

VINE OF DAVID • REMNANT REPOSITORY

Megale Sod

Rabbi Yechiel Tzvi Lichtenstein

VINE OF DAVID

www.vineofdavid.org

Vine of David is a publishing arm of the ministry of First Fruits of Zion dedicated to resurrecting the voices of Messianic pioneers and luminaries. If you would like to assist in the publication of these voices from the past you can sponsor the translation and publication their important works please visit www.vineofdauid.org for needs and opportunities.

Vine of David

PO Box 649, Marshfield, Missouri 65706-0649 USA

Phone (417) 468-2741, www.ffoz.org

Comments and questions: www.ffoz.org/contact

First Fruits of Zion: www.ffoz.org

Vine of David: www.vineofdauid.org

ספר

מגלה סוד

יבאר הרבה כתובים קשים בתורה
נביאים וכתובים, ואיזה מאמרים
בתלמוד ומדרש.

ממני

יחיאל צבי הירשענזאהן

בודאפעסט

שנת תרס"ו לפ"ק

כדפוס של שאמ. מארקיס, בודאפעסט (באמדהא"י איטעא 20)

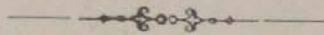
ספר

מגלה סוד

יבאר הרבה כתובים קשים בתורה
נביאים וכתובים, ואיזה מאמרים
בתלמוד ומדרש.

ממני

יחיאל צבי הירשענוואהן

בודאפעסט

שנת תרס"ו לפ"ק

אמר המחבר, איזה דברים מספרי זה כבר נדפסו בספרים
שלי הקודמים אך נשנו פה בעבור ההוספות והתקונים
שנעשו בהם.

ספר בראשית

א 1) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, יש מניחין את המים (החלון) בשאלתם הלא השמים נבראו ביום שני, והוא טעות כי שמים לבד ורקיע השמים לבד, והענין כן הוא בתהלה ברא ה' שמים וארץ והארץ היתה מכוסה במים והשך על פני תהום פ"י על פני המים (תהום נקרא חמר מים רבים העמוקים מאד כמו שמות ט"ו תהומות יכסיומו, ונה ב' תהום יסובבני וכדומה) ואחרי כן כשאמר אלהים יהי אור ויהי אור נהיה האור על המים מלמעלה. וביום שני עשה אלהים את הרקיע בתוך המים להבדיל בין המים העליונים אשר מעל לרקיע ובין המים התחתונים אשר מתחת לרקיע.* ונמצא נשאר האור שברא ביום ראשון על המים העליונים אבל תחת הרקיע השני נשאר השך ולא אור, ועל כן אמר ביום רביעי יהי מאורות גם ברקיע השמים שהוא לנגדנו להאיר על הארץ. (אחר שכתבתי זאת ונדפס בספרי הקודמים מצאתי שכבר העיר ע"ז הגר"א) ולדעת הרמב"ן נקראו מאורות כמו כלים שמקבלים מאור של מעלה, וכ"ה במדרש במדבר רבה פמ"ו החמה והלבנה מזיקוקי אור של מעלה הן חוטפין. ונמצא יש שני שמים כמו שאמר הכתוב (דברים י" 14) הן להי אלהיך השמים ושמי השמים, וכדעת רב בהגיגה י"ב ע"ב. ועל כן שמים הוא במשקל הזוגי כמו ידיים רגלים, וכן מים הוא במשקל הזוגי בעבור שיש מים העליונים ומים התחתונים, וכן חיים בעבור שיש חיים גופיים וחיים נפשיים, וכן כל המקומות הבאים במקרא במשקל הזוגי הם בעבור שהיו בהם שני חלקים כמו למשל ירושלים שהיה ירושלים העליונה וירושלים התחתונה כמ"ש במדרש תנחומא. וכן מצרים העליונה והתחתונה ועי' מ"ש בפ"י ישעיה ט"ו על עגלת שלישיה. ולפי דעתי הרקיע הוא

ו בספרים
והתקונים

* וזה הרקיע איננו השמים שבפסוק א' שברא ביום הראשון שהוא השמים העליונים על המים העליונים וזה הרקיע הוא בתוך המים אשר קראו ג"כ שמים ונקרא ג"כ להלן רקיע השמים, שמים נגזר ממלת שם, עצם רחוק כמ"ש הספורנו.

התפשטות מקום פגוי וריק בין המים, והמים העליונים באו בארצות הכוכבים הסובבים מלמעלה, וה' יודע.

ב 2) ויכל אלהים ביום השביעי וגוי וישבות וגוי שיעור הכתוב כן הוא כאשר ביום השביעי כבר כלה אלהים מלאכתו כמ"ש ויכולו וגוי על כן שבת ביום השביעי מכל מלאכתו.

3) כי בו שבת וגוי לעשות פיי שבת לעשות, ויכול להיות שהמ"ם של מכל מלאכתו נמשך גם לפה ששבת מלעשות.

10) ונהר יוצא מעדן וגוי נתבארו המקומות האלה בספרי שבע חכמות בערך פישון ע"ש, וכפי הנראה ים הכספי שנתהוה ע"י המבול שטף הכל.

14) קדמת אשור יש מפרשים לפני אשור. והוא לנגדנו בארץ ישראל.

17) הדעת טוב ורע פיי הנאה והמגונה כמו שפיי במו"נ וע"כ באכלם נודע להם כי עירומים הם.

24) על כן יעזב איש וגוי הוא מצות עשה על מניעת הגירושין כי אשת נעורים אסור לגרש כמ"ש בתלמוד סוף גיטין ובטוש"ע הלכות גיטין ועמ"ש בפיי מלאכי.

ג 1) אף כי אמר אלהים וגוי יש מפרשים כי מלת אף נמשך למטה, ושיעור הכתוב הוא כי אמר אלהים לא תאכלו אף מכל עין הגן?

8) ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום עמ"ש להלן בס"י ד' וכן פיי רמב"ן. ובמו"נ פיי על הקול ובמדרש רבה יש מחלוקת בזה.

14) על גחונך תלך עי בא"ע שהנחש היה הולך בקומה זקופה. וכן בהתמונות שמצאו כעת בהפירות בכל ואשור נמצא הנחש בשתי רגלים וקומה זקופה כאדם.

15) הוא יסופך ראש וגוי מלשון התלמוד בפ' אלו טריפות. בוקא דאטמא דשף מדוכתיה ועי רש"י איוב ל"ד 21 על פסוק ושפו עצמותיו.

ד 3) ויבא קין מפרי האדמה מנהה לה' והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומהלביהן וגוי לא נזכר שבנו מזבח ופרי האדמה לא יובא על המזבה וכהנים כמו במקדש

לא היו יותר נב ונגלה 8 ועל אתא ק לשעתו בלחם אצלינו הביא הביא בהרימ וגם אל הפירוט הניחוח נ"א ב בביאו שרובי שהיא ענין הפעל פעל על ד נקבה צר, בלש הדב עונו לנש נותן באע שלג

לא היו שם ולא נזכר שקבעו מקום תפלה כדעת הא"ע, אך יותר נכון לפי מאמר המדרש עיקר שכינה בתחתונים היתה כו' ונגלה להם כמו שנגלה לאברהם בדמות אדם וכמו למעלה ג' 8 ועל דרך שנמצא בתלמוד סנהדרין צ"ה ב' אצל סנהריב אתא קוב"ה ואדמי ליה כגברא סבא כו', והוא כבוד ולבוש נברא לשעתו כמ"ש הרמב"ן בריש פי' וירא והרס"ג. וכמו שאברהם כבד בלחם מצות ובשר, על דרך שאנחנו מכבדים אדם גדול בבואו אצלינו אף כי יש לו בביתו כל טוב, וכן בבוא ה' לקין והבל הביא קין מנחה ותשורה לו מפרי האדמה וכבד ה' בזה והבל הביא לו מתנה מן הצאן השמנות, (זהו ומחלבהן ע"ד הכתוב בהרימכם את הלבו במדבר י"ח) והי' לא שעה אל קין (להביט אותו) וגם אל מנחתו לקבל אותה כי לבבו לא היה שלם עם ה' ולא נתן מן הפירות הטובות ועל יסוד זה בא לעולם ענין הקרבנות עם ריח הניחות שלהם כמו שנמצא בספרי קדמוני הגוים ועמ"ש בתהלים נ"א בפ"י הכתוב אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל וגו'. ועי' בביאורי הגר"א בפ' וירא ע"פ ויאכלו.

(7) לפתח הטאת רובין, המושל נלקח מן הכלב שרובין לפתח בעליו. ומה שאמר רובין לשון זכר על הטאת שהיא שם נקבה הוא כי כבר הנחתי כלל גדול במקרא כי כל ענין אשר יש לו שני שמות נרדפים שם זכר ושם נקבה יבא הפעל עליהם בלשון זכר ובלשון נקבה אף בחלופ השמות כמו פעל נקבה אף על השם זכר כמו (ירמיה י"ג 16) ושמה לצלמות על האור בעבור השם נקבה אורה, וכן פעל זכר אף על השם נקבה כמו (זכרי"י 11) ועבר בים צרה בעבור שם הנרדף צר, וכן פה רובין על שם הטאת בעבור השם הטא שהוא שם בלשון זכר.

(8) ויאמר קין אל הבל אחיו פי' שסיפר לו הדברים שלמעלה עם ה'.
(15) לכן כל הורג קין וגו' פי' לכן בעבור שהכיר עונו כפי' התרגום.

(19) ויקח לו למך שתי נשים וגו' ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי וגו' הנכון בזה לפרש כי מטרת נותן התורה היתה אשר כל איש תהיה לו רק אשה אחת ודבק באשתו והיו לבשר אחד כאשר הקדים לאמור (בי' 24) ומה שלקחו אברהם ויעקב עוד נשים מספרת התורה הסבות שסבבו את

ים העליונים באו

י וגו' וישבות
כבר כלה אלהים
יום השביעי מכל

פי' שבת לעשות,
ד גם לפה ישבת

יו המקומות האלה
הנראה ים הכספי

לפני אשור. והוא

והמגונה כמו שפי'

א מצות עשה על
רש כמ"ש בתלמוד
מלאכי.

מפרשים כי מלת
אמר אלהים לא

יוה היום עמ"ש
הקול ובמדרש רבה

שהנחש היה הולך
הפירות בבל ואשור
ם.

מלשון התלמוד בפ'
רש"י איוב ל"ד 21

ה מנחה לה'
יהן וגו' לא נזכר
וכהנים כמו במקדש

זה, אבל יצחק לא היתה לו רק אשה אחת, וכן נח וכדומה. ועל כן
 תספר פה כי למך היה ראשון שעבר סדר הבריאה ולקח שתי
 נשים, ועל ידי זה לא היה עוד אחדות ושלוה בביתו ולא שמעו
 הנשים את קולו עוד, כי כל אחת סומכת על חברתה ע"ד אמרם
 ז"ל (עירובין ג' א') קדירה דבי שותפי לא המימא ולא קרירי.
 ועל כן היה אומר להם תמיד שמען קולי האזינה אמרתי כי
 יכול אני להרוג איש רק בפצעי אותו וילד בחברי אותו, כי כבר יש
 לי כלי זיון שעושה תובל קין בפסוק שלפני זה. ועל כן ראוי
 לכם לירא מפני, ומן העונש לא אירא כי שבעתים יקם קין אף
 שהרג אחיו על לא המס עשה ולמך שבעים ושבעה כי אני
 עושה זאת בעבור שלא תשמעוני והכתוב אומר והוא ימשל
 בך (ג' 16).

(22) ל ט ש כל ח ר ש וגוי, מלת אבי שבפסוקים הקודמים
 שייך גם לפה ושיעור הכתוב אבי לוטש נחשת וברזל אבי כל
 הרש נחשת וברזל והוא מקביל לפסוקים הקודמים אבי יושב
 אהל, אבי כל תפש וגוי, וכן תרגם אונקלס רבהון דכל ידעיו וכו'.
 (3) לא ידון רוהי באדם כפי רש"י כמו בשמואל
 ב' י"ט 10 כל העם נדון וגוי. בשגם הוא בשר, בעבור שגם
 הוא בשר כמו שאר היות ובהמות ואין יתרון לו.

(4) הנפילים היו בארץ וגוי כפי פרקי דרבי
 אליעזר ובספר היובלים הוא הנכון כמ"ש הרמב"ן. וכ"ה ברש"י
 יומא ס"ז ע"ב ד"ה עזא ועזאל.

(16) ואל אמה תכלנה מלמעה פיי שאמה רוחב
 תהיה למעלה על כל ארך התיבה שהוא שלש מאות אמה ומשם
 בא האויר לתוך התיבה, וטעה בזה הדורש בלייפציג, גם דברי
 הא"ע אינם נכונים.

(27) יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם,
 פיי ישכון באהלי שם ללמוד תורה ומוסר. כי בני שם יושבי
 אוהלים חברות הרועים היו אז בעלי תורה ומוסר וכמו להלן כ"ה
 27 עשו איש שדה ויעקב איש תם יושב אוהלים כי הרועים היו
 תמימים והולכים בדרך הי כי לא ישבו בערים וכפרים אשר
 חכמת התבל הגיע, והרועים יושבי אוהלים היו שונאים את עובדי
 האדמה. ותיכף בבריאת העולם הרג איש האדמה קין את הבל
 הרועה. ועמ"ש בספר שמות סי' י"ב.

י (2) בני יפת וגוי סדר המקומות שלהם בגעאגראפיע נתבאר היטב בספרי שבע חכמות, ואוסף פה רק מה שנתחדש לי אחרי כן.

4) ובני יון אלישה ותרשיש כתים ודודנים ובדברי הימים א' ורודנים בריש. ונראה לי כי חושב בני יון יושבי איירופא מתחלה בדרום איירופא אלישה הוא העלאס ארץ יון ותרשיש הוא איספניא כדעת הקדמונים, ואחרי כן חושב מצפון להמקומות האלה הוא כתים הארצות אשר מן הים השחור למערב, כידוע מספרי החשמונאים כי מקדוניה הוא ג"כ מארץ הכתים וכן ארץ הרומיים וכל האיים כמ"ש ביוסיפון לרומיים ואחרי כן למערב רודנים הם היושבים על נהר ראדאניס בארץ הגאללים, עי' מפת מלכות רומי.

11) מן הארץ ההיא יצא אשור פ"י יצא נמרוד לאשור כפ"י התרגום והרמב"ן. נמרוד הוא נינוס אצל היונים ובנה נינוה על שמו.

14) ואת כסלוחים אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים, עמ"ש בביאור זה בספר שמות סי' י"ב.

19) מצידון באכה גררה עד עזה וגוי פ"י בדרך ההולך אל גרר היה הגבול מצידון עד עזה, ובדרך ההולך אל סדום וגוי היה מצידון עד לשע. גבול הוא במקרא גם ארץ המגבלת (געביט) כמו ולא יראה לך חמין בכל גבולך וכדומה. אבל בפסוק 30 ויהי מושבם ממשא בואכה ספרה צריך לפרש עד בואך ספרה כמו שמואל א' סי' ט"ו 7 מחוילה בואך שור פ"י עד בואך שור, ועמ"ש להלן כ"ה 18.

21) אבי כל בני עבר היושבים בעברי הנהר פרת מזה ומזה.

יא (3) ותחמר היה להם לחומר, חמר הוא אספאלט שנמצא במקומות ההם לרוב ויהי להם לחמר הבנין (מערטעל) (ועי' בספר שבע חכמות בערך סדום בזה.) וכן להלן י"ד 10 בארות בארות חמר יש תרגמו בירין דקירא הוא אספאלט.

28) באור כשדים נתבאר תכונתו בספרי שבע חכמות ערך קרדו. והוא בארם נהרים לא בבבל כטעות הרמב"ן. יב (4) ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן ולמעלה נאמר וימת תרה בחרן משמע שהלך

ן נה וכדומה. ועל כן
הבריאה ולקח שתי
ה בביתו ולא שמעו
הברתה ע"ד אמרם
המימא ולא קרדו.
האזינה אמרתו כי
די אותו, כי כבר יש
י זה. ועל כן ראוי
בעתים יקם קין אף
ים ושבעה כי אני
אומר והוא ימשל

שבפסוקים הקודמים
שת וברזל אבי כל
זקודמים אבי יושב
הזון דכל ידעיו וכו'.
דש"י כמו בשמואל
בשר, בעבור שגם
לו.

כפ"י פרקי הרבי
ימב"ן. וכ"ה ברש"י

ה פ"י שאמה רחב
מאות אמה ומשם
גלייפציג, גם דברי

ן באה לי שם,
כי בני שם יושבו
דר וכמו להלן כ"ה
לים כי הרועים היו
דים וכפרים אשר
ישונאים את עיבדו
דמה קין את הבבל

אחרי מות תרה לארץ כנען והיה בן ע"ה שנה והקשו ממה שנאמר למעלה ויחי תרה שבעים שנה ויולד את אברם ואת נחור ואת הרן ותררה חי מאתיים וחמש שנה, עי' במפרשים, ונעלם מעיניהם דברי התלמוד סנהדרין ס"ט ע"ב שאמרו במסקנתם כי אברם נולד באחרונה אך דרך חכמתן קהשיב להו כוי כמו שם הם ויפת וכדומה, ולפי זה הכל נכון כי אברם נולד בשנת מאה ושלושים לימי תרה ובהיותו בן ע"ה שנה מת אביו ויצא מחרן, ויש להעיר מזה למנין שנות עולם של השבון בעל סדר עולם, ובעל מאור עינים לא העיר בזה.

יד 1) ויהי בימי אמרפל מלך שנער אריזך מלך אלסר כדרלעומר מלך עילם וגוי אף כי כדרלעומר היה ראש המלכים והם היו רק עוזריו. כמבואר בפסוק 4, 5, ובפסוק 9 השבחו בראשונה, ופה אמר ויהי בימי אמרפל בראשונה כי הוא היה נודע לשם ולתהלה בארץ כי היה המלך החכם בימיו, כמו שנמצא עתה ממנו ספר הדת, ושמו באשורית עמא רבי, כידוע.

טז 12) פרא אדם, פרא של אדם כמו צאן אדם (יחזקאל ל"ז) צאן של אדם ובל"א מענשליכער פרא, מענשליכע שאפע.

יג 13) ותקרא שם הי' הדובר אליה, כי הי' נראה תמיד במלאך ודבר לה ע"י המלאך כמ"ש במדרש ב"ר פמ"ח ולפי הפשוט הוא בכל המלאכים הנשלחים לבני אדם בדבר הי', וכן משמע במדרש רבה שמות פל"ב בסופו ואולם במדרש שמות ג' אמרו זה רק על מיכאל, ואולם בדניאל י" 13 נמצא על מיכאל אחד השרים הראשונים, ודעת המקובלים שהוא מטטרו"ן שר הפנים, ועמ"ש בפ' שמות, ובזכריה ג' נראה כי מלאך הי' אשר הי' דובר בו הוא ראש על המלאכים העומדים לפניו ע"ש. ועמ"ש בס"י י"ה פ' וירא.

אתה אל ראי פני הנראה לבני אדם, כי אמרה הגם הלום, אשר גם הלום ראיתי אחרי רואי, ע"ד וראיתי את אחורי. והה"א של הגם צריך לינקד בפתח.

יד 13) והיתה בריתי בבשרכם וגוי ברית הוא ענין חתוך כמ"ש הרד"ק שהיו שוחטין והותכין בהמות והולכים ביניהם כמו באברהם ובירמיהו ל"ד 18 נאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו, ועל כן אומר פה שיהיה החתוך בבשרכם ממש.

יח 1) וירא אליו הי' וגוי הנכון כדעת הרמב"ם במו"נ כי פסוק ב' הוא ביאור לפסוק ראשון כי הי' נראה אליו

בהשלשה המלאכים כי כל מקום שהמלאך נראה השכינה נראית כמ"ש במדרש ועל כן מדבר אברהם אליו אדני אל נא תעבר וגוי וכן בפסוק 10 ויאמר שוב אשוב מאמר ה' וכן בפסוק 13 והלאה. אך בפסוק 22 ויפנו משם האנשים וגוי ואברהם עודנו עומד לפני ה' נראה שנפרדו המלאכים מן השכינה, ושני המלאכים באו סדומה (י"ט א'), כי האחד שבשר את שרה הלך לו ואחר זה אצל לוט שב הקב"ה להיות בתוכם ועל כן ידבר לוט ג"כ (י"ט 18) אל נא אדני הנה נא מצא עבדך וגוי והוא השיב נשאתי פניך לבלתי הפכי וגוי ועי' רש"י כי שם זה קדש הוא.

י"ט (24) וה' המטיר על סדם ועל עמרה גפרית ואש מאת ה' מן השמים, מלות מאת ה' נמשכים עם מלת ואש ולא עם הפעל המטיר, ורוצה לאמר שהאש היה איש של מעלה ולא איש של העולם הזה וזה המטיר מן השמים. ובהנכם נדחקו הקדמונים. ולהבין הענין פה שהמלאכים אמרו שהמה משחיתים המקום הזה ואמר בפסוק 21 לבלתי הפכי וגוי ופה נאמר שגפרית ואש ירדו ועל ידי זה הפך את הערים הוא לפי יסוד הקבלה כי כל משחית טבעי נעלם בו המלאך המושחית.

כ"א (18) כי לגוי גדול איש ימנו, מדבר כמו ה' בעצמו (אף כי פה כתוב מלאך אלהים ולא מלאך האלהים) כי ה' הוא בכל מלאך כמ"ש למעלה ט"ז 13, ויכול ג"כ להיות שהיה שרו של ישמעאל.

כ"ב (12) ולא השכת את בניך וגוי ממני עי' ספורנו, והנכון כמ"ש למעלה כ"א 18. ובפסוק 16 להלן אומר נאם ה', והא"ע מתרין תמיד כי השליה ידבר בלשון שולחו אף כי איננו אומר נאם ה'.

14 ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יִרְאָה, אשר יאמר היום בהר ה' יִרְאָה; פ"י כשאחד אומר להבירו ומגביל לו את המקום הזה כי שם ימצאנו אומר לו בהר ה' יִרְאָה. ולפי דעתי אל הכתוב הזה כיון ר' יוחנן בן דהבאי שאומר בריש הגיגה סומא באחת מעיניו פטור מן הראיה שנאמר יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות מה לראות בשתי עיניו אף ליראות בשתי עיניו. והמפרשים דימו שכיון אל הכתוב יראה כל זכורך וע"כ נדחקו מאד אבל הוא כיון אל הכתוב הזה

שנה והקשו ממה
את אברם ואת
עי' במפרשים.
ט ע"ב שאמרו
במתן קהיב להו
ון כי אברם נולד
ז שנה מת אביו
של השבון בעל

עי' אריזך מלך
עומר היה ראש
5, ובפסוק 9
נראשונה כי הוא
זכס בימיו, כמו
זא רבי, כידוע.
ן אדם (יחזקאל)
נשליכע שאפ"י.
ה, כי ה' נראה
דרש ב"ר פמ"ח
ים בדבר ה', וכן
מדרש שמות ג'
וצא על מיכאל
א מטטרו"ן שר
מלאך ה' אשר
לפניו ע"ש.

כי אמרה הגם
זיתי את אחורי.

ברית הוא ענין
הולכים ביניהם
כרתו לשנים
תוך בבשרכם

הרמב"ם במו"נ
נראה אליו

פה ה' יִרְאֶה ה' יִרְאֶה ועולה יפה כפשוטו כמו שה' יִרְאֶה בשתי עיניו כך יִרְאֶה מן האדם בשתי עיניו של הרואה.

(17) כי ברך וגוי בעבור שהאריך בפסוק 16 החזיר מלת כי כידוע הרבה כן במקרא.

כד (64) ותפול מעל הגמל, כי היתה בושה לאשה לרכוב על גמל לעיני רואים בארצות המזרח. ע' שבילי עולם בחלק אזיא.

כה (18) וישכנו מהוילה עד שור וגוי בואכה אשורה, נראה לפרש פה כמו ועד בואך אשורה, ע"ד שופטים י"א 33 ועד בואך מנית היינו ששכנו מהוילה עד שור ומהוילה עד בואכה אשורה כי שם שכנו ההגריאים מבני הגר בדברי הימים א' ס"ה ה'. ועמ"ש למעלה י" 19.

(22) ותלך לדרוש את ה', כי היה אז קהלת ה' העובדים לאל עליון והיה להם כהנים לאל עליון כמו מלכי צדק למעלה י"ד 18. גם במעשה אבימלך ואברהם נראה כי מלכי פלשתים עבדו לאל עליון, אלהי העברים.

(30) האדום הזה, אמר על עצמו שהוא אדום כי היה אדמוני בפסוק 25 כמו שפ"י בתוספות על רש"י.

כז (39) הנה משמני הארץ יהיה מושבך פי' על ידי עמל יעשה ג"כ משמני הארץ, וכן נהיה ארץ אדום מקום סלעים ע"י עמל רב.

(40) והיה כאשר תריד ופרקת וגוי תריד כמו תוריד (וכן פי' מנחם בן סרוק) וכן בתרגום השבעים, כי פעל רוד הוא ג"כ כמו ירד, כמו בשופטים י"ט 11 והיום רד מאד ע' קייל שם, וכונת הכתוב הוא והיה כאשר תריד עולו ופרקתי מעל צואריך יהיה עונש עליך ע"ד שפ"י רש"י ע"פ כל הורג קין כמו כל מכה יבوسی ויגע בצנור ובדברי הימים פירש יהיה לראש ולשר, וכן ברש"י שמות כ"ב 22 על פסוק אם ענה תענה אותו, ועמ"ש בישעיה ל' 21 כעין זה, וכן נמצא הפ"י הזה בספר היובלים פכ"ג, והוא פי' תריד כמו תרדה ע"ש.

לא (13) אנכי האל בית אל וגוי ע' בדברי הרמב"ן פי' המקובלים, והנכון לפי הפשט כמ"ש למעלה כמה פעמים כי האלהים נגלה במלאך והוא מדבר ליעקב, והוא הסיפור שנאמר למעלה בפסוק 3 ויאמר ה' אל יעקב שוב וגוי, ומה שאמר

הכתוב בפ
לפרש הכ
אותי וגוי
ומנהיגו
(בדניאל)
לג
שכם כס
לה
ולזרעך
6
תבואה.
לו
יעקב
ששלח
ל"ב כ
שבע
ל
כו,
יהוד
האל
צריך
הפצ
יסף
רש
תכ
מ
ל

הכתוב בפסוק י"א ויאמר אלי מלאך האלהים בה"א הידועה יש לפרש המלאך שלו שומר ומצילו ומגן עליו כמ"ש המלאך הגואל אותי וגוי להלן מ"ה 16, כי כל אדם יש לו מלאך השומר ומנהיגו כידוע. ויכול להיות שהוא מלאך מוכאל שר ישראל (בדניאל י' 21) והוא ג"כ שרו של יעקב. ועמ"ש למעלה מ"ז 13.

לג 19) מיד בני המר אבי שכם פי' אבי העיר שכם כמו להלן ל"ד 2 נשיא הארץ - והרבה כן בדברי הימים א'.

לה 12) לך את ננה היינו מתנה בפה, שענקען בל"א ולזרעך אהריך אתן הוא נתינה ממש, געבען בל"א.

16) בעוד כבודת ארץ וגוי מדת קרקע לזרוע בכברה תבואה, ע"ד בית סאה בגמ'.

לו 6) ויקח עשו את נשיו וגוי וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו כי היה רכושם רב וגוי אין זה סותר להמעשה ששלח יעקב אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום למעלה סי' ל"ב כמו שתירץ הרמב"ן ע"ש.

33) מבצרה, יש בצרה גם בארץ אדום עד היום. שבע חכמות.

לח 26) צדקה ממני. עי' רש"י ורמב"ן פה בדין עשתה כו', ויובן יותר לפי מה שהביא בשבילי עולם חלק אזוי, כי יהודה צוה לאונן ליבם אשת אחיו כי כן הוא הדת בין עובדי האלילים שם גם כן. ועוד הדת אצלם כי אם אין אה להמת צריך אבי המת ליבם אשתו, ותמר בראותה כי לא נתנה לשלה הפצה ביבום חמיה יהודה כדת, ועל כן אמר צדקה ממני, ולא יסף עוד לדעתה כי כבר קים מצות יבום. ובוה מסולקת קושיית רש"י בדברי הימים א' סי' ב' על פסוק ותמר כלתו וגוי שכתב תמה אני היאך מזכיר גנות זקנתו של דויד כו'.

מא 43) אברך, בלשון מצרי מצותך היא תשוקתינו.

45) צפנת פענח, בלשון מצרי מושיע של העולם.

מב 1) וירא יעקב וגוי, ראה שאנשי הארץ מביאים שבר ממצרים כמ"ש בפסוק שלפני זה.

למה תתראו פי' מביטין זה את זה באין יודעים מה לעשות.

מח 16) יברך את הנערים לשון יחיד על האלהים ומה שזכר את המלאך שלו באמצע כי האלהים עושה הכל ע"י המלאך ועמ"ש בסי' ל"א 13.

כמו שה' יראה בשתי הרואת.

בפסוק 16 החזיר

היתה בושה לאשה רח. עי' שבילי עולם

ד וגוי בואכה אשורה, נ"ד שופטים י"א 33 שור ומחוללה עד הגר בדברי הימים

היה אז קהלת ה' עליון כמו מלכי צדק דהם נראה כי מלכי

שהוא אדום כי היה ש"י.

ה מושבך פי' על ה ארץ אדום מקום

ת וגוי תריד כמו השבעים, כי פעל 11 והיום רד מאד

תריד עולו ופרקתו י ע"פ כל הורג קן ה פירש יהיה לראש ה ענה תענה אותו, הפי' הזה בספר ש.

בדברי הרמב"ן פי' ה כמה פעמים כי וא הסיפור שנאמר וגוי, ומה שאמר

מ"ט 4) יצועי עלה, יש מפרשים שהסב פניו אל השבטים
ואומר להם יצועי עלה כי הם לא ידעו מזה עד הנה (צאינה וראינה).
5) כלי חמס מכרותיהם פ"י סחורותיהם, מכר כמו
מקח בנחמיה י"ג 16, 20, י" 32 הוא סחורה הנמכרת
והנקחת ע"ש.

10) לא יסור שבט מיהודה וגוי עד כי יבא
שילה וגוי, פירושו הנכון הוא עד כי יבא יהודה לעיר שילה ולו
יקחת עמים כמ"ש ביהושע י"ח א' ויבאו בני ישראל שילה
והארץ נכבשה לפניהם. ואז בלה ממשלת יהודה, כי מקודם
נראה תמיד שיהודה הלך בראשונה לפני המהנות, ונחשון בן
עמינדב נשיאו היה הראשון להקרבת הנשיאים (במדבר ז' 12)
ועוד כדומה אבל בבואם לשילה פסקה תעודתו לפי צואת יעקב,
ועל כן נמצא בשופטים א' ששאלו ישראל בה' מי יעלה לנו בתחלה
וגוי הוצרכו לשאלה אחר כי פסקה צואת יעקב ולא ידעו עוד
מה לעשות והקב"ה השיב יהודה יעלה.

18) לישועתך קויתי ה', המפרשים נדהקו בסמיכות
זה לפה. ולדעתי בעבור כי יעקב הזכיר פה יהי דן נחש עלי
דרך וגוי ועלה על זכרוננו מעשה הנחש עם האדם הראשון
(בראשית ג') אשר בעבור זה הוא מוטל כעת על ערש דוי
והול-למות בעטיו של נחש, והמהשבה הזאת העירה בלבנו
גם מהשבה אחרת תקות ישראל על תהית המתים ועל כן הוציא
הגיון לבו החוצה ואמר לישועתך קויתי ה' היינו הישועה
בתחיית המתים.

11) אבל מצרים אשר בעבר הירדן המערבי
כמו שאמר היראנימוס, ואם הפרשה נכתבה בארץ ישראל
וצריך לפרש כמו על יד הירדן (מדבר י"ג 29) עדיין קשה
הלא לא באו לשם? אך הפרשה זו נכתבה בארץ מואב וכתבה
משה או כותב אחר ולכן כתב בעבר הירדן (יענע זייט ירדן)
היינו בארץ הכנעני וביהושע כ"ד כתבתי בזה באורך.

ג
ויקרא
נראה
המלאך
(דניאל
ישראל
ג"כ)
בכמה
בראש

האות
בהוצ

ע"כ
הקב
נקר:
להם

ג"כ

וכן

בני

אין

לנו

הס

וב

א

ב

ספר שמות

ג 2) וירא מלאך ה' וגו' ולהלן פסוק 4 וירא ה' וגו'
ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה וגו' כי כל מקום שהמלאך
נראה גם ה' בתוכו כמו שפ"י במדרש, והמדרש אומרו על
המלאך מיכאל כי פרשו פה על המלאך מיכאל שהוא שר ישראל
(דניאל י' 21) ונגלה ג"כ למושה והוא ההולך לפני מחנה
ישראל להלן י"ד 19 וה' אלהים מתלבש בו ולכן נאמר שם
ג"כ (י"ג 21) וה' הולך לפניו וגו'. ושניהם הם בענן כמבואר
בכמה כתובים. ועי' במסכת בבא קמא צ"ב ע"ב. ועמ"ש בספר
בראשית ט"ז 13 בזה.

12) וזה לך האות כי אנכי שלחתיך פ"י זה
האות לך לבדו די כי אנכי שולח אותך ושליחתי לא תהיה לריק,
בהוציאך וגו' הוא מאמר בפני עצמו.

14) אשר אהיה, אשר כמו כי בעבור שאהיה עמם
ע"כ שמי אהיה. (כי משה בשאלו מה אומר אליהם, הוא כי
הקב"ה יש לו שמות הרבה,) כמ"ש במדרש לפי מעשי אני
נקרא, ואמר לו בסוף שם יהוה להורות אותו כי הוא כבר נמצא
להם להושיעם.

ד 22) בני בכורי ישראל, כי באחרית הימים יבאו
ג"כ שאר האומות לאמונת ה' כנבואת הנביאים.

ה 11) כי אין נגרע וגו' פ"י אעפ"י שאין נגרע. ועי' רש"י
וכן להלן י"ג 17 כי קרוב הוא פ"י אעפ"י שקרוב הוא.

19) ויראו שוטרי בני ישראל אותם פ"י ראו
בני ישראל ברע ועי' באבן עזרא.

ז 14) והמטה אשר נהפך לנחש תקה בידך
אין זה מטה אהרן שבפסוק 9, 10, אלא מטה משה שנהפך
לנחש עוד במדבר (למעלה ד' 3) כי מטה אהרן שבפסוקים
הקודמים נהפך לתנין ולא לנחש ותנין הוא וואלפ"יש כידוע,
ובזה סרה דעת הכופר פראנקעל בספרו ממצרים ע"ש.

19) אמור אל אהרן קה מטך ונטה ידך וגו'
אין זה סותר למה שאמר משה בפסוק 17 הנה אנכי מכה
במטה אשר בידי וגו' כי שניהם משה ואהרן הכו במטיהם כמ"ש

אל השבטים
בה וראינה.
מבר כמו
ה הנמכרת

ד כי יבא
יר שולה ולו
ראל שולה
כי מקודם
ונחשון בן
דבר ז' 12)
צואת יעקב,
לנו בתחלה
ידעו עוד

קו בסמיכות
ן נחש עליו
ם הראשון
ל ערש דו
דה בלנבו
ל כן הוציא
זו הישועה

ן המערבי
דין ישראל
עדיין קשה
ואב וכתבה
זייט ירדן)

בפסוק 20 ויעשו כן משה ואהרן וגוי וירם במטה וגוי
 פי וירם שהרים כל אחד מהם.
 יב 8 ומצות על מרורים יאכלוהו, אכילת מצות
 בלילה הראשונה היה לזכר לחם עוני הוא מצות שאכלו במצרים
 שמהרו בבוקר אל עבודתם והוצרכו לאכול מצות, וכן מרורים
 זכר על שם וימררו את חייהם, וכן אמרו בהגדה של פסח הא
 לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, ומ"ש שם מצה
 זו שאנו אוכלים וגוי על שם שלא הספיק בצקת של אבותינו
 להחמיץ וכו' הוא טעם למצות שאנו אוכלים כל שבעת הימים
 כמ"ש להלן בפסוק 15.

15 שבעת ימים מצות תאכלו וגוי משה רבינו
 הבין כי זאת המצוה לאכול מצות זו ימים אינה מתחלת בארץ
 במצרים רק היא על זמן העתיד, דאיך יאמר על ארץ מצרים
 בפסוק י"ט שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וגוי הלא המה
 יוצאים מבתיהם למדבר, ועל כן חלק משה ואמר לישראל מצות
 קרבן פסח לבדו בפסוק 21, ובפסוק 39 מסופר שאפו את הבצק
 מצות כי גורשו ממצרים, אבל בלא זה עוד היו אוכלים לחם גמור.
 ובסי' י"ג בפסוק 5, 6 אומר אליהם כשיבאו לארץ יאכלו זו
 ימים מצות זכר כי בחפזון יצאו ממצרים ולא הספיק הבצק
 להחמיץ, והוא שאמר בספר דברים ט"ז 3 שבעת ימים תאכל
 עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים, ובזה הוסרה
 תלונת המבקרים וביניהם היה גם פֿראנץ דעליטש.

23 ועבר ה' לנגוף וגוי ולא יתן המשחית
 וגוי כי ה' הוא במלאך המשחית וכן בפסוק 13 ולא יהיה בכם
 נגף למשחית בהכתי וגוי.

40 ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים
 שלשים שנה וארבע מאות שנה. הכתוב הזה קשה בעיני החכמים
 זה אלפים שנה כי לא יכול להיות השבון זה מיום רדת יעקב
 אבינו למצרים ועוד בתרגום השבעים הוסיפו „ובשאר ארצות,
 ע' רש"י. ואין זה נכון כי אברהם כבר גר שם בארץ פלשתים,
 אם זה נקרא ארץ לא להם, ומדוע אמר כי גר יהיה זרעך
 בארץ לא להם רק זרעך. גם ארץ הכנעני לא יקרא ארץ לא
 להם כי כבר הובטה לאברהם ולבניו בלשון נתתי והכתוב
 אומר מפורש כי ישבו במצרים ת"ל שנה, וביאור הכתוב
 הזה על נכון נדע רק על פי סיפורי מאנעטאָ כהן מצרי בימי
 בטלמיוס פֿילאדעלפֿיוס שכתב קורות המצרים בימי קדם כפי

שמצא בספרי
 הכהן בעל היום
 רבים רועים (לה)
 מלכיהם הנקראים
 מצרים ויכבשוהו
 ויהיו המצריים
 מלכי מצרים ה
 הארץ ויבנו ירו
 כי אלה הרועים
 מבני ישראל ה
 מעשה שהיה לי
 ברצותו למצוא
 מכל הטמאים
 מצרים כשמוני
 נילוס למען יעב
 רחוקים מן המ
 להם ראש אחד
 אסירסוף, והוא
 הבהמות הקדוש
 לירושלים אל
 לעזרתם והם י
 ויכבשו מחדש
 בא היל גדול
 סוריא וכו' עי
 הנצרך לנו לה
 אשר הכהן א
 שמו לשם מש
 על אודות בני
 בזה נגע מאנ
 לפי דעות המ
 מצורעים הוא
 אבנים, אך ה
 שנשארו באר
 כספור מאנעט
 ע"ש — ואלד
 להם דת את

שמצא בספרי כהניהם, והובאו דבריו בספר נגד אפיאן מיוסף
 הכהן בעל היוסיפוס לרומיים. הוא מספר בראשונה כי עמים
 רבים רועים (להפך מן אנשי מצרים שהיו עובדי האדמה) עם
 מלכיהם הנקראים במצרים „היקסאס” נפלו בימי קדם על ארץ
 מצרים וכבשוה ועיר מלכותם היתה „אבאריס” (פי עיר העברים)
 והיו המצריים עם מלכיהם להם לעבדים, עד אשר התאושו
 מלכי מצרים העליונה ויגרשו את הרועים ממצרים ועלו מן
 הארץ ויבנו ירושלים כו'. ובספר נגד אפיאן הנ"ל טעה לחשוב
 כי אלה הרועים הן בני ישראל שבתורה, אבל ספור תורתנו
 מבני ישראל הוא באופן אחר גמור. ואולם מאנעטאָ מספר עוד
 מעשה שהיה לימים רבים אחרי כן, מלך אחד בשם אמאנעפיוס
 ברצותו למצוא הן בעיני אלהי מצרים רצה לטהר את הארץ
 מכל הטמאים והמצורעים לרוב מאד במצרים, ויאסוף מכל
 מצרים כשמונים אלף איש וישלחם להררי אבן במזרח הנהר
 נילוס למען יעבדו שם עבודת פרך לחצוב ולפרק אבנים והיו
 רחוקים מן המצריים כו' ואחרי כן מרדו העבדים האלה ויעשו
 להם ראש אחד מכהני עיר העליאפאליס (עיר השמש) ושמו
 אסירסוף, והוא עשה להם הוקים לבל יעבדו אלהי מצרים וכל
 הבהמות הקדושות למצרים יזבחו ויהרגו וכו' וישלח שלוהים
 לירושלים אל הרועים הקדמונים שיצאו משם ויבקשו שיבאו
 לעזרתם והם יהיו בסעדם ללחום עם מצרים ולהכניעם והם באו
 וכבשו מחדש את ארץ מצרים לזמן שלש עשרה שנה אחרי כן
 בא חיל גדול מארץ כוש ויגרשו מחדש את הטמאים לארץ
 סוריא וכו' עי' בספר נגד אפיאן באורך ואני קצרתי והבאתי רק
 הנצרך לנו להבין ענין הכתובים, עוד כותב מאנעטאָ רבים אומרים
 אשר הכהן אסירסוף כאשר בא אל האנשים האלה נתחלף
 שמו לשם משה כו'. הספור הזה הוא יותר נאות לספורי התורה
 על אודות בני ישראל, ועל כן דעתי ג"כ כדעת רוב החכמים כי
 בזה נגע מאנעטאָ בעם בני ישראל שבתורה רק בשנויים רבים
 לפי דעות המצריים, וכבר העירו רבים כי מאנעטאָ בחשבו שהיו
 מצורעים הוא טעות גדול, כי איככה ישלחו מצורעים לחצוב
 אבנים, אך הנכון הוא כי אלה היו בני ישראל וכן רועים הקדמונים
 שנשארו בארץ מימי קדם, כי לא כלם נגרשו אז אך ר"מ אלף
 כספור מאנעטאָ ואלה היו בעיר אבאריס (עיר העברים) לבד
 ע"ש — ואלה היו נקראים אצל המצרים בשם טמאים שיש
 להם דת אחרת כמו שכתב היוני אבידענעס עוד בימי קדם,

וכן נמצא בספר היובלים פרק מ"ו בסופו ויהשבו המצריים את
 בני ישראל לטמאים. וכן נראה לי כי השם אסירסוף קראו אותו
 העברים על שם שהיה אסור בסוף על שפת היאור במצוא אותו
 בת פרעה, ומשה נקרא על שם כי מן המים משיתיהו. ואחר
 הדברים האלה נבין כמה מקראות בתורה, בראשונה נראה כי
 בימי אברהם הלכו העברים לארץ מצרים ואברהם בתוכם בלי
 פחד וגם ביצחק נמצא כי רצה לילך למצרים בשנת רעב
 והקב"ה אמר לו שלא ירד, ואולם ביעקב נמצא שאמר לו הקב"ה
 (בראשית מ' ג') אל תירא מרדה מצרימה וגו' ואף שהיה
 לו בן מושל שם פחד לילך למצרים, ומה זה השתנות בעולם
 המדיני אשר יעקב פחד עתה אשר מקדם זה לא היה? גם נמצא
 בספורי התורה (שם מ"ג 32) כי לא יוכלון המצרים לאכול את
 העברים להם כי תועבה הוא למצרים וכן יעיץ יוסף לאהיו לאמר
 לפרעה רועי צאן אנחנו וגו' בעבור תשבו בארץ גשן כי תועבת
 מצרים כל רועי צאן (שם מ"ו), ויש מפרשים בעבור שהמצרים
 עבדו לצאן אינו אמת ופרעה בעצמו היה לו מקנה. אולם הסבה
 האמיתית היא כי בימים האלה כבר התאוששו מלכי מצרים
 ויגרשו את העברים הרועים מקרבם ויהיו להם לזרא בעבור כי
 הרועים בימי מלכותם לחצו את מצרים מאד כספור מאנעטא.
 וע"כ פחד יעקב לירד למצרים, ופחדו לא היה לשוא כי בניו
 נעשו לעבדים אל המצריים. ובוה יובן ג"כ כונת הכתוב בשמות
 א' במאמר פרעה פן ירבה ונוסף גם הוא על שונאינו ועלה מן
 הארץ שנדחקו פה המפרשים שהלא אז לא עבדו המצריים
 בבני ישראל ומדוע פחד שיעלו מן הארץ. ואולם לפי הנ"ל יובן
 כי רבים מן העברים הקדמונים נשארו בארץ מצרים תחת עול
 מצרים ועבדו אותם, ולכן פחד פרעה כי עם בני ישראל יהיה
 נוסף על שונאיו ועלה מן הארץ היינו כל קובץ העברים והרועים
 שנשארו מקדם, (וכ"ה בספר היובלים) ופחדו לא היה לריק כי
 בני ישראל עלו ממצרים וגם ערב רב עלו עמם היינו הרועים
 שנשארו מן העברים הרועים הקדמונים ונספחו על בית יעקב,
 ועתה נבין גם הכתוב שלנו שישבו בני ישראל במצרים ארבע
 מאות ושלשים שנה, כי באמת אחר כי הערב רב מן הרועים
 הקדמונים נספחו על בית יעקב וכולם בכלל קבלו השם "בני
 ישראל" על כן חושב הכתוב מעת נתישבו שם מקדם הרועים
 הקדמונים, ומה שאמר הכתוב בפסוק 37 ויסעו בני ישראל כשש
 מאות אלף וגו' הם עם הערב רב שזוכר בפסוק 38 (שהוא

ביאור לסך
 וכו' ודע
 שנה, והרבו
 הרועים במ
 רק ת"ל
 בפרוטרוט
 אשר אחר
 מלכי בבל
 מהם, כמ"ע
 המצורעים
 וכו' בא ה
 ממצרים ה
 שאמר הכו
 וגו') ויהי
 כנען, גם
 דרך המדו
 כספור תו
 משה בלי
 אותם על
 יצאו מש
 אשר הפל
 לאמר אש
 הכסלוהים
 יושבי פל
 נקראה
 אליספרא
 והשם אב
 העברים
 והתפשטו
 כנען ועל
 15). ומ
 וכן בעמ
 כפתור ל
 בחצרים
 תחתם.
 לכנעני

ביאור לסך הנ"ל, ואין צורך לאמר שילדו ששה בכרם אחד
 (וכו') ודע שאף כי מאנעטא אומר כי מלכי הרועים מלכו ר"ס
 שנה, והרבה רועים נשארו שם, עד כי בסך הכל הושב זמן
 הרועים במצרים תקי"א שנים נאמין לדברי תורתנו יותר שהיו
 רק ת"ל שנה. כי כבר ידוע שסופרים הקדמונים בחשבם
 בפרוטרוט טעו טעויות גדולות כמו גם בירוסים ומיגאסטינוס וכדומה,
 אשר אחר הדרישה והקירה נראה כי לא ידעו על נכון גם פרטי
 מלכי בבל ופרס הקרובים להם ואך בדרך כלל נוכל לידע דבר
 מהם, כמ"ש בפ"י עזרא ע"ש. גם מה שאמר מאנעטא אשהטמאים
 המצורעים שלחו אל הרועים הקדמונים לירושלים שיבאו למצרים
 וכו' בא הטעות הזוה אל המצריים לחשוב כן כי אז בצאת ישראל
 ממצרים היה מלחמה בין מלכי כנען לעם מלכי מצרים (והוא
 שאמר הכתוב בשמות י"ג 17 פן ינחם העם בראותם מלחמה
 וגו') ויהשבו במצרים כי בני ישראל הביאו עליהם את מלכי
 כנען, גם ערבב מאנעטא באמרו על הרועים הראשונים שהלכו
 דרך המדבר, ובאמת הלכו המדבר הרועים השניים ע"י משה
 כספור תורתנו, ולפי הנראה כהני מצרים הסתירו כל מופתי
 משה בלי לכתבם ועקמו כל המעשים לדור אחרון לבלי לידע
 אותם על נכון. גם הכתוב (בראשית י"ד 14) ואת כסלוהים אשר
 יצאו משם פלשתים נבין ע"י ספורי מאנעטא כי פירוש המפרשים
 אשר הפלשתים היו ילידי כסלוהים אינו נכון כי היה להכתוב
 לאמר אשר יצאו מ"ה. ואולם יצאו מ"ה נראה שיצאו ממקומות
 הכסלוהים, ולא נולדים מהם, כי באמת הפלשתים היו עם אחר
 יושבי פלשת והמה נפלו על בני מצרים ויכבשום ועיר מלכותם
 נקראה בשם אבארים ואחרי כן ע"י יד חזקה של המלך
 אליספראגמאטים יצאו מעיר ממלכתם אשר התחזקו שם זמן רב.
 והשם אבארים שהוא עיר העברים זה הוא כי גם הפלשתים היו מן
 העברים שישבו על עבר פרת המערבי (ולשונם תעיד עליהם)
 והתפשטו עד ארץ מצרים (כמו העברים האחרים שהתפשטו עד ארץ
 כנען ועל כן נקרא ארץ כנען במקרא גם ארץ העברים ראשית מ'
 15). ומה שנמצא בירמיה מ"ז 4 על הפלשתים שארית אי כפתור
 וכן בעמוס ט' 7 ופלשתים מכפתור הוא בעבור שנתערבו עם אנשי
 כפתור לעם אחד כמ"ש הכתוב דברים ב' 23 והעוים היושבים
 בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו
 תחתם. גם נתערבו עם הכנענים וע"כ אמר הכתוב יהושע י"ג 3
 לכנעני תחשב, ועל כן אחרי כן נשאר השם עברים רק לבני

שבו המצריים את
 סירסוף קראו אותו
 היאור במצוא אותו
 משייתהו. ואחר
 ראשונה נראה כי
 נרהם בתוכם בלי
 נרים בשנת רעב
 שאמר לו הקב"ה
 וגו' ואף שהיה
 השתנות בעולם
 א היה? גם נמצא
 המצרים לאכול את
 יוסף לאחיו לאמר
 יין גשן כי תועבת
 בעבור שהמצרים
 זקנה. אולם הסבה
 זשו מלכי מצרים
 לזרא בעבור כי
 כספור מאנעטא.
 זיה לשוא כי בנו
 ת הכתוב בשמות
 שונאינו ועלה מן
 לא עבדו המצריים
 לם לפי הנ"ל יובן
 מצרים תחת עול
 בני ישראל יהיה
 ק העברים והרועים
 לא היה לריק כי
 עמם היינו הרועים
 זו על בית יעקב,
 אל במצרים ארבע
 ב רב מן הרועים
 קבלו השם, בני
 שם מקדם הרועים
 בני ישראל כשש
 בפסוק 38 (שהוא

ישראל בהתנגדות אל השם פלשתים בספר שמואל א' סי' י"ד.
ונמצא בדברי הימים א' ז' 21 והרגום אנשי גת הנולדים בארץ
הכונה לדעתי היינו הכנענים הנולדים שם (איינגעבאָרענען) ולא
הפלשתים שבאו אחרי כן לשם.

טו (2) עזי וזמרת יה, פרשו המפרשים כמו וזמרתו
והנכון שנשמטה היוד בעבור היוד הסמוך כמ"ש לוצאטו ע"פ
קצתי בהיי שהרבה דוגמאות כן במקרא ועמ"ש בדברים ל"ב.
13) עם זו גאלת, זו פי' אשר וכן להלן עם זו קנית
אשר קנית, וכמו ישעיה מ"ב הלא הי' זו חטאנו לו, אשר חטאנו
לו, וכמו מלת זה שפי' אשר כמו אל מקום זה יסדת להם
בתהלים ק"ד והרבה כמוהו, וכן למעלה י"ג 8 בעבור זה עשה
הי' לי כמו בעבור אשר עשה הי' לי ע"כ המה מצות פסח
האלה ועי' רמב"ן שם. וכבר הרגיש בזה געזעניוס. נוה קדשך,
עי' בפסוק 17 בזה.

17) בהר נחלתך הוא הרי ארץ ישראל ההר הטוב
הזה כמ"ש הא"ע. מכון לשבתך פעלת הי' מקדש הי' כוננו ידך.
אין הכונה על בית המקדש שבנה שלמה, כי איך יאמר על זה
כוננו ידך, אך הכונה על כל ארץ ישראל והוא מקדש ה
שכוננו ידיו ונאמר זה על ימי השופטים שהותרו הבמות בכל
הארץ וכל הארץ היה בית מקדש הי'.

19) כי בא סוס פרעה וגוי פי' כאשר בא אז
לקחה מרים וגוי והפסוק הזה שייך למטה, ולזה כיון רש"י בפירושו.
טז (31) וטעמו כצפיחת בדבש, התוס' בנזיר נ'
ע"א ד"ה חוץ פי' צפיחת הוא חלות דבש מן הכוורת וכ"כ רש"י
ביצה ל"ו ע"א בד"ה שתי חלות.

כ (2) אנכי הי' אלהיך וגוי הקשה לוצאטו מדוע לא
אמר אשר הוציאך? ולדעתי שמלת הי' הוא עוד נושא המאמר,
ושיעור הכתוב כן הוא אנכי הי' הוא אלהיך שאתה צריך לעבוד
אותי, אשר הוצאתיך, אשר כמו כי (כמ"ש בביאור הושע י"ד)
כי הוצאתיך מארץ מצרים וגוי ועל כן צריך אתה לעבוד אותי,
(ע"ד הכתוב כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי
אותם מארץ מצרים ויקרא כ"ה 55) וזה הדבור הוא מצות עשה
לעבודת הי' ואח"כ בא לא תעשה שלא לעבוד אלהים אחרים לא
יהיה לך אלהים אחרים ומפרש לא תעשה לך פסל וגוי כי אז
בימים ההם היו עושים פסל ותמונה רק מאלהי הגוים ולא מדברי

הול ע"כ כשעו
אלהות שלו,
יהיה לך מצוה
יהיה לך לשת
היינו יהוה הו'
5) פוק

אומר (דברים
יומתו על אבז
זרה עי' אברבנ
פי"ט שהקב"ה
הילוק בין הט
משפחה, באיש
של רבים*)

בנים, וכן כתיב
הנה כי מצד
האומה ישיג א
ועונש האומה
אין אומות לפנ
כמ"ש הר"ן)

כן אמר פוקד
ההם לא יאמרו
איש בעונו ימו
אך הכונה כי
בכלל, אבל בי
בכלל רק חטא
(ישעי"ס"ה 20)

אף במשפט הי'
עוד (בימים ה
אמרו בתלמוד
מן הכתובים ב
בחטא מנשה ע
אפו הגדול אשר

*) וכן ב
והטף דברים י"ג
חטאת הקהל.

חול ע"כ כשעושה פסל ותמונה מאיזה דבר הוא מודה בזה על
אלהות שלו, וכן לא תשתחוה וגוי ושני הלאוין הם פני של לא
יהיה לך מצוה השניה, ויפה השבו רז"ל במכות כ"ד אנכי ולא
יהיה לך לשתי מצות. וכן פני רבים שמע ישראל ה' אלהינו,
היינו יהוה הוא אלהינו, והוא אחד.

(5) פוקד עון אבות על בנים וגוי ובמקום אחר
אומר (דברים כ"ד 16) לא יומתו אבות על בנים ובנים לא
יומתו על אבות וגוי ולא עשה חילוק בחטאים ואף בחטא עבודה
זרה ע' אברבנאל. ועמדו עוד בתלמוד על זה. ובכמדבר רבה
פ"ט שהקב"ה חזר מדבריו ואמר לא יומתו וגוי, ולדעתי יש
חילוק בין הטא איש פרטי לחטא אומה כללית או שבט או
משפחה, באיש פרטי אין עונשין הבן בעבור האב. אבל בחטא
של רבים (*) ובפרט של אומה כללית אז פוקד ה' עון אבות על
בנים, וכן כתיב (ראשית ט"ו 16) כי לא שלם עון האמורי עד
הנה כי מצד האומה כל דורותיה יחשבו לאיש אחד ועונש
האומה ישיג את כולם, ומשה רבינו בספר התורה דבר רק מחטא
ועונש האומה בכלל (ועל כן לא זכר מעונש עולם הבא כי שם
אין אומות לפני הקב"ה ושם רק עונש כל איש פרטי לפי מעשיו
כמ"ש הר"ן) כאשר היא אומה בעולם הזה בארץ מגורתה ועל
כן אמר פוקד עון אבות על בנים, וירמיה ל"א 28 אומר בימים
ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה וגוי
איש בעונו ימות, אף כי משפט ה' אי אפשר להשתנות מצדו,
אך הכונה כי פוקד עון אבות על בנים הוא רק בחטא האומה
בכלל, אבל בימים ההם לימות המשיח לא יהיה עוד חטא האומה
בכלל רק חטא איש פרטי כמ"ש והחוטא בן מאה שנה יקולל
(ישעיי ס"ה 20) ועל הטא איש פרטי בנים לא יומתו על אבות
אף במשפט ה'. ולזה היתה ג"כ כונת יהזקאל י"ה 3 שלא יהיה
עוד (בימים העתידיים) משול המשל אבות אכלו בוסר וכו' ולכן
אמרו בתלמוד מכות כ"ד א' בא יהזקאל ובטלה. וכפי הנראה
מן הכתובים בעון המלך נענשים כל אנשי האומה וע"כ נמצא
בחטא מנשה שאמר הכתוב (מ"ב כ"ג 26) אך לא שב ה' מחרון
אפו הגדול אשר חרה אפו ביהודה על כל הכעסים אשר הכעיסו

(*) וכן בעיר הנדחת הרגו את כל יושבי העיר עם הנשים
והטף דברים י"ג 16 כי יש חילוק בין חטאת איש פרטי ובין
חטאת הקהל.

א' ס"י י"ד.
נולדים בארץ
דרענען) ולא

כמו וזמרתו
לוצאטו ע"פ
ברים ל"ב.
עם זו קנית
אשר חטאנו
ה יסדת להם
בור זה עשה
מצות פסח
וה קדשך.

אל החר הטוב
ה' כוננו ידך.
יאמר על זה
זהו מקדש ה
הבמות בכל

באשר בא או
רש"י בפירושו.
התוס' בנוזר נ'
נורת וכ"כ רש"י

אטו מדוע לא
נושא המאמר.
תה צריך לעבוד
יאור הושע י"ה)
תה לעבוד אותו,
זם אשר הוצאתו
הוא מצות עשה
אלהים אחרים לא
פסל וגוי כי אז
הגוים ולא מדבריו

מנשה וכן בניו נענשים בעונו ועל כן נמצא בהיות רעב בארץ
 על שאול ועל בית הדמים וגוי ודוד לקח את שבעה בני שאול
 ומסרם לגבעונים להתלות וכו' (שמואל ב' כ"א) ועוד כדומה כי
 מלך אין דינו כאיש פרטי אך כקובץ האומה בכללה והוא
 שנאמר (דה"ב ל"ב 25) ולא כגמול עליו השיב וחזקיהו כי גבה
 לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים כי המלך ראש העם
 ונענש העם בעבורו כמאמר התורה (ויקרא ד' 3) אם הכהן
 המשיח יחטא לאשמת העם אף שלא אמרה זה בנשיא השבט,
 כי מלך כל העם וכן הכהן המשיח של כל העם הוא גדול
 מנשיא השבט הפרטי. וכן אמר אבימלך (בראשית כ' 9) כי
 הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה וגוי. ועי' רש"י שם כ"ו
 10 ע"פ כמעט שכב וגוי.

כ"א (16) וגונב איש ומכרו ונמצא בידו פני שלא
 מסרו עדיין ללוקח אעפ"י כן יומת עבור המכירה.

כ"ב (8) על כל אבידה אשר יאמר כי הוא זה. פני
 שהוא ענין נרגש ומהות מה שיוכל האומר לאמר עליו כי הוא זה.
14 ואם שכיר הוא בא בשכרו, בא יסובב על
 הנסתר במלות ונשבר או מת והוא חמור או שור שבפסוקים
 הקודמים והכונה שבא הנשבר או המת בחשבון שכרו של
 השכיר ומנכין אותו משכרו כנהוג.

26 כי הוא כסותה לבדה היא שמלתו לעורו,
 לדעתי צריך לקרות לבדה בחולם הדי, ובדה משרש יאכל בדי
 עורו אויב י"ה 13 ויהיה כדרך המקרא כפל לשון במלות שונות
 עם שמלתו לעורו, וכבר נדפס זה ממני בספר דרך הקדש,
 וגנבים באו ויכתבו הביאור הזה במכתב עתי המגיד בשם עצמם.
כ"ג (4) שור אויב י"ד, וכן חמור שונאך לפי פשוטו הוא
 כגוי הפעול היינו שהוא שונא אותך ואויב אותך ואעפ"כ לא
 תשנא אותו ותעזרהו בכל יכלתך וכמ"ש במקום אחר לא תשנא
 את אחיך בלבבך (ויקרא י"ט), ולזה כיון הא"ע בפירושו, וע'
 פסחים קי"ג ב', וצ"ע.

16 וחג האסיף בצאת השנה, אף כי השנה
 הדתית מתחלת מחדש ניסן כמ"ש החודש הזה ראש חדשים
 ראשון הוא לכם לחדשי השנה, אבל השנה לפי עבודת השדה
 הוא יוצא אחר חג האסיף. ולכן אומר להלן ל"ד 22 וחג האסיף
 תקופת השנה, ונקרא בלשון אשכנז, "בירגערליכע יאהר". ולזה
 כיון הא"ע בפירושו.

(19)

אלהיך
 בסמיכה כזו
 במכתב עתי
 אחד בארץ
 ובאותו בור
 להיות קרבן
 יובן הכתוב
 הברכה כתב
 לא תעשה כ
 לא תבשל ג
 וגוי (כן צרי
 תבשל גדי ב
 וגוי ועי"ז ה
 מן קדקין עוד
33
 התרגום, ומל
כ"ד (1)
 כי כן דבר ה
 ושכנתי בתוכ
 לי לעם וגוי
 למך האזנה
 פסוק והי המ
 שם אינו נכון
 אך אני כתבו
11
 מבני ישראל
ל"ג (1)
 מלאך וגרשת
 אעלה בקרבך
 רש"י אל ארץ
 אעלה בקרבך
 פרשו כל המ
 זבת חלב ודב
 ב', ועוד יצא
 פה אם אין

(19) ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו וכן כתוב להלן ל"ד, 26 בסמיכה כזאת, ופ"י הנכון הוא אשר העיר הספורנו, ואנכי קראתי במכתב עתי בשם „פאנאראמא דעס אניווערזום“, כי ראה עובר אחד בארץ עובדי האלילים שחפרו בור בקרקע על השדה, ובאותו בור הניחו כעין גל והקריבו עליו בשר מבושל בחלב להיות קרבן לאלהי השדה ועי"ז תהיה הברכה בתבואות, ובזה יובן הכתוב על נכון שתביא בכורים בית ה' ובזכות זה תהיה הברכה בתבואות לא ע"י הקרבן בשר בחלב לאלהי השדה וזאת לא תעשה כי הוא עבודת אלילים. ובספר דברים י"ד 21 נאמר לא תבשל גדי בחלב אמו עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגו' (כן צריך לסמוך שם ועי' רש"י שם) ג"כ כונה זאת לא תבשל גדי בחלב אמו להביא הברכה בתבואות כ"א עשר תעשר וגו' ועי"ז תבא הברכה בתבואה. וכפי הנראה הכנענים היו מִדְקְדְקִין עוד לבשל גדי בחלב אמו ולהקריב לאלהי השדה.

(33) כי יהיה לך למוקש היינו האלוה שלהם כפי התרגום, ומלת אלהיהם הוא לשון יחיד.

(כ"ד 1) ואל משה עלה אל ה' וגו' ולא אמר עלה אלי כי כן דבר ה' דרך גדולה וחשיבות כמו בזכרי' ב' 14 הנני בא ושכנתי בתוכך נאם ה' ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם וגו' וכדומה רבים וכמו שנמצא (בראשית ד' 23) נשי למך האזנה אמרתי, ובסנהדרין ל"ה ע"ב אמרו זה התירוץ על פסוק והי המטיר וגו' מאת ה' מן השמים (שם י"ט 24) אבל שם אינו נכון כי שם הוא דברי הכותב והיה לו לומר מאתו, אך אני כתבתי שם ישוב אחר ע"ש. ועמ"ש במלכים א' י"ט.

(11) ואל אצילי בני ישראל פני הנאצלים ונבדלים מבני ישראל אל הענין הזה לראות פני ה' ולהשתחות לפניו.

(ל"ג 1) לך עלה מזה וגו' אל הארץ וגו' ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני וגו', אל ארץ זבת חלב ודבש כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך. ופ"י רש"י אל ארץ זבת חלב ודבש אני אומר לך להעלותם, כי לא אעלה בקרבך לכן אני אומר לך ושלחתי לפניך מלאך וכן פ"י רש"י כל המפרשים, אבל לפי זה הכתוב מסודר מאד אל ארץ זבת חלב ודבש מוסב לפסוק א' כי לא אעלה בקרבך לפסוק ב', ועוד יצא מן הפירוש הזה קושיא גדולה מדוע צעק משה פה אם אין לפניך הולכים אל תעלנו מזה ולמעלה כ"ג 20

זת רעב בארץ
יעה בני שאול
יעוד כדומה כי
בכללה והוא
זוקיהו כי גבה
לך ראש העם
(3) אם הכתן
בנשיא השבט,
גם הוא גדול
ית כי (9) כי
רש"י שם כי

ידו פ"י שלא

הוא זה. פ"י

ליו כי הוא זה.

בא יסובב על

זור שבפסוקים

זן שכרו של

זמלתו לעורו,

דש יאכל בדי

במלות שונות

דרך הקדש,

בשם עצמה.

פ"י פשוטו הוא

ואעפ"כ לא

חר לא תשנא

בפירושו, וע

פ"י כי השנה

ראש חדשים

עבודת השדה

2 וחג האסיף

יאהר. ולזה

כשאמר לו הקב"ה עוד קודם הטא העגל הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגוי לא צעק משה כלל, והרבה תירוצים נאמרו בזה וכולם בדוחק גדול, ולדעתי בחנם עמלו המפרשים כי שליחת מלאך הי' הוטב בעיני משה תמיד כמ"ש למעלה י"ד 19 ויסע מלאך האלהים וגוי כי ידע משה אשר הי' מתלבש במלאך והולך עמו וכמו שהובא למעלה כמה פעמים ולא דוקא במלאך מיכאל (עמ"ש בספר בראשית ט"ז 13) אך צעקת משה היתה פה כי הקב"ה אמר לו ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי וגוי אל ארץ זבת חלב ודבש, וזה מוסב גם על הקודם לו בפסוק כי היינו שאשלח המלאך לארץ הכנעני לארץ זבת חלב ודבש וגרשתי וגוי כי אני אהיה בו, אבל פה במדבר בדרך לא אשלח עמך המלאך ולהיות בו גם אני כי לא אעלה בקרבך פן אכלך בדרך בדרך דוקא ולכן צעק משה אם אין פניך חולכים וגוי בלכתך עמנו וגוי עמנו דוקא בדרך, אבל במאמרו קודם הטא העגל אמר לו הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום וגוי וכן שם פסוק כ"ג היינו מפורש שהולך עמם בדרך ומביא אותם לארץ הוטב בעיני משה כי גם פני הי' חולכים במלאך, ומה שאמר בפסוק 12 לא הודעתנו את אשר תשלח עמי הכונה שלא הודעתני הדבר הזה אשר תשלח עמי דוקא בדרך הזה אשר אני בו.

לד' 5) וירד הי' בענין ויציב עמו שם ויקרא בשם הי' וגוי ומפרש ויעבור הי' על פניו ויקרא הי' אל רחוק וחנן וגוי כי שם הי' היינו התוארים והמדות שלו, כמ"ש במדרש רבה שמות פ' ג' לפי מעשי אני נקרא וכו', בתלמוד מסכת קידושין ע"א א' נמצא שם של מ"ב אותיות וכתב רש"י לא אתפרש, וכן אמרו במדרש רבה ויקרא פכ"ג (ע"ש היטב) שמו של הקב"ה ע"ב אותיות (ואין להחליף זה במה שאמרו במדרשים ע"ב שמות יש לו להקב"ה, גם אין להחליף בשם ע"ב של הגימטריא יהוה ביודין אך פה אומר שם של ע"ב אותיות), ונראה לי שיצא להם אלה השמות מפה, כי כאשר תמנה האותיות פה עד ועל רבעים תמצא מ"ב אותיות וע"ב אותיות, היינו מן הי' הראשון עד נצר חסד מ"ב אותיות ומן האלפים עד רבעים ע"ב אותיות כי החכמים לימדו לתלמידיהם (שם בגמרא) ביאור שם מ"ב בפני עצמו היינו המדות האלהיים כמו שהמה עוד בו במאצילם, ושם ע"ב בפני עצמו היינו המדות

ביחוסם אל
מן מלת לו
לאלפים הד
המקבלים.
מן הכתובים
שמו מה א
הוא רק נה
אהיה שלח
הוי"ה אלהי
יהוה והוא
למודים נש
(7)
בעשרת הד
וגוי לשונאי
א 4
לעונותיו ש
ב 2
פוי שהמלו
לעד שאינו
אלהים הוא
עולם הוא
ועיי רש"י
ד 2
כי זה הכל
הוראותיו ו
שלמה אהי
נתינת טענ
ה 9
שעשה אח
אסורים לע

ביחוסם אל העולם ויוצאים מהש"י לפעולתם בעולם שזה מתחיל
 מן מלת לאלפים נושא עון וגו' שהכונה שהחסד הוא יוצא
 לאלפים הדורות. וכן נושא עון וגו' הכל ביחוס אל בני אדם
 המקבלים. ושם ג"כ זכרו שם בן י"ב אותיות. נראה לי שהוציא והו
 מן הכתובים בפי שמות (ד' 13) כששאל משה ואמרו לי מה
 שמו מה אומר אליהם והשיב לו הקב"ה אהיה (אשר אהיה
 הוא רק נתינת טעם) והוסיף ואומר כה תאמר אל בני ישראל
 אהיה שלחני אליכם והוסיף ואמר כה תאמר אל בני ישראל
 הו"ה אלהי אברהם וגו' שלחני אליכם, הנה הזכיר אהיה אהיה
 יהוה והוא שם של י"ב אותיות, ועל כל אלה השמות היו להם
 למודים נשגבים.

(7) נצר חסד וגו', הנכון לפרש על פי דברי הי
 בעשרת הדברות נוצר חסד וגו' לאוהבי הי ונקח לא ינקח פוקד
 וגו' לשונאי הי.

ספר ויקרא

(א 4) ונרצה לו לכפר עליו, הוא כפרה כללית
 לעונותיו של אדם שאינם ידועים לו וכן פי' לוצאמו.
 (ב 12) ולא תשבית מלח ברית אלהיך וגו'
 פי' שהמלח הוא רומז אל ברית אלהיך כמו שהמלח הוא קים
 לעד שאינו מסריח ואינו נפסד ולהפך מתקן אחרים כן ברית
 אלהים הוא לעולם. וכן הכתוב (במדבר י"ח 19) ברית מלח
 עולם הוא כן פירושו שהוא ברית עולם כמלח המתקיים לעד,
 ועיי' רש"י שם.

(ד 22) אשר נשיא יחטא ובתרגום אם רבא יחוב.
 כי זה הכלל במקרא כי הוא כמו אשר, ואשר הוא כמו כי לכל
 הוראותיו וכמ"ש ג"כ בפי' הושע י"ד. וכ"כ בתל"ע על פסוק
 שלמה אהיה כעוטיה (שה"ש א') כי השין אשר הוא כמו כי
 נתינת טעם.

(ה 19) אָשֶׁם הוּא, אָשֶׁם אָשֶׁם לְהי. הפי' הנכון
 שעשה אחת מכל מצות הי אשר לא תעשינה ולא ידע שהם
 אסורים לעשות ובוזה אשמה עליו (וכן פי' האבן עזרא והלוצאמו).

שולח מלאך
 דבה תירוצים
 לו המפרשים
 למעלה יד
 הי מתלבש
 ולאו דוקא
 אד צעקת
 פניך מלאך
 על הקודם
 לארץ ונת
 במדבר בדרך
 עלה בקרבך
 אין פניך
 אבל במאמר
 פניך לשמך
 כ"ג היינו
 הוטב בעיני
 בפסוק 12
 לא הודעתני
 ד הזה אשר
 שם ויקרא
 הי אל רחום
 מ"ש במדרש
 למוד מסכת
 רש"י לא
 היטב) שמו
 במדרשים
 שם ע"ב של
 ב אותיות.
 אשר תמנה
 ג"ב אותיות.
 זמן לאלפים
 ידיהם (שם)
 אלהיים כמו
 וינו המדות

ויכולים אנהנו להשוב שזה שייך אל השגגות שלמעלה די 27
 וחייב הטאת וע"כ אומר הכתוב אשם הוא ולא הטאת כי אשם
 אשם להי שהוא כמו מזיד כי שגגת תלמוד עולה זדון כמ"ש
 במסי אבות. וכן בדתי איירופא בלתי ידיעת האיסור אינו תירוץ
 כלל. ועתה אבאר החילוק בין הטאת לאשם, כי הטאת באה
 על השגגות אך בסיי הי פסוק א' נמצא ונפש כי תחטא ושמעה
 קול אלה וגו' אם לא יגיד ונשא עונו מביא הטאת אף שהוא
 מזיד כי הוא לאו שאין בו מעשה ואין לוקין עליו כידוע.
 ולוצאטו כתב תירוץ אחר. אבל אשם בא על המזיד או שוגג
 הקרוב למזיד כנ"ל, ובפסוק 15 אשם מעילה בשגגה בקדשי ה'
 בעבור מול הקדשים צריך להזהר מאד ע"כ הוא שוגג הקרוב
 למזיד שלא נזהר, וכן אשם נזיר שנשמא במת (במדבר ו' 12)
 ג"כ כי נזיר צריך להזהר מאד והוא שוגג הקרוב למזיד וע"כ
 אומר שם שחטא על הנפש, ובפסוק 21—26 אשם גזילות בא
 על המזיד, ואף כי התורה אמרה (במדבר ט"ו 30) והנפש
 אשר תעשה ביד רמה וגו' ונכרתה וגו' כי במזיד אין כפרת
 קרבן כלל אבל בגזילות הקילה התורה לכפר באשם בעבור
 שמשיב ומשלם את הגזלה. וכן אשם שפחה חרופה היה על
 מזיד (ויקרא יט 20—22) בעבור כי לא הפשה ואין דינה
 כבת חורין ע"כ בקרת תהיה (כמו פקרת מלשון הפקר) כמ"ש
 הכתוב שם, וכן אשם מצורע היה ג"כ על עונות מזיד שעשה
 בחייו בעבור כי כבר קיבל ענשו בצרעתו.

י (17) ואתה נתן לכם לשאת את העון העדה לכפר
 עליהם וגו' פ"י זה הוא מתנה לכם ושכרכם בעבור שתשאו
 תמיד את עון העדה ותעשו כפרות עליהם (ע"ד פירש"י למעלה
 ח' ט"ו), והענין מפורש בפי קרה סי' י"ח, וכן הלויים שם
 פסוק כ"ג.

טז (16) וכפר על הקדש וגו', ענין כפרה במקרא
 הוא תמיד ענין כסוי (כמו כפרת) ויש כסוי על החוטא מחטאתו
 מכסה והגנה עליו שלא יבא לו היזק ועונש, ומזה ג"כ לשון
 כופר ונרדף ללשון פדיון נפש (שמות כ"א 30) וכן אומר שם
 לי 15 במחצית השקל לכפר על נפשותיכם ושם למעלה פירש
 ונתנו איש כפר נפשו ולא יהיה בהם נגף וגו'. ויש כסוי על
 הסמא מן הטומאה שלא תשרה עליו כמו וכפר מזובו (ויקרא
 ט"ו) וכפר על המטהר מטומאתו (שם י"ד) וכן ביולדת אף
 שלא חטאה כלל נאמר (שם י"ב) וכפר עליה הכהן וטהרה.

ויש כסוי על החטא שלא יראה לפני הקב"ה. או כסוי על הרעה שלא תתגלה ותבא (ישעיה מ"ז י"א). וזוה יפורש הכתוב (בראשית ל"ב) אכפרה פניו במנחה פ"י אכסה פניו שלא יראה עשרי ועל ידי זה יזכר את חטאתי שגזלתי את הברכות. והוא מאמר הכתוב פה וכפר על הקדש מטמאות בני ישראל היינו כסוי עליו שלא תשרה עליו הטומאה (כמ"ש השוכן אתם בתוך טומאתם). ומפשעיהם היינו כסוי שלא יבא לו היוזק וחורבן בעבור פשעי ישראל.

(30) כי ביום הזה יכפר עליכם פ"י הכהן שבפסוק 32, 33 וכן דרך המקרא כמו ויקרא אל משה וידבר ה' אליו שמלת ה' שייך למעלה כמ"ש הרמב"ן והרבה כדומה. י"ז (13) אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו פ"י ע"י הצידה בקשת וחנית. או כאמרם בחולין פרק א' ושחט עופא בהדי דפרח ע"ש. י"ח (30) את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו. היינו כי במקדש הכהנים מחללים את השבת ואין להם עון.

ספר במדבר

ה (6) כי יעשו מכל חטאת האדם פ"י מול האדם שגזלו ממנו כמו שמפורש להלן.
 ח (7) הזה עליהם מי חטאת שכבר היה או וע"י באבן עזרא ריש פרשת הקת.
 י (31) כי על כן ידעת חנותינו במדבר, פ"י בעבור שיודע אתה איפה שנעשה חניות במדבר כי הוא היה בקי במדבר כי מיושבי המדבר היה.
 י"ג (36) שובה ה' רבבות אלפי ישראל, רבבות כמו לרבבות, לאלפי ישראל, כמו וילך רחבעם שכם (מלכים א' י"ב) כמו לשכם.

י"ד (8) ותמונת ה' יביט, בספרי אמרו זה מראה אחוריים, בעבור כי נאמר (שמות ל"ג 20) לא תוכל לראות את פני יכן שם וראית את אחורי ופני לא יראו. ומה שנאמר (שם 11) ודבר ה' עם משה פנים אל פנים היינו שדבר עמו אבל לא

עלה די 27
 נת כי אשם
 זדון כמ"ש
 אינו תירון
 חטאת באה
 חטא ושמעה
 אף שהוא
 עליו כידוע.
 ד או שוגג
 ה בקדשי ה'
 שוגג הקרוב
 דבר ו' (12)
 למזיד וע"כ
 גזילות בא
 (3) והנפש
 אין כפרת
 אשם בעבור
 ה היה על
 ואין דינה
 פקר) כמ"ש
 זזיד שעשה

העדה לכפר
 נור שתשאו
 י"ש"י למעלה
 הלויים שם

דה במקרא
 טא מחטאתו
 ג"כ לשון
 זן אומר שם
 מעלה פירש
 ז כסוי על
 זבו (ויקרא
 ביולדת אף
 זהן ומהרה.

ראה פניו כמו עם ישראל שנאמר פנים בפנים דבר ה' עמכם
 (דברים י"ד) אבל לא ראו אותו כמ"ש שם ד' 12 ותמונת
 אינכם רואים. אבל לפרש ותמונת ה' יביט על מראה אחוריים
 הוא קשה מאד. גם נמצא כי השבעים זקנים ראו את אלהי
 ישראל ואל אצילי בני ישראל לא שלה ידן (שמות כ"ד) ונראה
 מזה שראו מפניו ולא מאחוריו. והנכון הוא כי ה' בהתגלותו
 לבני האדם בארץ עושה על עצמו צורה ברואה לשעתה כמ"ש
 הרס"ג והרמב"ם ז"ל (וגם זה איננו שוה תמיד כנראה בכתובים)
 והפנים האלה ראו הזקנים, ועל זה נאמר פה ותמונת ה' יביט,
 אבל בפרשת כי תשא שם באמור משה הראני נא את כבודך
 רצה לראות פני ה' כמו שהוא בשמים תמיד למול המלאכים
 ולכן אמר לו ה' לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם
 וחי אך וראיתי את אחורי וגו'. וצריך לדעת כי גם פני ה'
 שבשמים הוא מתודש ונאצל בתודש הבריאה כאשר נבראו
 השמים והמלאכים, וכן מקום וגבול רוחני נתחדש להבדיל בין
 כסא ה' והמלאכים וכדומה אבל הקב"ה מצד עצמו מלא את
 השמים ואין גבול ואין מקום כלל כמ"ש הרס"ג, ובוה נבין
 הפסוקים שבמקום אחד אומר (דברים ה') פנים בפנים דבר
 ה' עמכם וגו' ובמקום אחר אומר (שם ד' 36) מן השמים
 השמיעך את קולו וגו' כי הפנים הנ"ל היינו הפנים של מטה
 שנראה בארץ אבל הקול בא לו מן השמים, מן הפנים של
 מעלה, ולכן אומר (שמות כ' 22) מן השמים דברתי עמכם,
 וכן נחמיה ט' 13 אומר ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם
 משמים.

י"ד 18) ה' ארץ אפים וגו' נצרך לפרש לפי דברי
 ה' בעשרת הדברות ארץ אפים וגו' ופשע לאוהבי ה', ונקח לא
 ינקח וגו' לשונאי ה'. ע"ש.

כא 27) על בן יאמרו המושלים באו השבון
 וגו', חשבון היתה עיר סיחון מאז ומקדם (עי' בא"ע לפירושו
 השני) והפירוש הוא באו אנשי השבון למלהמה על מואב
 תבנה ותכונן ביתר שאת עיר סיחון על ידי זה כי אש יצאה
 מחשבון וגו' ומלת אנשי יחסר במקרא כמו וכל הארץ באו
 מצרימה (בראשית מ"א 57) וכדומה הרבה במקרא. אכלה
 ער מואב, לפי הנראה בספר דברים ב' 9—29 לא כל ארץ
 ער לקח סיחון, ונשאר למואב הרבה.

ועי'
 אבק
 ומי
 כמה
 הספו
 כתוע
 כפי
 משד
 ואת
 וגו'
 עיני
 ורמי
 יעשו
 מקו
 אף
 הלא
 עם
 בסנ
 מוק
 כהנ
 יופי
 בני
 שא
 כמו
 היו
 שנ

(30) ונירם אבד השבון וגו' הם דברי כותב התורה

ועי' בא"ע.

כג (10) מי מנה עפר יעקב, פי כמו אבק רבית
אבק לשון הרע בתלמוד פי מספר קטן מי יכול למנות, (עהרליך)
ומי ספר (כצ"ל) את רבע ישראל הרביעית שלהם. ותהי אחריתי
כמהו פי הבנים שנקראים אחרית במקרא. ומצאתי זה בפני
הספורנו.

(22) כתועפות ראם לו פי האל נותן לישראל

כתועפות ראם, וכן כ"ד 8.

(23) כי לא נחש וגו' אין צורך לו לנחש אך כעת
כפי צורך העת יאמר ליעקב וגו' ע"י הנביאים, וכן הם דברי
משה בדברים י"ה 14, 15 כי הגוים וגו' אל מעוננים וגו'
ואתה לא כן וגו' נביא וגו'.

כד (14) לכה אי עצך אשר יעשה העם הזה לעמך
וגו', אי עצך משרש איעצה עליך עיני (תהלים ל"ב 8) עוצה
עיניו לחשוב תהפוכות (משלי ט"ז 30) שענינו קריצה בעינים
ורמיזה, וזה שאמר פה אי עצך ארמו לך בדברים קצרים אשר
יעשה העם הזה לעמך וגו' בפסוק 17.

(17) ומהן פאתי מואב פי בכל פאותיו.

(18) והיה ירשה שער אויביו של ישראל שזכה

מקודם וגם בפסוק זה.

(22) כי אם יהיה לבער קין, כי אם כמו רק והיינו
אף על פי שאיתן מושבו יהיה רק לבער. עד מה תשב באיתן סלע
הלא אשור תשבך לארץ אשור תבא לשבת שם. והקיני זה הוא
עם הקיני שניתן לאברהם (בראשית ט"ז 19) כמ"ש האברבנאל.

(23) אוי מי יהיה משומו אל, הנכון פי התלמוד
בסנהדרין ק"ו א' או ממי ששם עצמו אל, והכונה על אלכסנדרס
מוקדון כפי המסופר בספרי קורות העולם שהיה במצרים אצל
כהני נא אמון וירצה מהם אשר יפרסמו ברבים שהוא בן
יופיטער ראש האלילים, ועל ידי זה יהיה נקל לו להכניע את
בני אזיא המתהללים באלילים ועובדים אותם ברצון נפשם. וזה
שאמר פה וצים מיד כתים וגו' כי אלכסנדר בא מארץ הכתים
כמו שאמר מפורש בספר החשמונאים בתחלתו. וכל אנשי הילו
היו כתים, וגם הוא עדי אבד יסובב על הכתים בני יון (בראשית י'
שנאבדו ע"י החשמונאים, ויכול גם פי התרגום על הרומיים

להיות אמת כי גם הרומיים הם מבני כתים כמו שאמר ביוסיפון
 לרומיים כי כל אי ים התיכון היו נקראים כתים. וכן משמע
 בדניאל י"א 30 באמרו ובאו בו ציים כתים וגוי' שהכונה שם
 על הרומיים כידוע.

ל (3) איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה
 לאסור אסר על נפשו, מלת לה' מוסב ג"כ על השבע שבועה
 לאסור איסר על נפשו.

ספר דברים

א (19) דרך הר האמורי, בדרך שהולך להר האמורי
 כמ"ש בפסוק 20 באתם עד הר האמורי וגו'.

ב (8) מדרך הערבה וגו' יש עמק הולך מים המלה
 עד לשון ים סוף אצל אילת ועציון גבר (זועץ) והעמק ההוא
 נקרא עד היום בשם ערבה, וקודם הפיכת סדום היה הולך הירדן
 עד שם. אך אחר שנעשה ים המלח הוא נשאר בו, כמ"ש
 הר"י שווארץ.

ג (12) כאשר עשה ישראל לארץ ירושתו וגו' הנכון
 לקרוא עשה בחולם העין, שהחל לעשות בארצות סיחון ועוג
 והוא עוד בעשייתו ועבודתו גם לארצות כנען. ואל יתפלא הקורא
 על שאני משנה הקריאה המקובלת, כי כן היא מסקנת התלמוד
 בסנהדרין ה' ע"ב שאין אם למקרא ויכול האדם במקום הצורך
 לשנותו.

ד (34) מתים והנשים וגו', בלשון אשורית מות הוא
 כמו איש ומוזה מתושלח מתושאל, מתי מספר וכדומה. ולכן
 תרגם אונקלס גבריא.

ד (19) אשר חלק ה' אל הים אתם לכל העמים וגו'
 הנכון שיסובבו על אומרו כל צבא השמים שהכונה מלאכים
 שבשמים, והקב"ה חלק המלאכים לכל העמים, ואין הכונה לעבוד
 אותם אלא שחלק אותם להם שהם ינהגום בכל דבר ויהיו שרים

עליו
 אל
 אבל
 מגי
 שר
 על
 ורמ
 להג
 כי
 ומש
 שתי
 בכונ
 לו
 ההי
 עין
 הלוח
 באר
 ולוצ
 ואכ
 21
 ולה
 נמצ
 אבל
 רמט
 היה
 איזר
 ויעב
 שאי
 מאד
 חלק

עליהם כמו שנמצא בדניאל שר פרס שר יון.* ומזה בא בטעות
אל הגוים לעבוד את שריהם אשר הם מגיניהם תמיד (פטרונם),
אבל עם ישראל הם נחלת ה' והוא לבדו משגיח עליהם והוא
מגינם ואותו לבדו צריכים לעבוד, ומה שנמצא בדניאל מיכאל
שר ישראל הוא איננו כמו שרי האומות, אך הקב"ה עושה הכל
על ידו בכבודו ובעצמו לעם ישראל ואין ידו מסולקת. ועיי' בא"ע
ורמב"ן, ומה שכתבתי שיסובב על צבא השמים הוא יותר נכון.
ה' 5) אנכי עומד בין ה' וביניכם בעת ההיא
להגיד לכם את דבר ה' וגוי יוכן כפי שאמרו רז"ל במכות כ"ד
כי רק אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו, והיותר דבר ה'
ומשה העתיקו לבני ישראל.

ו' 17) ואת פוש בשני הלוחות ואשליכם מעל
שתי ידי ואשברם לעיניכם. לדעתי משה לא שבר הלוחות
בכונה רק בחסרון זהירות שהשליכם מידי ועי"ז נשברו, שהיה
לו להניח אותם בנחת. והראיה לפירושי שמספר בסי"י בעת
ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות וגוי ועשית לך ארון
עץ. וגוי ושמתם בארון ואעש ארון עצי שטים וגוי ואשים את
הלוחות בארון וגוי כי אחרי כן נהג עצמו בזהירות להניחם
בארון שלא ישתברו עוד ע"י איזה סבה.

י"ב 21) וזבחתי וגוי כאשר צויתוך. עי' רמב"ן
ולוצאטו. ויכול להיות שיסובב על הכתוב בפסוק ט"ו תזבח
ואכלת בשר.

י"ד 3) לא תאכל כל תועבה, ובסוף הפרשה פסוק
21 אומר הטעם לכל האיסורים כי עם קדוש אתה לה' אלהיך.
ולהבין זה צריך לדעת כי עוד בימי נח (בראשית ז' 2 ח' 20)
נמצא הבדל בין בהמות טהורות לטמאות ובין עוף טהור לטמא,
אבל בדברי ה' אל נח סי' ט' אומר לו כל חיה וכל עוף וכל
רמש והיה לכם לאכלה ואין הבדל בין טהור לטמא. אך ההבדל
היה אז קודם נתינת התורה לענין קרבנות. כי לקרבן לה' היו
איזה בהמות ועופות טהורים ואיזה טמאים. ויסוד ענין זה היה

(* והראיה לפירוש הזה מן הכתוב להלן כ"ט 25 וילכו
ויעבדו אלהים אחרים וגוי אשר לא ידעום ולא חלק להם
שאין לפרש שלא חלק להם לעבוד אותם, הלא עוד יותר הוזהרים
מאד שלא לעבוד אותם. אך הכונה כמו שפ"י הרמב"ן שם שלא
חלק להם להיותם שרים על ישראל כאשר שם אותם על האומות.

יפון
שמע
שם
נועה
נועה
זמורי
המלח
ההוא
הירדן
כמ"ש
הנכון
ועוג
הקורא
תלמוד
הצורך
הוא
ולכן
יום וגוי
מלאכים
לעבוד
יו שרים

המאמר הידוע (שבועות סוף פרק א') יבא זכאי ויכפר על
 על החייב ולא יבא חייב ויכפר על החייב, על כן לא לקחו
 לקרבן עופות הדורסים (כמ"ש במשנה חולין פ"ג כל עוף הדורס
 טמא) וחיות הטורפים כי הם היבים במעשיהם ועל כן המה
 טמאים לקרבנות רק לקחו מן הנרדפים ונטרפים שהם זכאים
 במעשיהם והם טהורים לקרבן (על דרך שארז"ל בבא קמא צ"ג
 א' הקב"ה בחר בבני יונה שהם נרדפים מאד) ועשאו עוד בימי
 קדם סימנים כי הטהורים מעלי גרה ומפריסי פרסה שסועה,
 ואלה הם הנטרפים ולא טורפים אחרים ומאלה לקחו לקרבנותיהם.
 ומאלה אכלו הכהנים הקדושים. והתורה כאשר עשתה כל עם
 ישראל לממלכת כהנים וגוי קדוש (שמות י"ט 6) אסרה גם
 לישראל אכילת הטמאים להיות ככהנים הקדושים, וביחוד לפי
 דברי הרמב"ן והא"ע כי הנאכל ישוב לגוף האוכל, והטורפים
 מולידים באדם האוכלם מדת אכזריות. ונתנה כלל (או שהיה
 מקדם) שצריך שני סימני טהרה מעלה גרה ומפריסי פרסה
 שסועה. כי בסימן אחד יש הרבה טורפים ומי יכול לידע זאת
 וע"כ צריך לשמור הכלל שצריך שני סימנים ואף כי בסימן
 אחד יש ג"כ שאינם טורפים הם אסורים שאין לצאת מן הכלל.
 וע"כ אסרה גם הגמל והשפן והארנבת והחזיר אף שאינם
 טורפים. גם החזיר בארץ ישראל הוא מין טורף כנראה במתי
 ה' 6 שאמר ואל תשלכו פניניכם לפני החזירים פן יבאו וגוי
 ויטרפו אתכם, ואולי הכונה על חזיר מיער (תהלים פ' 14).
 ומעתה נבין ג"כ הסימני טהרה בדגים סנפיר וקשקשת,
 כי חכמי הטבע כתבו שלכן נבראו בסנפיר וקשקשת כדי למנוע
 מהם הדגים הטורפים שלא יוכלו לבלעם מאחוריהם על ידי
 הסנפירים והקשקשות שדוקרים מאד, ונצרך הטורף לבא מלפניהם
 לבלוע אותם. ואז יוכל הנטרף בראותו אותו להציל נפשו, הנה
 לך כי אלה הדגים אשר להם סנפיר וקשקשת הם הנטרפים
 ולא מן הטורפים וע"כ טהורים הם לאכול. ושרץ העוף הרוחשים
 על הארץ טמא הוא בעבור כי נמאס הוא. (ויקרא י"א 43 וע'
 בא"ע שם).

(21) לא תבשל גדי בחלב אמו עשר תעשר

וגוי, נתבאר בשמות כ"ג 19 ע"ש.

טו 6) כי ה' אלהיך ברכך וגוי הוא לשון עתיד

קודם עתידשאחר זה כמו בירמיה ל"א 32 נתתי את תורתך בקרבם
 ועל לבם אכתבנה. וכן מקודם זה בפסוק ד' ברך יברכך.

והכונה
 כן אנו
 ע' בא
 ורבים
 למעלה
 וע"כ
 כי זה
 אך ב
 מפניך
 מן ה
 כ"א ה
 מצור
 עמוני
 עמוני
 (למע
 בס' ז
 כי ל
 ע' בא
 ממור
 זונות
 האלי
 לצורך
 בשבי
 גם ב
 יבעלו
 ועמ"

11) כי לא יחדל אביון וגוי כי כמו אשר כידוע, והכונה בעבור אשר לא יחדל האביון וימות בעבור הרעב על כן אנכי מצוך להחיותו בפתיחת ידיך ליתן לו. ועי' רמב"ן.

12) בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים, עי' בא"ע, והנכון הוא שיצאו ממצרים מעבודתם ולא עבדו יותר, ורבים הלכו לארץ גשן ולא חזרו עוד למצרים רק הלכו למדבר.

9) ששת ימים תאכל מצות, יסובב על מה שאמר למעלה ופנית בבקר והלכת לאוהליך, הרי יום אחד כבר עבר וע"כ אומר בבואך לאוהליך עוד ששת ימים תאכל מצות.

19) כי האדם עין השדה לבא מפניך במצור, כי זה הוא לא כמו הראשון (כי ממנו תאכל) נתינת טעם, אך בא לדמיון*) והכונה הוא כמו האדם כן עין השדה לבא מפניך במצור, כמו האדם יבא מפניך במצור ולא תעשה מצור מן האדם כן לא תעשה מצור מן עין השדה שיש עליו פירות כ"א תצור אותו מסביב, אך מעץ שאיננו עץ מאכל תעשה מצור כמ"ש אותו תכרות ובנית מצור וגוי.

20) על דבר אשר לא קדמו וגוי יסובב על עמוני ומה שאמר לשון רבים כי עמון נקרא תמיד ג"כ בני עמון. ואשר שכר יסובב על מואב אף שהוא נתן לחם לישראל (למעלה ב' 29) הוא שכר את בלעם. זה כבר נדפס ממני בס' דרך הקדש. ואח"כ מצאתיו בדברי הרמב"ן. ויש להוסיף כי לפי האומרים בפ"י לא יבא ממזר (פסוק 3) שהוא שם עם עי' באבן עזרא יכול להיות כי לשון הרבים קדמו יסובב על ממזר ועמוני.

19) ומחיר כלב, בארצות עובדי אלילים מחזיקים זונות לאנשים בבתי האלילים כדי שהאתנן יובא לצורך בתי האלילים (ומזה שם קדשה זונות קדושות) וכן מחזיקים כלב לצורך הנשים שיבעל אותן והמחיר לבית האליל, כמו שמספר בשבילי עולם חלק אזיא.

24) אחרי אשר הטמאה, כי הגירושין אינם

*) כי לדמיון כמו כ"ף הדמיון (וויא) נמצא בתלמוד לרוב וכן גם במקרא הרבה למשל בישעיה ס"ב 5 כי יבעל בחור בתולה יבעלוד בניך וכדומה הרבה כמו שהעירו על זה חכמי דורנו. ועמ"ש בישעיי מ"ט.

פר על
לקחו
הדורם
המה
זכאים
מא צ"ג
עוד בימי
שסועה,
גנותיהם.
כל עם
סרה גם
חוד לפי
הטורפים
ו שהיה
פרסה
דע זאת
בסימן
זן הכלל.
שאינם
ה במתי
באו וגוי
פי 14).
וקשקשת,
די למנוע
על ידי
מלפניהם
שנו, הנה
הנמרפים
הרוחשים
א 43 ועי'
ת עשר
שון עתיד
יתי בקרבם
רד.

לפי רצון הש"י כמ"ש מלאכי ב' 16 כי שנא שלח וגוי ועודנה
לפי הרוח נקשרה לבעלה הראשון וכאשר ידעה איש אחר
תחשב לראשון טמאה, וע' בדברי הרמב"ן.

(7) כ י מ צ א א י ש גונב נפש מאחיו מבני ישראל וגוי
המבקרים מחכמי הנוצרים (דעליטש) שאלו שסותר הכתוב
בשמות כ"א 16 וגונב איש ומכרו וגוי ואיש היינו אף העכו"ם
במשמע, וטועים הם כי בפרשה שם נמצא פעמים רבות מלת
איש והכונה רק על בני ישראל כי משה ידבר שם רק לבני
ישראל.

כח (69) א ל ה ד ב ר י ה ב ר י ת וגוי לדעתי יסובב על
ס"י כ"ט שאחר זה שאמר אתם נצבים וגוי לעברך בברית וגוי,
ואולי לזה כיון ג"כ הא"ע ע"ש.

כט (18) ש ל ו ם י ה י ה ל י כ י ב ש ר י ר ו ת ל ב י
אלך למען ספות הרוה את הצמאה הכונה שיהיה חוטא להכעים
ולא לתיאבון כי ירעב אך בעבור כפירתו יעשה הכל, ויוסף
עבירה הרוה ר"ל אף שהוא שבע בלי תאוה יעשה העבירה
מצד הכפירה, על עבירה הצמאה שעושה לתיאבון ולתאותו,
והוא כופר ואפיקורס, ע"כ יעשן אף ה' ולא יאבה ה' סלוח לו
וגוי.

(25) ו ל א ה ל ק ל ה ם , נתפרש למעלה די' 19 שלא
חלק להם להיות שרים עליהם.

ל (14) כ י ק ר ו ב א ל י ך ה ד ב ר מ א ד ב פ י ך ו ב ל ב כ ך
לעשותו. הקדמונים עוד נדחקו בכתוב הזה, וע"כ בספרי פילון
האלכסנדרי הוסיף בפ"ך ובלב"ך ובידיך. ויש פרוש על מצות
התשובה בדוחק גדול, ולפי דעתי הוא פשוט שמדבר מן התורה
כלה שקרא תמיד בשם מצוה אשר אנכי מצוה. אך דברו פה
לא על קיום התורה שהוא גם בידיים. אך מדבר פה מן שמיעת
והשגת התורה לידע אותה וע"כ אמר לא רחוקה היא אשר
צריך שיבא אחד ויקחה וישמי ע"כ לידע אותה (ונעשה הוא
נוסף לאמר שע"ז נבא לקיים אותה) אך הדבר קרוב מאד
בפ"ך ובלב"ך, כי התורה כבר נכתבה לפניך ואך צריך אתה
שתלמד בפ"ך ותשים אליה לבבך להבינה היטב, אז תדע אותה
ואז תבא גם לעשות ולקיים אותה. בפ"ך ובלב"ך שייכים למלת
קרוב.

לב (5) ש ח ת ל ו וגוי יסובב על מלות דור עקש ופתלתול
וכמו שאנו רואים כי בפסוק 6 מדבר מן העם בלשון רבים

ובלש
המקור
שהש
כי מ
אלהי
אל ה
הוא
וגוי

ללמו
עם
עמם,
בם ל
יצרנו
עליהו

זה י
רשף
לא"י
דלוג
והם א
ולחוב
ורשף

ואשב
שהאו
כי צו
שכל
רק ב
סדום

האי
שפוי
בלי

ובלשון יחיד כן מדבר בפסוק זה בלשון יחיד ורבים (כדרך המקרא תמיד) ואומר כי הדור העקש שחת לו מומם היינו שהשחית ועשה לעצמו מום נשחת ע"ד הכתוב (ויקרא כ"ב 25) כי משחתם בהם מום בם, והמום הוא שהם לא בניו. שעבדו אלהים אחרים והודו בזה שהם בני אלהים אחרים ולא בני ה' אל חי, ועל כן אומר הלה' תגמלו זאת הלא הוא אביך קנך, הוא עשך ויכוננך ולא האלילים ואתם בניו וגוי' כי חלק ה' עמו וגוי' ולא בני אלהים אחרים ולא חלקם.

10) ימצאהו בארץ מדבר וגוי מבקר אחד רצה ללמוד מזה כי בשירה זאת לא נזכר שיצא ממצרים אך היה עם יושב במדבר. והא"ע כבר ישב זה כי שם נכנס הכבוד עמו, ויש להוסיף כי דור המדבר היוצא ממצרים יד ה' היתה בם להמם ולאבדם (למעלה ב' 15) ועליו לא יאמר הכתוב יצרנהו כאישון עינו אך בניהם אחריהם הביא לא"י וע"כ אומר עליהם ימצאהו בארץ מדבר. וכן ירכיבהו על במתי ארץ וגוי'.

24) מזי רעב וגוי' וישן בהמות אשלח בם וגוי' בפסוק זה ידבר מן שליחות המשחיתים, וע"כ גם מזי רעב ולהומי רשף פה נכון לפרש על המשחיתים, והיינו המשחיתים הבאים לא"י בהזיה (כמו יזה גוים רבים ישעיה נ"ב שפירושו לשון דלוג וקפיצה שפרינגען בל"א) ודילוג בעבור שהמה רעבים, והם אנשים שבשרם שחור כמו גחלים (קאָהלען שווארצעס פֿלויש) ולחומי מלשון ולהמם כגללים (צפניה א' 17), היינו בשרם, ורשף הוא גחלים (שיר השירים ה' 6).

26) אמרתי אפאיהם אכלה גם הפאה שלהם ואשביתה זכרם.

31) כי לא כצורנו צורם וגוי', הכל נמשך למעלה שהאומות צריכים לאמר כן. צורם מכרם כי לא כצורנו צורם כי צורם הוא גדול מאד ואויבנו היינו ישראל הם פלילים בעלי שכל והבנה מאד, ואעפ"כ בא עליהם רעה גדולה כזאת הוא רק בעבור כי צורם מכרם וגוי'. ואומר טעם המכירה כי מגפן סדום גפנם וגוי'.

36) ואפס עצור ועזוב, ואפס אינו כמו אפס בקמץ הא' אך כמו ואפס את הדבר וגוי' בסגול (במדבר כ"ב ל"ה) שפיי רק. וכן פה ורק נשאר בישראל עצור בשביה ועזוב בעולם בלי מחסה ועזר.

(42) מראש פרעות אויב נתבאר בשופטים ה' ע"ש.

(43) הרנינו גוים עמו כמו באיוב כ"ט 13 ולב

אלמנה ארנין שעשה אותה לרנן וכן הגוים יעשו עמו לרנן
כי דם עבדיו יקום וגו'. וכפר אדמתו עמו, צ"ל אדמתו
ועמו רק הוי"ו נחסרה בעבור שני וזים סמוכים כמ"ש בפסוק
עזי הזמרת יה. וכפרת האדמה הוא ע"ד וכפר את הקדש
וגו' ויקרא ט"ז ע"ש בביאורי.

לב 2) וזרה משעיר למו, בני ישראל עמדו לפניו

וע"כ אומר כמראה באצבעו עליהם למו, ואחרי כן אומר כל
קדושי של העומדים פה בידיד. כי מדבר מן העם בלשון
רבים ויחיד כנהוג. וע"ז השיבו בני ישראל תורה צוה לנו משה
וגו' ויהי משה בישרון מלך. מי מינו אש דת למו, הכונה
מימינו בא אשדת למו, ומלת בא שלמעלה נמשך גם לפה
כדרך המקרא.

(6) ויהי מתיו מספר, צריך לקרוא מתיו בצירי תחת

המ"ם, ועמ"ש למעלה א' 12 בשם הגמרא.

(17) בכור שורו הדר לו, הווי של שורו הוא נוסף

כמ"ש הא"ע על והיתו ארץ, (ראשית א' 24) וכמו למעינו מים,
והכונה שהדר לו כמו בכור שור.

(27) מענה אלהי קדם נמשך אל מה שאמר למעלה

ובגאותו שחקים מעונה אלהי קדם שהשחקים הם למעון לו
שהוא אלהי קדם, ומתחת להשחקים יש לו זרועות עולם בכה
גדול ולכן גרש מפניך אויב וגו'. וכעין זה בספורנו.

(28) עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש. עין יעקב

מביט תמיד מביתו ואהלו אל ארץ דגן ותירוש הסובבים אותו.

השמטה לספר בראשית.

טו 13) כי גריה זרעך בארץ לא להם ועבדום

וענו אותם ד' מאות שנה, נתבאר בספר שמות סי' י"ב שהחשבון
הזה הוא מיום בוא העברים הקדמונים למצרים. ומה שאמר
זרעך בעבור כי המה נתערבו בבני יעקב ונקראים כולם זרע
אברהם. וכן כל הגרים נקראים זרע אברהם כמ"ש במשנה
בכורים. ד' מאות שנה פי' ערך ד' מאות, ושם נאמר ד' מאות
ושלשים.

בדרום
אך שנו
ד
בל"ד
בנה וכ
תשוב
3
ויפול יו
ט"ו 13
5
שהם
קדושת
כל מקו
ובזכריה
כי הוא
מיכאל
ה' היה
שאמרו
שמי ב
ולהלן
היינו
בשם ר
כי שמי
ונמצא
מפורש
רפאל
יקרא ב
מטמרון
ויאמר
יהושע

יהושע

א 7) מה מדבר והלבנון הזה, המדבר הידוע בדרום א"י. והלבנון הזה הוא בצפון א"י (וטעות בניאורי הגר"א) אך שנראה למרחוק בעבור הר הרמון שהוא כבר מן הלבנון.
ה 2) חרבות צרים פ"י של צורים (פעלזען, קרעמינים בל"ד) וכמו שמות ד' 25 ותקח צפורה צר ותכרות את ערלת בנה וכן בתרגום השבעים והסורי, וכן בתהלים פ"ט 44 אף תשיב צור חרבו פ"י חוזק חרבו שהזק כצור.

3) אל גבעת הערלות, אל כמו על וכן בפסוק 14 ויפול יהושע אל פניו כמו על פניו כפ"י התרגום וכן ביהושע ט"ו 13 אל פי ה' כמו על פי ה' והרבה במקרא.

15) ויאמר שר צבא ה' הוא מיכאל שר ישראל שהם צבא ה' כמ"ש רש"י. של נעלך ולא כפ"י הרד"ק בעבור קדושת מיכאל, אלא בעבור שה' נראה בו כמ"ש במדרש שמות כל מקום שמיכאל נראה השכינה נראית ועמ"ש בפ"י שמות. ובזכריה ג' נראה כי יש לו עומדים לפניו, יכול להיות בעבור כי הוא שר הגדול בדניאל י"ב, אבל נמצא שם ג"כ י" 13 מיכאל אחד השרים הראשונים וע"כ יותר נכון לפרש בעבור כי ה' היה בו. והמקובלים מפרשים פה וכן בזכריה כי הוא מיטטרון שאמרו עליו בסנהדרין ל"ה ששמו כשם רבו, ועליו נאמר כי שמי בקרבו ושר צבא ה' היינו שר המלאכים כמו שפ"י הרד"ק. ולהלן בס"י ו' פסוק ב' כתב הרד"ק כי ויאמר ה' אל יהושע היינו ע"י המלאך והמלאך נקרא בשם ה' ומביא מדרש על זה בשם ריש לקיש שהקב"ה משתף שמו על כל מלאך שנאמר כי שמי בקרבו והמקום שנמצא בו המדרש הזה איני יודע ונמצא כעין זה במדרש רבה שמות פכ"ט ע"פ אדני בס. ושם מפורש הכונה שהקב"ה משתף שמו שנקראים מיכאל גבריאל רפאל וכו' (כמ"ש ששיתף שמו בישראל) אבל לא שהמלאך יקרא בשם ה' ובתלמוד סנהדרין הנ"ל אומרים בפירוש שרק מיטטרון שמו כשם רבו. גם מי דחק להרד"ק לומר שהכונה ויאמר ע"י המלאך הלא נמצא בסימנים הקודמים ויאמר ה' אל יהושע עוד קודם שבא המלאך בעיר יריחו.

י (12) ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וגוי וידום השמש וגוי עד יקום גוי אויביו וגוי ויעמוד השמש וגוי בזה קשה שהיה לו לומר עד נקם גוי אויביו, וכן למה כפל לומר וידום השמש וכן ויעמוד השמש. וידידי המשכיל ה"ד פיינוול האווין מקישינוב פירש כי יהושע אמר אז שירה גדולה (הכתובה על ספר הישר היינו ספר השיר) המתחלת שמש בגבעון דום וגוי וידום השמש וגוי הכל כתוב בהשירה והיא מסיימת יקום גוי אויביו (ע"ד שירת האזינו שמסיימת ונקם ישוב לציון) והוא כונת הכתוב שאמר יהושע השירה שמש בגבעון דום וגוי עד הסיום שהוא יקום גוי אויביו. ואחרי זה חוזר הכתוב לספורו שכאשר יהושע שר השירה הזאת אז ויעמוד השמש, אבל הכתוב וידום השמש וירח עמד אינו מן הספור אך הוא כתוב בהשירה והוא לשון שירי. ולדעתי על דרך זה הוא ג"כ בשמואל ב' א' 18 ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר, היינו שדוד אמר את השירה המתחלת ללמד בני יהודה קשת ועצם השירה כתובה על ספר הישר, ולכן אמר שם הכתוב ויאמר ולא ויצו. והבן.

כד (26) ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים, לפי התרגום יונתן שנמשכו אחריו המפרשים העיקר חסר מן הספר, והאמת נראה כי משה רבינו לא כתב רק החקים ודיני התורה, ועל זה נאמר דברים ל"א 9 ויכתב משה וגוי ויתנה אל הכהנים וגוי וכן שם פסוק 25 לקוח את ספר התורה הזה ושמתם בארון וגוי. ועל זה הכונה בדברים י"ז 18 וכתב לו את משנה התורה הזאת וגוי וכן ביהושע ח 32 ויכתב שם על האבנים את משנה תורת משה (פי העתקה ממנה, קאפייע בל"א) אשר כתב לפני בני ישראל. והספר הזה נקרא פה ספר תורת אלהים, ויהושע כתב את החוק והמשפט ששם בשכם ג"כ בספר התורה הזה, ואולם הספר הזה נאבד מאתנו כמו ספר הישר וספר מלחמות ה'. אך דברי ה' למשה באו בספר התורה הנמצאה עתה בידינו אשר הכותבים אותה קבצו החקים והמשפטים והמצוות שכתב משה וחברו אליהם קורות ימי קדם מבריאית העולם עד ימיהם ובפרט לאבות בני ישראל וכל קורות עם ישראל, כפי אשר מצאו בכתבי יד שונים ואיזה קבלות בעל פה ועשו מאלה חמשה חומשי תורה. וגם ספר יהושע כתבו וחברו לזה (ע' רש"י בריש יהושע), והחלו לכתוב גם ספר שופטים עד המעשה של מלאך ה' במקום בוכים

(שופ
הדור
שלו
נראה
אמר
והכונ
הבדל
לנחל
צריך
כמה
קצר,
יהושע
בעל
רש"י

וכבר
ראות

הוא
וירא
חזון
י"א 6
האשר
שם,
בלי
אויב,
טען,
עצתי
אותו.

(שופטים ב'). ולפי הנראה הקבוץ ההוא נעשה ונגמר מחכמי הדור*) בעיר שילה כי משם והלאה הוא כותב אחר, והענינים שלו נמשכים ביחד עד סוף ספר מלכים, (כי גם ספר שופטים נראה מהובר לספר שמואל ולכן אומר בסוף הספר) אף שכבר אמר זה בס"י י"ט בתהלתו) בימים ההם אין מלך בישראל והכונה אבל אחרי כן נתן שמואל להם מלך). אבל פה יש הבדל גדול, כי הכותב החל מחדש מן שליחת יהושע את העם לנהלתם ומיתת וקבורת יהושע, ואם היה כותב אחד לא היה צריך לכפול הענין, וישוב רש"י איננו מספיק לתרץ מה שהכפיל כמה דברים ללא צורך ויכול היה לקשר הענינים באופן אחר קצר, אך באמת הוא כותב אחר שקבץ כל הקורות מעת מיתת יהושע עד סוף גלות בבל כפי שמצא בכתבים שונים וקבלות בעל פה וחברים בספרים האלה שופטים שמואל מלכים. ועי' רש"י ומצ"ד על פסוק שמואל אי' ט' 9 לפניו בישראל וגו'.

(*) ויש אומרים שנעשה בימי המלכים אחרי מלוכת דוד וכבר עמד נגד זה החכם לוצאטו בפ"י התורה שלו והראה בכמה ראיות שנתחבר מקודם.

שופטים

ה' 2) בפרוע פרעות בישראל וגו' הפעל פרע הוא בכל מקום ענין הריסה ובטול הסדר, כמו (שמות ל"ב 25) וירא משה את העם כי פרוע הוא וכן משלי כ"ט 18 באין חזון יפרע עם שהסדר נהרס ובטל (צערשטערט) וכן ויקרא י"א 6 ראשיכם אל תפרעו, וכן במדבר ה' 18 ופרע את ראש האשה היינו שסותר את קליעת ראשה כמ"ש רז"ל (עי' רש"י שם), וכן שם ו' 5 גדל פרע שער ראשו היינו שיגדל אותו בלי סדרים (ווילדוואקסען), וכן דברים ל"ב 42 מראש פרעות אויב, שהאויב בעת המלחמה ראשו פרוע בלי סדר (צערבאָרש-טען), וכן פרע ענין בטול והפרה משלי א' 25 ותפרעו כל עצתי וכן שם ד' 51 פרעהו אל תעברו בו היינו הרום ובטל אותו, וכן יחזקאל כ"ד 14 אני ה' דברתי באה ועשיתי לא

בעין דוס
ד השמש
וכן למה
שכיל ה"ד
דה גדולה
לת שמש
ירד והיא
ונקם ישיב
ש בגבעון
זר הכתוב
השמש,
אך הוא
הוא ג"כ
ה כתובה
לת ללמד
ולכן אמר
אלה בספר
המפרשים
לא כתב
9 ויכתב
לקוח את
ה בדברים
ביהושע ה
פ"י העתקה
הספר הזה
ק והמשפט
הזה נאבד
ה' למשה
גבים אותה
ברו אליהם
לאבות בני
ני יד שונים
תורה. וגם
זע), והחלו
מקום בזים

אפרע וגו' פ"י לא אבטל דברי (וטעה געזעניוס) וכדומה הרבה,
וכן הוא הכונה פה כאשר נראה בישראל הריסות בלי סדרים
זה רץ לכאן וזה רץ לכאן והוא על ידי שמתנדבים עצמן לצאת
למלחמה על כן ברכו ה'.

7) הדלו פרזון בישראל, כמו פזרון (צערשפריי-
טונג) שיראו ללכת ולהתפזר, וע"כ אומר להלן פסוק י"א צדקת
פרזונו בישראל כמו פזרונו שיוכלו להתפזר, ואז ירדו לשערים
עם ה' שלא יראו האויבים מעתה.

11) מקול מחצצים היורים בתצים נתחלף הקול
להיות בין משאבים שואבי מים, שם יתנו צדקת ה'.

14) מני אפרים שרשם בעמלק, מלת ירדו
שלמטה שייך גם לפה, היינו מני אפרים ירדו למלחמה בסיסרא
אנשים אשר שרשם בעמלק פ"י געזעניוס וקייל היינו שנשרשו
ויושבים בהר העמלקי שנוכר להלן י"ב 15 בארץ אפרים. אחריו
בנימן בעממיק פ"י בנימן ירד עם שאר העמים של אפרים
שיושבים בשאר הארץ ולא בהר העמלקי.

14) ויפן אליו ה', כי ה' היה במלאך כמ"ש בשמות
ג'. וכן פרשו במדרש רבה פל"ב ע"ש.

22) וירא גדעון כי מלאך ה' הוא אין הכונה
שעכשו ראה שהלא כבר בפסוקים הקודמים הבין כי ה' הוא
במלאך ומלאך ה' הוא, אך שיעור הכתוב הוא כן: וכאשר
גדעון ראה כי מלאך ה' הוא אמר אתה אדני ה' כי על
כן ראיתי וגו'. ויאמר לו ה' שלום לך פ"י המפרשים שה' אמר
לו ע"י המלאך מרחוק, ואין צורך לזה כי יכול להתפרש כמו
להלן ז' 4 ויאמר ה' אל גדעון וגו' והיה אשר אומר אליך וגו'
והיינו במראות אלהים, וכדומה הרבה.

13) וישב גדעון בן יואש מן המלחמה מלמעלה
החרם פ"י אחר עלות השמש כי המלחמה היתה בלילה ובבוקר
כנ"ל בס"י שלפני זה, המ"ם הוא במקרא לפעמים כמו אחר
כמו להלן ט"ו והי מימים אחר הימים. וכן י"א 4 ע"ש במצ"ד.
16) ויודע בהם את אנשי סוכות עשה אותם ליודעים
ומרגישים את הקוצים והברקנים.

3) הקדש הקדשתי את הכסף לה' וגו' וכן
בפסוק י"ג עתה ידעתי כי ייטיב ה' לי. וכדומה, היו אז עובדי
ה' רק שעשו אז פסל ותמונה לה' אבל משה הזהיר גם על זה
(דברים ד' 15) כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם וגו'.

יד
יעצר ב
ואין מח
30
ע"י מלכ
מיכה ו
בטל הפ
שהקים
כ
אף שכו
שם את
בעיר ב
22) וה
ואח"כ ו
שיש לו
שמות
ומשקל
ב
כי העב
אשכנז
בני קדו
0
למעלה,
בישעיה
ועל מל
0
לשים
למוע
התורה

י"ח (7) בארץ יורש עזר, עזר הוא מלוכה כמו זה
יעצר בעמי (שמואל א' ט') והכונה שהמלוכה היא בירושה
ואין מחלוקת כלל.

30) ויהונתן וגוי עד יום גלות הארץ היינו
ע"י מלכי אשור. ומה שנאמר בפסוק ל"א וישימו להם את פסל
מיכה וגוי כל ימי היות בית האלהים בשלה, היינו כי אחרי כן
בטל הפסל ובני יהונתן היו אחרי כן כהנים בבמות וכן להעגל
שהקים ירבעם בעיר דן (מלכים א' י"ב).

כ (27) ושם ארון ברית האלהים בימים ההם,
אף שכתוב ביהושע י"ח ויקהלו כל עדת בני ישראל שלה וישכינו
שם את אהל מועד, כפי הנראה היה אחרי כן ימים רבים
בעיר בית אל לקיים דברי יעקב על בית אל (בראשית כ"ח
22) והאבן הזאת אשר שמתו מצבה יהיה בית אלהים וגוי.
ואח"כ חזר לשלה כמבואר בספר שמואל א'.

שמואל א

א (5) ולהנה יתן מנה אחת אפים, פ"י מנחה
שיש לה פנים היינו שיפה ונאה, ואולי זאת הכונה ג"כ בכתוב
שמות כ"ה 30 להם פנים שיש לו פנים יפות. אפים הוא פנים
ומשקל הזוגי הוא כי הפנים יש לו שני צדדים.

ב (4) קשת גבורים חתים, כמו גבורי קשת חתים,
כי העברי יקדים לפעמים המתאר קודם המתואר כמו בלשון
אשכנז כידוע, וכן בישעיה כ"א 17 ושאר מספר קשת גבורי
בני קדר ימעטו, היינו ג"כ מספר גבורי קשת ימעטו.

10) ה' יהתו מריביו עלי, מלת עליו שייכת
למעלה, בשמים ירעם ה' ידן אפסי ארץ, על דרך הכתוב
בישעיה כ"ד 21 ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום
ועל מלכי האדמה על האדמה.

ט (24) הנה הנשאר שים לפניך פ"י שנשאר
לשים לפניך (כי כבר נאמר וישם לפני שאול). אכול כי
למועד שמור לך לאמר העם קראתי, מלת לאמר ברוב
התורה הוא כמו זהו ובאשכנזית "נעמליך" וזהו שיעור הכתוב

דבה,
דרים
צאת

פריי-
נדקת
ערים

הקול

ירדו

ויסרא

שרשו

אחריך

אפרים

שמות

הכונה

הוא

וכאשר

כי על

ואמר

עמו

יד וגוי

למעלה

ובבוקר

ואחר

במצ"ד.

ליודעים

וגוי וכן

עובדי

על זה

יכם וגוי.

כי למועד שמור לך ואיזהו מועד זה מועד העם קראתי, כי מלת למועד נמשכת גם אל מלות העם קראתי, והכונה כי למועד אשר קרא את העם אז הבדיל ושמר בעבורו את המנה הזאת.

יג (7) ועברים עברו את הירדן, פ"י היושבים אצל עבר הירדן (כמו על יד הירדן) עברו את הירדן שקרוב להם, אבל שאר ישראל שהירדן רחוק מהם התחבאו במערות וכו' כמ"ש בפסוק שלפני זה.

יד (13) כי עתה הכין וגוי עד עולם, הרלב"ג הקשה מן הכתוב (ראשית מ"ט) לא יסור שבט מיהודה וגוי עד כי יבא שילה וגוי, אבל לפי מה שביארתי שם אין קושיא כלל ע"ש.
 יז (21) והיתה הפצירה פים, הוא הנקרא בלשון אשכנז שארף שמיין על שפוצר (בתלמוד לרוב בבי"ת בצר הוא לחסר ולמעט) וממעט את פי המחודד.

יח (10) או מה יענך, או כמו אם כידוע.
 יט (14) ולא אם עוד ניהי ולא תעשה וגוי, פ"י ולא יהיה זאת אשר לא תעשה עמדי חסד ה'. ולא אמות פ"י אשר לא אמות.

כ (16) ובקש ה' מיד אויבי דוד, פ"י בקש ה' להציל דוד מיד אויבי דוד.

כא (3) ואת הנערים יודעתי צ"ל יעדתי.

שמואל ב

א (18) ויאמר ללמד בני יהודה וגוי נתבאר ביהושע י" 12 ע"ש.

ב (19) הצבי ישראל על במותיך חלל, שיעור הכתוב בן הוא ישראל! אתה ישראל הצבי פ"י היופי (הוא שאול ובגוי) על במותיך חלל, שכולם נפלו חללים.

ג (8) היום אעשה חסד וגוי עתיד במקום עבר, כי אחרי כן לשון עבר ולא המציתך וכן למעלה א' 28 כמ"ש הרד"ק שם, ואל מרעהו כמו מרעיו כמו שפ"י כל המפרשים, כי ה"א מתחלף ביו"ד באותיות אהו"י, ולפי זה כן יש לפרש בספר בראשית כ"ו 26 ואחות מרעהו כמו מרעיו, וע' רד"ק

מלכים אי ט"ז י"א על פסוק ורעהו כמו ורעיו והביא כמה דמיונות.

יב (31) וישם במגרה וגוי פיי ששם אותם לעבוד במקום מגרת אבנים ובכורות שחופרות הברזל ובמקומות שהותכין הברזל והעביר אותם לעבוד במקום עשות הלבנים.

יז (13) וסחבנו אותו, לשון זכר על עיר בעבור השם עדים וכן להלן כי 3 לשון זכר על נשים.

יט (33) בשיבתו במהנים, היו"ד יתירה וצריך לקרות בשבתו.

כ (10) ויכהו בה אל החומש, הוא בעבור דברי דוד למעלה י"ט 14 ולעמשא תאמרו וגוי אם לא שר צכא תהיה לפני כל הימים תחת יואב, ולכן הרג יואב לעמשא.

כא (19) את גלית צ"ל אה גלית כמו בדברי הימים אי כי 5.

כב (20) איש מדון, דמלכ"ת מתחלף והוא כמו איש מדות, ובדברי הימים שם איש מדה.

כג (19) מן השלשה הכי נכבד, מלת הכי כמו בתלמוד הכי כמו ככה, והכונה שהיה כל כך נכבד עד שהיה להם לשר, אבל לא בא להם בגבורה, אך שהיה נכבד מטעם אחר ובדה"א י"א פיי בשנים (כצ"ל שם בקמץ השי"ן וחירק הנו"ן) בעבור שהיה זקן מהם, ויכול להיות שצ"ל פה הנו נכבד כמו בדה"א שם י"א 25 ע"ש.

מלכים א

ח (13) בית זבול, לפי פירוש דעליטש על פסוק (בראשית ל' 20) הפעם יזבלני אישי וגוי מלשון ערבי אשר זבול הוא ענין הרמה והיינו כי אישי ירוממני, נכון לפרש פה בית זבול בית רם מאד. וכן כל לשון זבול שבמקרא נוכל לפרש בדרך זה.

כז (27) כי האמנם ישב אלהים על הארץ וגוי ובפסוק 30 ואתה תשמע אל מקום שבתך אל השמים וגוי הנכון פיי המצ"ד, והוא על דרך הפסוק בישעיה ס"ו השמים כסאי וגוי

קראתי, כי
הכונה כי
את המנה
היושבים
דן שקרוב
במערות
הקשה מן
ד כי יבא
ל ע"ש.
דא בלשון
בי"ת בצר
פיי ולא
פיי אשר
הי להציל
גוי נתבאר
יעור הכתוב
(הוא שאול
ום עבר, כי
28 כמ"ש
המפרשים,
יש לפרש
ועי רד"ק

איזה בית אשר תבנו לי וגוי. ומה שאמר שלמה בפסוק 13
בנה בניתי וגוי מכון לשבתך עולמים אינו סותר לזה כי שנת
הי בבית המקדש היינו השראת השכינה והוא רק גילוי אלהות
בצורה ברואה לשעתה וכבוד נברא לשעתו (בפסוק י"א) אבל
שבתו האמיתי וגילויו האמתי הוא בשמים. ועמ"ש בספר
במדבר י"ב 8.

ו (28) ויבאו אפירה, אופיר הוא במזרח אפריקא,
והוא נקרא גם כעת "גאלד לאנד" ומה בא השם אפריקא על
כל חלק הזה.
י (1) ומלכת שבא, שבא בחלוף אותיות אבש הוא
אבסיניען.

28) ומקוה, פיי שמוצא הסוסים הם בקובץ גדול,
ומפרש סוהרי המלך יקחו מקוה במהיר (איינע גאנצע פארטיע),
מקוה כמו מקוה מים. והם קנו גם בעבור מלכי החתים וארם
כפי' רש"י.

י"א (1) ואת בת פרעה פיי אצל בת פרעה כמו
להלן פסוק 25 ואת הרעה אשר הדרד ועי' רש"י שם.

27) וזה הדבר אשר הרים יד במלך פיי זהו
הסכה אשר העיז להרים ידו במלך ויסובב על כל הספור להלן
שאחיה השילוני עשה אותו למלך, ואיך מתחלה שלמה בעצמו
גידל אותו, כאשר שלמה בנה את המלוא וגוי פקד אותו לכל
סבל בית יוסף שהוא ישגיה על מה שבית יוסף צריכים לסבול
ולעזור לבנין המלוא. ועל ידי זה הכירו בית יוסף אותו לראש
עליהם, ואח"כ מרד בו.

י"ד (10) עצור ועזוב בישראל, פיי שלא יהיה
לירבעם בין בני ישראל אף עצור ועזוב ופיי עצור ועזוב פירשתי
בדברים ל"ב 36 ע"ש.

16) ויתן את ישראל פיי יתנם להפקר.

י"ח (31) ויקח אליהו וגוי כמספר שבטי בני יעקב
אשר היה וגוי ישראל יהיה שמך, עי' רש"י ורד"ק, ולפי דעתי
כי בני ישראל אז כפרו שהם מזרע יעקב אשר הלך בעקבה
ובמרמה (עי' הושע י"ב 3, 4) וע"כ מודיע להם כי יעקב הוא
ישראל, וכן להלן מלכים ב' י"ז ל"ד אומר על השמרונים שאינם
עושים כתורה וכמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב אשר שם
שמו ישראל כי עם השמרונים ג"כ כפרו בזה, וע"כ גם הנביא

מיכה
וכדומ

היה
בהר
ומה
התירו
וכן ה
לשמו
נותן

העין
הי ה
האומ
כמו
פסיק

ולבי
מעשי

בה ה

כי זכ
הסוב
הצלי
מאדו

אי י

ל"ב

מיכה א' 5 אומר בפשע יעקב וגו' מי פשע יעקב הלא שומרון.
 וכדומה.

י"ט (9) והנה דבר ה' אליו ויאמר לו וגו' דבר ה'
 היה לו מן השמים וע"כ ה' אומר לו בפסוק י"א צא ועמדת
 בהר לפני ה' כי ה' עובר שם וכיבד את אליהו בגילוי השכינה.
 ומה שאמר ועמדת בהר לפני ה' ולא אמר לפני, כבר נתבאר
 התירוץ בשמות כ"ד כי ה' מדבר בשמו דרך גדולה וחשיבות
 וכן הוא בשמות ט"ז 28 ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם
 לשמור מצותי ותורתי ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא
 נותן לכם וגו'. וכדומה הרבה.

יא (11) והנה ה' עובר וגו' הרד"ק פי' כמו עבר בקמין
 העין ועי"ז נכנס בדוחקים ע"ש, ולדעתי הוא עוד מאמר דבר
 ה' הקודם שיעמוד בהר לפני ה' וה' עובר שם לשון עתיד והוא
 האומר לא ברוח ה' וגו'. ומה שלא סיפר הכתוב שכן היה
 כמו שהודיע לו כי זה משמע ממילא. ובעלי המסורה הציגו
 פסיק אחר ויהי בפסוק י"ג להורות המכוון שכן נהיה.

מלכים ב

ה' (26) לא לבי הלך כאשר הפך איש וגו' על דרך
 ולבי עזבני (תהלים מ' 13) והכונה שהלך מאתי לבי כשראיתי
 מעשיך. וכמו באשכנזית "מיין הערץ איזט מיר ענטגאנגען."
 ז' (13) פה נכפלו בטעות הסופר המלות "אשר נשאר
 בה הנם ככל המון ישראל" ובחנם נדהקו המפרשים.

ח' (21) ויעבור יורם צעירה, אולי כמו שעירה
 כי זסר"ץ מתהלף. ויהי הוא קם לילה ויכה את אדום
 הסובב אליו וגו', האדומים סבבוהו כמו במצור, אך בלילה
 הצליח שהכה הסובבים אותו ועל ידי זה יכול עם ישראל לנוס
 מאדום לארצם.

ט' (8) ועצור ועזוב בישראל עמ"ש במלכים
 א' י"ד.

יד' (26) ואפס עצור ואפס עזוב נתפרש בדברים
 ל"ב 36.

13
 שבת
 אלהות
 אבל
 בספר
 דיקא
 קא על
 הוא
 גדול
 יטיע
 וארס
 כמו
 פי' זהו
 להלן
 בעצמו
 לנו לכל
 לסבול
 לראש
 יהיה
 פירשתי
 יעקב
 ידעתי
 בעקבה
 קב הוא
 שאינם
 שר שם
 הנביא

(28) ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה
בישראל פי' וישראל כי בומ"ף מתחלף. או הכונה עם ישראל,
ששתי הממלכות לקחו חלק בזה.

(יז 6) ויושב אותם בהלה ובחבור נהר גזון
וערי מדי. געזעניוס פירוש הלה כמו כלה (בראשית י) וכן
פי' הבור על הנהר כאבארָאם במעסעפָאטאמיען (ארם נהרים).
ופירש ובחבור שהוא נהר גזון של מדינת גזון, והוא כמו הנהר
כבר שנזכר ביחזקאל א', ומה שנמצא בדברי הימים א' ה'
ויביאום להלה וחבור והרא ונהר גזון, שהפסיק במלת והרא
וכתב ונהר גזון הוא טעות של הכותב דברי הימים. ובאמת
הוא טעה ולא הרגיש כי לפי קריאת הספרדים הנכונה הלה
כמו האלא או אלאה ומה שייכות זה לכלה? וכלה הוא סמוך
לנינוה (שם). וכן חבור צריך לקרות האבָאָר ומה ענין זה אל
נהר כבר הוא כאבארָאם? אך הנכון הוא כי כבר נודע
בראיות שעשרת השבטים הגלו אל הארץ שנקראה כעת קויקאזוס
(הרש"ל בכרם המד) ועד היום יש שארית מהם ונקראים בשם
ביקעס. וחלה היינו אלאה הוא מדינת אלאניא במפת רומי
בצפון קאווקאז ועיר הראשיה שלה היתה נקראת אלאה (כמ"ש
הסופר הרוסי אילאוואיסקי). חבור הוא ארץ איבעריען סמוך
לה, והרא הוא הרי קאווקאז המפסיקים בין איבעריען לנהר
גזון, כי נהר גזון הוא הנהר גאנזא בלשון הטאטארים, ועליו
העיר גאנזא בלשונם ובלשון רוסיא עליסאבעטפָאל, ומשם
התחילו ג"כ ערי מדי היינו מדי הקטנה כידוע. וכפי קבלת
יהודי אשכנז (דייטשלאנד) המובאה בספר סדר היום נדדו
הלכו רבים מעשרת השבטים משם לארץ אשכנז דרך ארץ
סרמטיא (רוסלאנד) עוד קודם שישבו היהודים מבבל לארץ
ישראל*) ואחר שישבו היהודים בני יהודה וזרובכל בראשם לארץ

(*) כפי הנראה אחר נפילת נינוה שהוסר עול אשור מעל
צוארם ורבים שבו לארץ ישראל בימי יאשיהו כמ"ש בתלמוד
מגילה י"ד ב' ועי' רש"י סנהדרין ק"י ע"ב, אבל האחרים שראו
כי מלכות בבל מתפשטת על ישראל יראו ללכת לארץ ישראל
והלכו לארץ אשכנז. ויש קבלה עוד בתלמוד יבמות י"ז ע"א
כי רבים מעשרת השבטים נטמעו בין הגוים, והגוים יושבי
קוקאזים יודעים זה שהם בני עשרת השבטים כאשר שמעתי
מהם בדברי עמם.

ישראל כתב
לא הפצו ל'
על ישראל.
האמיתית ע'
יח 13)
נתבארו בבי
כג 29)
בביאורי לד'

א 7)
מים, כמו
פסוק ושתי
לשון (וואָר
16)
הגזון על
והוא כמו
ועושק הוא
משקל גדול
בפסוק 31.
31)
שם תאר
ופעלו לניצ
ל"ג י"א)
שהקשה ר'
קושיא שכנ'
להלן נ"ב
ב 2)
ואינו כפל
גם הוי"ו ע'
פה בפסוק
יהושע כי
לעתיך או

ישראל כתב זרובבל אל יהודי אשכנז שישבו לארצם, אבל הם לא הפצו לעלות באמרם שכעת עוד הוא רק פקידה מהי לטובה על ישראל, אבל עוד ימים רבים יעבורו עד בוא הגאולה האמיתית על ידי המשיח ע"ש.

יח (13) ובארבע עשרה שנה וגוי כל הסימנים הבאום נתבארו בביאורי לישיעה סי' ל"ו עד סי' ל"ט ע"ש.
כג (29) וילך המלך יאשיהו לקראתו וגוי נתבאר בביאורי לדברי הימים ב' סי' ל"ה ע"ש.

ישעיה

א (7) ושמומה כמה פכת זרים, הוא משרש זרם, שטף מים, כמו שפיי הרד"ק, וכן במצ"ד במלכים ב' י"ט 24 על פסוק ושתימי מים זרים. וישעיה עשה פה כדרכו לשון נופל על לשון (ווארט שפיל). ואולי צ"ל זרם.

16) אשרו חמוץ, פי' דעליטש חמוץ בחולם הוי"ו היינו הגולן על דרך הכתוב בירמיה כ"ב 3 והצילו גזול מיד עשוק והוא כמו עושק וכן פה חמוץ כמו חומץ וההפרד הוא שחומץ ועושק הוא בינוני פועל, אבל חמוץ ועשוק הם תוארים על משקל גדול, והכונה פה להוליך הגולן בדרך טוב ועמ"ש להלן בפסוק 31.

31) והיה החסן לנערת, החסן בחולם הסמך הוא שם תאר על התקיף והגולן כמו וחסן הוא כאלונים (עמוס ב' 9) ופעלו לניצוץ היינו הפעולה שלו כמו ופעל ידיו תרצה (דברים ל"ג י"א) תהיה לניצוץ ותבער את הגולן כפי' התרגום, ומה שהקשה רש"י שהיה צריך להיות ופעלו בקמץ הפ"א אינה קושיא שכן נמצא בירמיה כ"ב 13 ופעלו בחולם הפ"א וכן להלן נ"ב 14 ותארו בחולם התיו ועמ"ש במיכה ב'.

ב (2) והיה, מלת והיה נמשך על כל הכתובים הבאים ואינו כפל לשון עם מלת והיה, וע"כ עשו בעלי המסורה פסיק. גם הוי"ו של והיה אין לה חבור כלל למה שלמעלה, כי החל פה בפסוק א' נבואה חדשה, וע"כ הנכון כמ"ש הרד"ק בריש יהושע כי מנהג לשון העברי כן הוא להתחיל בעבר נהפך לעתיד או בעתיד נהפך לעבר כמו ויהי בימי אחשורוש וכו'.

מת ליהודה
עם ישראל,

נהר גזון
זית יי) וכן
דם נהרים).

א כמו הנהר
ימים א' ה'

במלת והרא
מים. ובאמת

זנכונה חלה
ה הוא סמוך

ענין זה אל
כבר נודע

בעת קויקאזום
נקראים בשם

במפת רומי
אלאה (כמ"ש

בעריען סמוך
בעריען לנהר

טארים, ועליו
טפאל, ומשם

וכפי קבלת
ד היום נדדו

בז דרך ארץ
מבבל לארץ

בראשם לארץ

ול אשור מעל
כמ"ש בתלמוד

האחרים שראו
לארץ ישראל

במות י"ז ע"א
והגוים יושבו

כאשר שמעתי

(5) בית יעקב, כפי רש"י האומות יאמרו לבית יעקב
 כן, ולדעתי גם הפסוק כי נטשת וגו' הכל מאמר האומות לבית
 יעקב אתה בית יעקב נטשתה עמך ההולך בדרך רעה (ובית יעקב
 היינו הצדיקים) כי מלאו מקדם וגו', ותמלא ארצו של העם וגו'.
 (9) וישה אדם וישפל איש היינו שהשפילו עצמם
 במעשיהם, ואל תשא להם מוסב על אמרם למעלה אתה בית
 יעקב נטשתה עמך כי מלאו מקדם וגו' ולא תוכל לשאת אותם
 (על דרך הכתוב ירמיהו מ"ה 22 וכדומה) בעבור מעשיהם
 הרעים, וגם פסוק י"א מאמר האומות, וכפסוק י"ב מתחיל מאמר
 ישעיה, וע"כ דבריהם נכפלים בפסוק י"ז וי"ט במאמר ישעיה.
 (24) כי תחת יופי, יש מפרשים כי כמו כויה, או
 שהוא מלשון קיא צואה להלן כ"ה 8 כי גיב"ק מתחלה.
 (5) כי על כל כבוד חפה, כן הוא אצל היהודים
 עד היום על כל כבוד למשל כשנושאים ספר תורה לבית ה'
 הולכים בחופה על הספר תורה ונושאו וזה היה גם האפריון
 על הכלה במשנה סוף סוטה, וכן יעשה הקב"ה על מכון הר
 ציון והקרואים שלה ענן ונוגה כמו חופה עליהם.
 (1) אשירה נא לידי שירת דודי, היינו שיר דוד
 שלי פיי שיר האהוב שלי אשיר על כרמו.
 (3) מלא כל הארץ כבודו על דרך השמים מספרים
 כבוד אל, ועמ"ש בתהלים כ"ט 9.
 (5) ה' צבאות ראו עיני, זה היה במראה הנבואה כמ"ש
 (במדבר י"ב) במראה אליו אתודע וגו' וכמ"ש ביחזקאל א'
 במראות אלהים.
 (9) כי לא תאמנו פיי אשר לא תאמינו זהו בעבור שאין
 לכם חזק הלב ואתם מתיאשים וע"כ שאלו אות' ויחזק לבבכם.
 (15) חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובהור
 בטוב, כי בטרם ידע הנער וגו', צריך לדעת כי לפי חוקי
 התורה הנער בא ברשותו ונחשב למבין בשלימות להבחין בין
 רע לטוב בהיותו בן עשרים שנה או כלים ימי קטנותו ונערותו
 (בל"א פֶּאֶלְיָאֶהְרִיג) ולכן בדור המדבר שנגזר עליהם למות
 במדבר לא היה רק על מבן עשרים ומעלה (במדבר י"ז 29)
 ואמר הכתוב מפורש (דברים א' 39) ובניכם אשר לא ידעו
 היום טוב ורע המה יבאו וגו' הנה מפורש כי הנער קודם
 היותו בן עשרים שנה לא ידע עוד להבחין בין טוב לרע ועל
 כן לעשרים שנה יוצא בצבא (במדבר א'), ואמרו בתלמוד

בבא בתרא
 שנה ובמדבר
 כמה שנים
 פ"א ה"ז, ו
 כמ"ש רש"י
 לעשרים שנה
 ובהור בטוב
 וגו' ואשור
 כי חמאה זה
 ועל כן לדעו
 רש"י להכין
 ודבש יאכל.
 במקרא ראוי
 (20) במ
 (12) ח
 בפסוק 6, ו
 לשון התלמוד
 ל"א 42.
 (23) כי
 נמשכת למנ
 מוצק לה ה
 היהודים עד
 ומפרש הכת
 ונפתלי אבל
 הירדן וכל
 (4) ב
 תנוסו לעזר
 תחת האסיר
 תחת האסיר
 זה על זה
 משמש כמו
 הרבה, והנב
 (15) כה
 האדם אשר
 (24) בד
 להלן בפ"י

בבא בתרא קנ"ה א' קטן מאימתי מוכר בנכסי אביו מכן כי
שנה ובמדרש משלי ס"י א' על פסוק לתת לפתאים ערמה עד
כמה שנים נקרא נער עשרים שנה. וכ"ה בירושלמי סנהדרין
פ"א ה"ו. ותשוב תדע כי זאת הנבואה היתה בשנת ד' לאחו
כמ"ש רש"י ועד ששה להזקיה שגלו עשרת השבטים היה קרוב
לעשרים שנה, ועל כן אומר כי בטרם ידע הנער מאוס ברע
ובחור בטוב היינו בטרם מלאת לו עשרים שנה תעזב האדמה
וגוי ואשור יבא בארץ וגוי והיה מרוב עשות חלב יאכל המאה
כי המאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ (פסוק 22)
ועל כן לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב היינו אחר שידע (כפי
רש"י) להכיר בין טוב לרע בהיותו בן עשרים שנה המאה
ודבש יאכל. הלמ"ד של לדעתו מורה כמו מלת אחר והרבה
במקרא ראיות לזה כמ"ש געזעניום.

(20) במלך אשור פי' על ידי מלך אשור.

ח 12) יאמר העם הזה קשר פי' לפקה בן רמליה כמ"ש
בפסוק 6. ואת מוראו פי' אלהיו שהוא יראתו על דרך
לשון התלמוד הוציא יראתו מהיקו וכמו ופחד יצחק (בראשית
ל"א 42).

(23) כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת, מלת כעת
נמשכת למעלה והכונה כי אין עייפות כלל לאשר כעת עתה
מוצק לה היינו שיוצק ונתך עליהם מן השמים (כן יאמרו
היהודים עד היום בלשונם „עם גיסם זיך פֶּאֶם היממעל צרות“).
ומפרש הכתוב, הראשון ממלכי אשור הקל שהגלה רק זבלון
ונפתלי אבל האחרון הכביד שהגלה כלם גם דרך הים ועבר
הירדן וכל הגליל.

י 4) בלתי כרע וגוי יסובב על הכתוב למעלה אל מי
תנוסו לעזרה ואומר בלתי עזרה אחת יש לכרוע ולהשפיל עצמו
תחת האסירים או שיפולו תחת ההרוגים כשלא יחפוצו לבוא
תחת האסירים, והציור הוא כמו שמשליכים האסורים על העגלה
זה על זה להוליכם לבית האסורים ולכן אמר תחת. בלתי
משמש כמו אך והראיה בבראשית כ"א 26 בלתי היום, וכן
הרבה, והנבואה היא על ישראל בסי' ט' שהם הלכו בגולה.

(15) כהרים מטה לא עין, כאלו ירים המטה את
האדם אשר לא עין הוא.

(24) בדרך מצרים, כי סנהיריב הלך אז למצרים וכמ"ש
להלן בפ"י ס"י ל"ו ע"ש.

ל בית יעקב
האומות לבית
עה (ובית יעקב
של העם וגוי.
השפילו עצמם
לה אתה בית
ל לשאת אותם
עבור מעשיהם
ב מתחיל מאמר
במאמר ישעיה.
כמו כויה, או
מתחלף.

א אצל היהודים
זורה לבית ה
ה גם האפריון
על מכון הר
היינו שיר דוד

השמים מספרים

ה הנבואה כמ"ש
ש ביהזקאל א'

זהו בעבור שאין
ויחזק לבבכם.

ואוס ברע ובחור

כי לפי חוקי

ות להבחין בין

קטנותו ונערותו

ר עליהם למות

(במדבר י"ז 29)

אשר לא ידעו

כי הנער קודם

ין טוב לרע ועל

ואמרו בתלמוד

יא 3 והריחו פי' ה' שבפסוק הקודם יעשה אותו למריח
 ומרגיש בבני אדם ולא יצרך לשפוט למראה עינים ועי' מצ"ד
 וזה שאמרו רז"ל בסנהדרין צ"ג ב' על המשיח דמורה ודאין.
יב 2 עזי וזמרת יה נתבאר בספר שמות ט"ו 2.
יד 2 והתנהלום בית ישראל פי' בית ישראל ינחלום
 לעצמם ועי' געזעניוס.

13 ואשב בהר מועד בירכתי צפון, הקדמונים האמינו
 כי בירכתי צפון שם יש הר מושב בני אלים ונקרא הר מועד
 ששם נועדים האלים (דיא גאטטער). והאשורים קראו לו אר
 אלא (כמו הר אלה) ועד עתה נשאר השם להרי צפון אוראל-
 געבירגע. והאמונה הזאת באה לדעתי ע"י אור הצפוני שמאיר
 בלילה וחשבו ששם מושב האלים, וכן אומר בפרקי דר"א פ"ג
 פנת הצפון מדור לרוחות ולמזיקין כו'. ומה שנאמר בתהלים
 מ"ה 3 הר ציון ירכתי צפון הכונה כי הר ציון הוא מושב
 אלהים כמו ירכתי צפון.

19 לבוש הרוגים, פי' שההרוגים סובבים אותו מכל צד.

31 כי מצפון עשן בא, הנכון לפרש על אשור כמו

שפי' דעליטש.

טו 5 לבי למואב יזעק בריחיה עד צער עגלת
 שלשיה, פי' הבורחים יזעקו עד צער עגלת שלישיה וכן
 נראה הכונה הזו בירמיה מ"ח ל"ד כי נמשך פה על מלת
 יזעק. גם נראה שם כי עגלת שלשיה הוא שם מקום אצל
 חורונים שנוכר פה. והענין כן הוא כי כבר כתבתי בפ'
 בראשית כי המקומות שבאים במשקל הזוגי הוא בעבור שהיו
 בהם שני חלקים, וכן היה העיר אגלים בפסוק 8 פה בשני
 חלקים והיתה עוד עיר בשם עגלה ונקראת עגלת שלשיה היינו
 עגלה השלישית כי עי' ואי הם שוים.

טז 1 שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה פי' סלע
 אשר למדבר היינו שהיא במדבר ולא זה הסלע של אדום,
 (מ"ב י"ד ז') ועי' יוסיפון לעברים פל"ג ופל"ד כי היא בערב
 ושויכת למלך ערב. ואומר פה כי מסלע מדברה ישלחו כר
 אל הר ציון. ואומר עוד והיה (נמשך על כל המאמר כמ"ש
 למעלה סי' ב' ואינו כפל לשון עם תהיינה) כאשר בנות מואב
 היינו עריו וכפריו במעברות ארנון תהיינה נע ונד בארץ תביא
 סלע מדברה עצה וגו' ותסתיר הנדחים נְדָחֵי (כצ"ל) מואב ואל
 תירא מפני השודד המלך של אשור כי אפס המץ וגו' פי' עוד

מעט ויכ
 והוכן בד
 שמואב ה
 ירמיה י"
 יח 1
 מעות כי
 מקום מי
 ה 2
 להתודע
 מלאכים
 גוי ממש
 חרב מור
 והוא עם
 ומבוסה
 חלקו אר
 טען) ומז
 פה כמו
 שישבו
 ב 7
 ומעם נור
 עמה כדו
 שי אל
 כוש עתו
 י 6
 שהיה מו
 10
 לעבודת
 כל עושי
 נפש, אד
 כ 4
 היטב ל
 שלא יזכ
 אשר ינ
 (שמצאו
 זה המדו
 כא

מעט ויכלה ויתום, אפס הוא לשון עתיד קודם עתיד שאחריו והוכן בהסד כסא וגוי ולכן ישלה ג"כ כרים להר ציון כמו שמואב היה שולה (מ"ב ג') כן ישלה ג"כ מלך ערב, וכן אמר ירמיה י"ה כ"ח עזבו ערים ושכנו בסלע יושבי מואב וגוי.
יח 1 הוי ארץ צלצל כנפים וגוי, עי רש"י והוא מעות כי היא בדרום ולא במזרח אך העופות הרבה שם שהוא מקום מים רבים.

2 השולה בים צירים וגוי העם שולה שליחים להתודע אשר קרה בירושלים ואומר הנביא אל השליחים לכו מלאכים קלים (על פני המים) ושובו אל גוי השולה אתכם שהוא גוי ממשך שנמשך הלאה בארץ רחבה וארוכה, ומורט כמו חרב מורטה (יחזקאל כ"א 16) והוא לשון הופעה (גלענצענד) והוא עם נורא מן הוא והלאה מיום שנעשה לעם, גוי קו קו ומבוסה אשר בזאו נהרים ארצו, פי' גוי קוים קוים כי נהרים חלקו ארצו ויעשוה לקוים, בזאו הוא מלשון ארמי בזע (שפאל-טען) ומזה ובצעם בראש כלם (עמוס ט'), וכן המלה ומבוסה פה כמו ומבוזע, כי זסשר"ץ מתחלף, וכן אהוי מתחלף והכונה שישבו ויודיעו בשם אשר עשה ה' בציון.

7 בעת ההיא יובל שי להי צבאות מעם ממשך ומורט ומעם נורא וגוי, כי המ"ם של ומעם נורא מושכת עצמה ואחרת עמה כדרך המקרא וכאלו כתוב מעם ממשך, מעם הזה יובל שי אל מקום ה' להר ציון, וכן נבא צפניה ג' 10 מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי.

16 יאורי מצור, הוא מצרים, ונקראו מצרים בעבור שהיה מצרים העליונה והתחתונה כמ"ש בפי בראשית.

10 והיה שתותיה מדוכאים היינו מה שיסדו לעבודת הפשתים בפסוק שלפני זה, ובלשון אשכנז, "פֶּאֶבְרִיקֶעֶן." כל עושי שכר העובדים בשכר אגמי נפש יהיו מלאים בעגמת נפש, אחה"ע מתחלף.

4 כן ינהג מלך אשור וגוי עי רש"י, אבל בהביט היטב למעלה בס"י י" 24, 26 לפי הפשוט בדרך מצרים היינו שלא יזכה לבא למצרים, וכן להלן ל"ז 7 וכדומה, לא סנהריב הוא אשר ינהג שבי מצרים וגלות כוש אך לפי הנמצא בכתבי סרגון (שמצאו כעת בחפירת נינוה) סרגון הוא הנוהג אותם וכן בס"י זה המדובר הוא מן סרגון מלך אשור, ועי דעליטש.

כא 1 משא מדברים, הוא בבל שהיתה מקדם כמו ים

למריח
מצ"ד
איין.
2.

ינחלום

האמינו

מועד

לו או

אוראל-

שמאיר

א"א פ"ג

בתחלים

א מושב

מכל צד.

שור כמו

ער עגלת

שיה וכן

על מלת

קום אצל

נבתי בפי

בור שהיו

פה בשני

שיה היינו

ה פי' סלע

של אדום,

היא בערב

ישלחו כר

זמר כמ"ש

בנות מואב

בארץ תבוא

מואב ואל

וגוי פי' עוד

ע"י שטף נהר פרת ונעשה למדבר. ע' דעליטש. ועמ"ש להלן כ"ג. 13 בענין ארץ כשדים.

8 ויקרא ארית, פי קרא בקול גדול כארית.

11 משא דומה וגו', דומה הוא הנזכר בראשית כ"ה

14 בין בני ישמעאל וישב במזרח לארץ שעיר וכשבא אשור

או בבל או פרס אל הארצות האלה הלכו אל שעיר דרך דומה,

והוצרכו בראשונה לכבוש דומה ואח"כ שעיר, ועל כן אומר דומה

שקורין אליו משעיר, "שומר" (שהוא כשומר את שעיר) מה

מלילה מה מליל פי מה עבר מן הלילה ומה יש עוד ללילה,

היינו האם הצרות מאשור עוד ימשכו לזמן רב והוא משוב

אתא בוקר שיגאלו מעול אשור ואולם עוד לילה יבא ע"י בבל

או פרס ומדי, וע"כ אם תרצו לשאול באו עוד הפעם לשאול.

17 קשת גבורי בני קדרה, כמו גבורי קשת כמ"ש

כפי שמואל א' ב'.

כב 3 כל קציניך נדרו וגו' רש"י ומצ"ד פרשו על

בריות צדקיהו ושריו ואינו נכון כי להלן מדבר מן המצור,

ובריותם היה אחר כי הבקעה העיר ואיך יאמר בפסוק י"ג

והנה ישון ושמה וגו'. והשנית כי בסימן זה אין דבר כלל

מהורבן העיר רק הכל מוזמן המצור. אך הנכון הוא שמדבר

ממצור ירושלים ע"י סנהריב ויובן הכתוב הזה על פי

דברי סנהריב בהפרוזמא שלו שנמצא כעת בחפירת נינוה שאומר

"סגרת את הזקיה בעיר ירושלים עיר ממלכתו כמו צפור בכלוב,

שפכתי על העיר סוללות, ומי שיצא מן העיר הוצה הכרחתי

אותו לשוב אל העיר" והוא אמרו פה כל הקצינים שנדרו הם

יחד ע"י קשת אסרו להיות בעיר (כפירש"י), וכל הנמצא בירושלים

אסרו יהדיו להיות שם אף אלה אשר מרחוק ברחו.

5 מקרקר קר ושוע אל ההר מלשון התלמוד בחולין נ"ג

הוא שותק והן מקרקרין והוא צעקת העופות שקורין קיר קיר

ע' לעווי והנביא דימה צעקת העם לצעקת העופות הנבוכים.

והוא מקביל למלות ושוע אל ההר מלשון שועה.

8 ויגל וגו' יסובב על היום מהומה שבפסוק 5, שגלה

המסך אשר היה על עיני יושבי ירושלים שדימו כי יש להם

שלה ונשק לרוב, ועכשיו ראו כי חסר הרבה להם, ועל כן

הביטו אל נשק בית העיר.

12 ויקרא וגו' לבכי ולמספד וגו' פי' ה' הביא על

ירושלים המצור הזה כדי לעוררם לשוב בתשובה ולהשען על

ה' (ע' ו
עשו לע
היו צדי
וישען ע
כב
בדברי
תמן מוב
13
מקודם א
בבבל (ה
יסדה (ל
המגדלים
זה העם
יהקאל
וגו' הוא
הקרובה
15
ובן בנו
למלוך ש
ובימי הפו
צור (כמ"
כד 6
שמענו ש
ואומר רזי
סנהדרין
יגזלו אצל
23
עצמו באר
כה 4
הוא כן, ה
עריצים, ו
ואחרו כן
זמיר צ"ל
עריצים כז
כז 8
(ע' מצ"ד

ה' (ע' רש"י י" 12 בזה), והיו אנשים שלא חזרו בתשובה אך עשו לעצמם שישון ושמהה הרוג בקר וגוי אבל הזקיה וסיעתו היו צדיקים ועליהם יסובב הכתוב י" 20 שאר ישראל ישוב וישען על ה' וגוי

כג (7) יובילוה רגליה וגוי מזה הכתוב בא המאמר בדברי רז"ל רגלוהי דבר נש אינון ערבין ביה לאתר דמתבעי תמן מובילון יתיה. (סוכה נ"ג א').

13 הן ארץ כשדים וגוי העם כשדים לא ישב בבבל מקודם אך על שפת ים השחור ומלכי אשור הביאום ויושיבום בבבל (האמער אליאדא 2) והם הובישו אגמיה וזה אומרו אשור יסדה (לארץ כשדים) בעבור יושבי ארץ ציה והם הקימו בחונו המגדלים ובהונים של אשור, הם כעת עוררו ארמנותיה של צור. זה העם שמה למפלה וכל זה נתקיים בימי נבוכדנצר. ומ"ש יהוקאל (כ"ט 18) ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבודה וגוי הוא בעבור כי אנשי צור העתיקו כל מחמדיהם לאי הקרובה אליהם, כידוע.

15 כימי מלך אהד, פיי מלכות נבוכדנצר הוא ובנו וכן בנו כמ"ש ירמיה ס"י כ"ה וס"י כ"ז שנקבע לו מהקב"ה למלוך שבעים שנה ופ"י מלך פה היינו בית מלך (דינאסטיא) ובימי הפרסים שבה לאתננה ובימי החשמונאים שכבשו את צור (כמ"ש ביוסיפון לעבריים) היה סהרה ואתננה קדש לה'.
כד (16) מכנף הארץ זמרות שמענו צבי לצדיק שמענו שכורתים צבי של הצדיק, צבי הוא פרה נחמד (בלומע) ואומר רזי לי וגוי כפ"י המצ"ד. בוגדים בגדו וגוי כפ"י התלמוד סנהדרין צ"ו א' דאתי בזוזי ובזוזו דבזוזי. גזלנים יגולו, ואחרים יגולו אצל הגזלנים מה יגולו.

23 והפרה הלבנה וגוי הפר ענין בושה שהכונה לחפור עצמו בארץ מפני הבושה.

כה (4) כי רוח עריצים כזרם קיר, שיעור הכתוב הוא כן, הוא מפרש מה שאמר מהסה מזרם כי הזרם הוא רוח עריצים, ומפרש מה שאמר צל מהורב כהורב בציון שאון זרים. ואחרי כן אומר תכניע הורב בצל עב כי הצל מכניע החורב. זמור צ"ל זרמי עריצים יענה היינו כמו בפסוק הקודם רוח עריצים כזרם קיר יענה גם כן לשון הכנעה כמ"ש במצ"ד.

כז (8) בסאסאה בשלה תריבנה יסובב על האומות (ע' מצ"ד בפסוק שלפני זה) אתה תריב את האומות בשלה

ש להלן

ית כ"ה

א אשור

ד דומה,

מר דומה

עיר) מה

ללילה,

וא משיב

ע"י בבל

לשאל.

שת כמ"ש

פרשו על

מן המצור,

בפסוק י"ג.

דבר כלל

א שמדבר

זה על פי

ינה שאומר

צפור בכלוב,

צה הכרחתי

שנדרו הם

צא בירושלים

ד בחולין נ"ג

ין קיר קיר

ות הנבוכים.

ק 5, שגלה

כי יש להם

להם, ועל כן

הי הביא על

ולחשען על

(ענין כלי זיין כמו בדברי הימים ב' 5) הסאסאה היא ראש השבולת בתלמוד סוטה ה' אשר תעבור ע"י רוח קדים הקשה. ודומה לזה באיוב כ"ד 24 וכראש שבולת ימלו.

9) לכן בזאת וגו'. לכן כפי המצ"ד. ושיעור הכתוב הוא כן על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון כמו דברים ל"ב 42. בזאת יכפר וגו' בשומו כל אבני מזבח וגו' לא יקימו אשרים וחמנים. וזה כל פרי הסר הטאתו פי' זה הפרי של הסרת הטאתו היינו היוצא מזה (דיא פֶּאֶלְגֶע) הוא כי עיר בצורה בדד נוה היינו העיר נינוה משלח ונעזב וגו'.

11) נשים באות מאירות אותה ע' רש"י בשם מנחם ודונש השיב לו והלא כתיב ביבוש קצירה ובענפים יבשים אין מלקטין פרי ובאמת דונש לא הבין כי הכונה הנשים מלקטות את הענפים היבשים כדי להדליק אותן. כמו שעושין גם עתה. כידוע.

12) והיה ביום ההוא וגו' ובאו האובדים בארץ אשור וגו' כי אחר נפילת נינוה החלו בני ישראל האובדים בארץ אשור לבא לארצם כמ"ש בכמה מקומות.
כח 2) שער קטב יסובב על מלות חזק ואמץ והוא מניח לארץ ביד.

4) ציצת נובל נקראה על שם סופה. על ראש גיא שמנים כי ארץ שומרון היא בגיא והרים סביב לה.
8) כי כל שלחנות מלאו קיא צואה וגו' כפי המצ"ד ע"ש.

10) כי צו לצו לקו וגו' הוא לשון קצר ממלת קיא צואה בפסוק ח'*) והכונה את מי יורה דעה וגו' גמולי מחלב וגו' אשר (כי כמו אשר) עושים תמיד כדרך הילדים הקטנים צואה לצואה וגו' קיא לקיא וגו' זעיר שם זעיר שם וכן המה שלחנות אנשי יהודה מלאו קיא צואה מעט שם מעט שם. במלות צו לצו יש ענין הקטנה ממלות צואה להורות על צואת ילדים. וכן קו לקו מטעם זה.

11) כי בלעגי שפה וגו' הוא נתינה טעם על מה שאמר את מי יורה דעה וגו' כי הנביא שאמר אליהם זאת המנוחה וגו' הוא כמו שמדבר בלעגי שפה ולשון אהרת ולא אובים

*) ויש שפרשו כן הפסוק בהושע ה' 11 כי הואיל הלך אחרי צו כמו צואה.

לשמ
צואה
הכנו
תוש
כ
בעבו
אריא
כי ה
זאל
2
ביחז
תהיה
5
זוריך
מדה
סנחיו
ל
פי ה
(שטא
19
21
יהיה
כאשר
22
כמו
לבית
צועקי
העצבי
תשקצ
ל
9
וחתו
למעלה
לב
כף ה
קין ת

לשמוע, אך דבר ה' להם צו לצו וגוי נחשב אצלם כמו קיא צואה, למען ילכו בארחות שוא שלהם וכשלו אחר וגוי. זאת המנוחה הניחו לעיף וגוי כמו להלן ל' ט"ו בשובה ונחת תושעון וגוי.

כט 1 הוי אריאל אריאל קרית וגוי עיר דוד בעבור חזקה ותוקפה קורא אותה אריאל וכמו גבור עריץ נקרא אריאל בשמואל ב' כ"ג 20 שני אריאל מואב וכן בלשון ערבי, כי השם מרכב מן ארי אל (גאטטעס לעווע) כמו ארי חזק, ואל ג"כ מורה חזק ותוקף כמו הררי אל וכדומה.

2 והיתה לי כאריאל המזבח נקרא ג"כ אריאל ביהוקאל מ"ג 16 ועשה הנביא לשון נופל על לשון. עיר אריאל תהיה כמו המזבח.

5 והיה כאבק דק המון זריד, התרגום יונתן קרא זריד בחולם הזיין ותרגום מבדריד, והקב"ה ישלם מדה כנגד מדה ויהיו כאבק דק וכמוץ עובר. וכל זה יסובב על חיל סנהיריב כמ"ש רש"י ועמ"ש בס"י ל"ו.

ל 7 לכן קראתי לזאת (למצרים) רהב הם שבת, פ"י הם מתרהבים וגדולים בעיני עצמן בעת שבתם בביתם. (שטאלץ זיצענדיג) אבל לעזור במלחמה אין בכחם.

19 כי עם בציון וגוי מוסב על אמרו אשרי כל חוכי לו. **21** זה הדרך לכו בו כי תאמינו וכי תשמאלו! פ"י אז יהיה עונש כמו שפירשתי בס' בראשית כ"ז 40 על פסוק והיה כאשר תריד.

22 תזרם, מוסב למעלה על הדברים הטמאים שזכר. כמו דוה צא תאמר לו, בארץ אזיא הנדה אסורה לבא לבית האנשים (וע"כ נקראת נדה מלשון נע ונד) וכי תבא צועקים תיכף צא צא מפה. לו הוא לשון סתמי על כל דבר העצבים, או על כל אחד ואחד וגם הכסף והזהב עליהם שקץ תשקצו כמצוה בתורת משה (דברים ז' 25).

לא 4 כי כה במקף כמו ככה ועמ"ש להלן מ"ט 25. **9** וסלעו, הוא מלך אשור החופף עליו כסלע וצור. וחתו מנס שריו ע"ד ה' נסי (שמות י"ז 15), או ע"ד הנאמר למעלה י"א 10 אשר עמד לנס עמים.

לב 13 כי על כל בתי מושוש וגוי פ"י כי פה כמו כף הדמיון (וויא) כמ"ש להלן ס"י מ"ט ויאמר על כל האדמה קיץ תעלה כמו על כל בתי מושוש של הקריה העליזה.

אש
שה.
הוא
42
שרים
סרת
בדד
בשם
בשים
זנשים
ועושין
אשור
בארץ
והוא
יש גיא
כפי
לת קיא
מחלב
הקטנים
ין המה
עט שם.
על צואת
זה שאמר
המנוחה
א אובים
איל הלך

(14) עפל זבחן היה בעד מערות עד עולם, כי מחריבו ירושלים ישפכו עפר עליה אשר יכסו הכל ועפל זבחן יהיו למערות באדמה. וכן הוא כעת כאשר הפרו בירושלים מצאו בתי ירושלים הישנה מתחת לארץ כמו מערות באדמה, וירושלים החדשה נתקים בה הכתוב בזכריה י"ד 10 זר אמה וישבה תחתיה וגו'.

(19) זכרד ברדת היער וגו', זכרד כמו זכרד בחלוק בומ"ף והכונה שיפרדו את היער ע"י רדת אותו שמפילים אותו בגרון לארץ וזוה יפרד היער והיה לבנין בתים, והעיר תשפל בשפלה שתמשך עד השפלה ותתרחב ביער ובשפלה. זכרד הוא פעל סתמי זכרד הפורד. וישעיה אמר בכונה זכרד במקום זכרד לעשות לשון נופל על לשון (ווארטשפיל) עם ברדת היער וכן היער עם העיר.

ל"ד (5) הנה על אדום תרד וגו' דעליטש אומר כי אדום הוא בא במקום (רעפרעזענטירט) מלכות העולם השונא לעם הי (דיא וועלטמאכט), והוא כעין המפרשים אדום על רומי. אבל שני הפירושים אינם אמתים כי אדום הוא העם אשר ישב בשעיר בדרום ארץ ישראל. וכן אומר דעליטש על מואב למעלה סי' כ"ה ונדוש מואב וגו' שהוא במקום מלכות העולם. וכל זה הוא רק פטפוטי דברים. אך העיקר מ"ש בכמה מקומות כי הגאולה היתה מיועדת לפי דברי הנביאים בזמן בית שני בהיותם עוד מואב ואדום יושבים על אדמתם ודניאל עוד אומר בס' י"א זבעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון וגו' ואלה ימלטו מידו אדום ומואב וראשית בני עמון, ובבוא המשיח גם אדום ומואב יפלו בנופלים. אבל בעבור חטא ישראל לא נתקיימה הגאולה אז ותבא לקץ הימים כי דבר הי לא יפול ארצה ועמ"ש בזכריה י"ב וי"ד.

ל"ה (7) בנוה תנים רבצה, הה"א בסוף התיבה כמו למ"ד בתחלתה, כידוע, והוא כמו בכל הכתוב הזה בנוה תנים יהיה לרבץ והכונה לרבץ בקר כמו להלן ס"ה 10 ועמק עכור לרבץ בקר. הציר הוא הגדל במקום ערבה יהיה לקנה וגמא הגדלים במקום מים רבים, והוא מקביל לתחלת הפסוק והיה השרב וגו'.

ל"ז (1) ושמע שמועה ושב אל ארצו וגו' ע"י רש"י שנדהק בזה ונתבאר להלן בסוף הסימנים האלה הפ"י הנכון לפי האמת. והרד"ק פ"י שישמע כי תרהקה הלך לארץ אשר

וע"כ גם סנהריב ישוב לארץ אשור וכו' וגם זה אינו אמת לפי הנודע לנו כעת מכתבי סנהריב שנמצאו בהפירות נינוה.

9) וישמע וישלח מלאכים וגו'. ובמלכים ב' י"ט 9 הנוסח וישב וישלח ולפי מ"ש להלן כי סנהריב שב תיכף באמת לארץ אשור מפני יראת תרהקה נראה לי לשער כי הנוסח הכתב העיקרי (אשר מומנו שאבו הכותב במלכים והכותב בפה) היה וישמע וישב, ופירושו הוא כי השליחים אמרו לו תרהקה יצא להלחם אתך וכונתם היה שישמור עצמו ממונו וישוב לארצו והוא שמע לעצתם והחל לשוב לארצו מדרום לצפון, ואעפ"כ שלח מלאכים שנית לחזקיה לאמר לו כי שוב ישוב עוד הפעם לארץ ישראל.

18) ההריבו מלכי אשור את כל הארצות ואת ארצם נדחקו המפרשים פה, ולדעתי מלת מלכי יסובב גם למטה בדרך המקרא וכאלו יאמר את כל מלכי הארצות.

24) יער כרמלו, פי' יער כרמל שלו על דרך הכתוב למעלה ל"ב 15 והכרמל ליער יחשב היינו כרמל (תבואה) גדול שגדל כמו יער עליו.

ל"ח 14 עשקה לי, הוא שם עשק כמ"ש לוצאטו והכונה שעושק החולי אותי. ערבני ע"ד הכתוב ערב עבדך לטוב אל יעשקוני זדים. (תהלים קי"ט).

15) אדדה כל שנותי, מוסב על מלת מה היינו מה אדדה כל שנותי על מר נפשי. הלא כבר עבר והי' רפא אותי. אדני עליהם על השנים יהיו, ולכל בהן ולכל הדברים שלהן יהיה רוחי חי ושמה (מונטער) לקבלם.

17) הנה לשלום מר לי מר, המר בא כדי שאחרי כן יבא שלום ע"ד הכתוב ולפני כבוד ענוה (משלי ט"ז 33) וכדומה. לט"ו 1) בעת ההיא שלח מראדך בלאדן וגו' מרדך

בלאדן מרד במלך אשור, וע"כ שלח מנחה אל חזקיהו שגם הוא מרד במלך אשור וע"כ שמה עליהם חזקיה והראה להם את הכל למען יראו שגם בידו יש כח הרבה ללחום באשור וע"כ היה קצף הי' עליו והוא הכונה בדה"ב ל"ב 25 ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו וגו' היינו שבטח בכהו ונשקו הרב ושכה את הי' אשר הצילו בדרך נס ע"י מלאך הי'.

אמר המחבר בספורי סי' ל"ז ול"ז לא נראה כלל אשר סנהריב צר על ירושלים וע"כ דעליטש בס"ב זכ"ט לא פי' על חיל סנהריב ובסי' י' אומר שסנהריב בבואו מאשור לירושלים

כי מחריבי
ובחן יהו
זלים מצאו
ה, וירושלים
ז ה וישבה

פרד בחלוק
זפילים אותו
העיר תשפל
זפלה. זכר
זכרד במקום
ברדת היער

ש אומר כי
עולם השונא
זום על רומי.
גם אשר ישב
מואב למעלה
עולם. וכל זה
מקומות כי
מן בית שני
יאל עוד אומר
ער עליו מלך
ית בני עמון.
ל בעבור חטא
ים כי דבר הי'

ף התיבה כמו
זה בנזה תנים
10 ועמק עכור
ה לקנה וגמא
ז הפסוק והיה

צו וגו' ע' רש"י
לה הפי' הנכון
ד לארץ אשור

הלך מצפון לדרום המקומות שנזכרים שם מפסוק כ"ה עד ל"ב
 אבל לא צר על ירושלים רק הלך ללכיש וכו'. ושכה הכתובת
 מאת סנהריב שנמצאה בהפירות נינוה שאומר מפורש "שסגר
 את הזקיהו בירושלים כמו צפור בכלוב ושפך על העיר סוללות"
 הבאתיו למעלה בסי' כ"ב, וכן בדברי הימים ב' ל"ב 10 נמצא
 כה אמר סנהריב מלך אשור על מה אתם בוטחים ויושבים
 במצור בירושלים, הרי שהיתה במצור. ורש"י בשם סדר עולם
 כתב שצר מתחלה על ירושלים וכאשר שמע על תרהקה מלך
 כוש עזב ירושלים והסתלק מעליהם והלך לכוש ונצח תרהקה
 והביא שבי מצרים וגלות כוש וכאשר חזר לארץ ישראל ורצה
 ללכת לירושלים נאמרה הנבואה ל"ז א' 33 לא יבא אל העיר
 הזאת ולא ישפוך עליהם סוללה בדרך אשר בא בה ישוב וגו'
 אבל שם בפסוק ז' ושמע שמועה ושב לארצו אינו נכון לפי זה
 ורש"י נדחק שם. וגם אינו מסכים עם הנודע לנו מהכתבים
 שנמצא בהפירות נינוה, מהם אנו יודעים כי סנהריב נסע מלכיש
 אל לבנה כמסופר גם במקרא ומלבנה אל תמנתה ומשם אל
 אלתקה (בנחלת שבט דן יהושע י"ט) ולשם בא תרהקה וסנהריב
 נלחם עמו והכה אותו (אבל לא נמצא בהכתבים תוצאת המלחמה).
 גם יש קושיא גדולה כי העראדאט היווני מספר כי סנהריב
 הלך למצרים ובבואו סמוך לפעליזיאום נפלו בלילה אחת מחנה
 גדול עכברי השדה ואכלו את כל המיתרים של הקשתות ושאר
 כלי מלחמה והוצרך לעזוב את ארץ מצרים ונסע לארצו. ומה
 שנמצא בסי' כ' בן ינהג מלך אשור את שבי מצרים וגו'
 המדובר שם מן סרגון, וכן הוא לפי כתבי נינוה. ובסי' מ"ה
 המדובר מן קאמביזעס כמו שביארתי שם. ואני בהתבונני על
 הכל בנתי למסע סנהריב מרחוק כי המעשה שהיה כך היה:
 סנהריב נסע בראשונה למצרים בעבור שמרדו בו אשר מקודם
 נכנעו תחת סרגון ובדרך מצרים (ישעיה י' 24) היינו בהליכתו
 למצרים עלה על כל ערי הבצורות שביהודה ויתפשם וגם
 ירושלים בכלל ויצר עליהם ויאמר לבקעם אליו (דה"ב ל"ב) ולא
 בקעם רק שעזב חיל קטן בכל מבצר לשמור המבצרים שלא
 יבאו לו מאחוריו בדרך מצרים ויסובבוהו מצרים מפה ותזקיהו
 מפה כי המה היו בעלי ברית, והוא הלך למצרים ובמצרים
 קרה לו האסון מן העכברים והוכרח לשוב לארץ ישראל ויצר
 על לכיש ומלכיש מתחילים הספורים של המקרא שלנו והמעשה
 במלכים ששלח חזקיהו זהב וכסף לסנהריב היה בהיות בלכיש

כמבוא
 ותרקה
 הרהיב
 הודיעו
 מדרום
 להלכה
 עזבו
 7 הנג
 אל אר
 שליחי
 לארץ
 אחריו
 כבר
 והי ש
 לקיים
 ישפוך
 מלחמו
 מ
 הקול
 בפיי י
 מא
 ממזרח
 מצפון
 על אר
 (27
 לציון
 הגולה,
 מב
 ט"ו 3
 מג
 אלהים
 המדבר
 ראשון
 (14
 זכרתי
 שהולך

כמבואר שם. והכסף לא הועיל לחזקיהו כלל כנראה בכתוב.
 ותרקהקה מלך כוש בשמעו את האסון של סנחריב אצל פעלוזיאום
 הרהיב עוז בנפשו וירדוף אחריו לארץ ישראל ואנשי סנחריב
 הודיעוהו כי יצא להלחם אתך (ל"ז 9) ויירא סנחריב וישב
 מדרום לצפון ויסע מלכיש אל לבנה ומשם הלאה שלא רצה
 להלחם עם תרהקה והחל לשוב לארצו, וגם בעלי מצור ירושלים
 עזבו את המצור, והסוללות נחרבו, ועל זה תסובב הנבואה ל"ז
 7 הנני נותן בו רוח ושמע שמועה (היא שמועת תרהקה) ושב
 אל ארצו וגוי, ולמצרים לא הלך יותר. אבל אל חזקיהו שלח
 שליחים פעם שנית לאמר לו שלא ינצל ממנו שישוב עוד הפעם
 לארץ ישראל. והוא שב מדרום לצפון עד אלתקה ותרהקה רדף
 אחריו ומצאו באלתקה ושם הצליח סנחריב והכה לתרהקה. אבל
 כבר נגזרה הגזרה עליו בעבור עזותו פעם שנית ע"י מלאכיו
 והי שלח מלאכו ויכה את כל מהנהו וסנחיריב אבד כחו לעולם.
 לקיים נבואת ישעיה (פסוק 33) לא יבא אל העיר הזאת ולא
 ישפוך סוללה וגוי. וע"כ לא נמצא בכתבי סנחריב תוצאות
 מלחמת אלתקה כנ"ל.

מ 6 קול אומר קרא ואמר מה אקרא פי גם אמר
 הקול מה שאקרא והיינו כל בשר הציר וגוי. וכל חסדו עמ"ש
 בפ"י ירמיהו ב'.

מא 2 מי העיר ממזרה וגוי הוא כורש מלך פרס שבא
 ממזרחית צפונית לארץ בבל, וע"כ אומר בפסוק 25 העירותי
 מצפון ויאת ממזרה שמש יקרא בשמי וגוי. ועי רש"י שם שדימה
 על ארץ ישראל ואינו כן.

27 ראשון לציון וגוי שיעור הכתוב הוא כן ראשון
 לציון ולירושלים מבשר אתן והוא מבשר ואומר הנה הנם בני
 הגולה, אך המליצה חלקה את המלות.

מב 24 הלא הי זה הטאנו לו עמ"ש בביאור שמות
 ט"ו 13 ע"פ עם זו גאלת.

מג 10 לפני לא נוצר אל כי כל האלהים או בני
 אלהים (דיא געטטער) נולדו ונוצרו מאלהים אל עליון הוא הי'
 המדבר זה אבל לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה כי אני
 ראשון ואני אחרון. וכן פי' בזהרר.

14 והורדתי בריהים כלם כמ"ש להלן מ"ה 2
 זבדתי ברזל אגדע. ואף הכשדים באניות רנה שלהם היינו
 שחולכים בהם ומרגנים יוריד לארץ. ואולי רומז על המעשה

כ"ה עד ל"ב
 שבה הכתובת
 פורש "שסגר
 העיר סוללות"
 ל"ב 10 נמצא
 טחים ויושבים
 עם סדר עולם
 תרהקה מלך
 ונצח תרהקה
 ישראל ורצה
 יבא אל העיר
 בה ישוב וגוי
 בו נכון לפי זה
 לנו מהכתבים
 ריב נסע מלכיש
 תה ומשם אל
 תרהקה וסנחריב
 יצאת המלחמה.
 ספר כי סנחריב
 ילה אחת מחנה
 הקשתות ושאר
 וע לארצו. ומה
 שבי מצרים וגוי
 בזה. ובסי' מ"ה
 בהתבונני על
 שהיה כך היה:
 בו אשר מקודם
 (2) היינו בהליכתו
 דה ויתפשם וגם
 (דה"ב ל"ב) ולא
 המבצרים שלא
 ים מפה וחזקיהו
 למצרים ובמצרים
 ארץ ישראל ויצר
 קרא שלנו והמעשה
 יה בהיות בלכיש

המסופר בספרי קורות העולם כי כורש הוליך את מי פרת
שהלך בעיר בבל להויץ לעיר ובדרך זה בא לעיר ולפי זה נפלו
האניות שעל הפרת לארץ.

מד 1 ויוצרך מבטן יעזרך. הנביא הציג בכונה
מלת מבטן באמצע שתהא נמשכת לכאן ולכאן. יוצרך מבטן
כמו להלן בפסוק 24 וכן מבטן יעזרך. והרבה כן במקרא כמ"ש
בתלמוד יומא נ"ב ב'. וכן בתהלים מ"ה 6 כמ"ש במצ"ד שם.
3 כי אצק וגוי יפה פי' רש"י ומצ"ד מלת כי הוא לדמיון
כמו כ"ף הדמיון (וויא) ונמצא בתלמוד לרוב ועמ"ש להלן
בסי' מ"ט 19.

22 מהיתי כעב פשעיך. מחה הוא ענין הכאה כמו
ומחה על כסף ים כנרת (במדבר ל"ד 11) וכן פה ענינו הכאה
לכאן ולכאן (צערשלאגען) כמו עב שנפזר לכאן ולכאן ואיננו.

מ"ה 14 יגיע מצרים וסחר כוש וגוי אחר שדבר
למעלה מן כורש לא יוכל פה הכתוב לשובב על סנחיריב ובפרט
לפי הידוע לא לכד סנחיריב את מצרים, אך ישובב על גלות
מצרים ע"י קאמביזיס בנו של כורש. והוא נתן במתנה את
האסירים לראשי עם ישראל כי הוא כמו אביו כורש האמינו
בהי' אלהי ישראל כמו שנראה בפקודת כורש בתחלת ספר עזרא,
ואחשורוש שבטל בנין בית המקדש איננו קאמביזיס (כטעות
איזה מפרשים) אך הוא בן דריוש המדי כמו שכתבתי בראיות
בביאור עזרא ע"ש.

18 כי כה אמר ה' וגוי עמ"ש להלן בסי' מ"ט 25 בזה.

24 אך בהי' לי אמר צדקות ועוה. פי' כל אחד אומר אך
ע"י ה' לי צדקות ועוה כמו בפסוק כ"ה. עדיו יבא ויבשו וגוי,
הוי"ו של יבאו נחסרה בעבור הוי"ו השניה של ויבשו כמ"ש
לוצאטו בפסוק קצתי בחיי.

מ"ה 10 בהרתיך בכור עני כמו בחנתיך בחלוף
אותיות למנ"ר.

16 לא מראש וגוי, מלת לא סובבת על כל הפסוק
היינו לא מראש בסתר דברתי, לא מעת היותה הנבואה
שנתקיימה בפעל ממש שם אני להגיד לכם, אך מראש קודם
בא הנבואה הגדתי בגלוי ובפרסום הנבואה העתידה לבא. ועתה
מורה את היוצא מן הנאמר (כמו באשכנזית ויונית, גון,
אלוץ) פי' הנה נראה לראיה כי אדני ה' שלהני ורוחו הוא

ג"כ ביהם הפעול כמו שלח אותי ואת רוחי, כי הנביא מדבר ברוח הקדש הנשפע להנביאים. וכן פ"י דעליטש.

מ"ט 6 ונצורי ישראל. צ"ל ונצרי כמו נצר מטעי (להלן ס' 21) והוא מקביל אל שבטי יעקב.

19 כי הרבותיך וגוי כי אתה תצרי מיושב וגוי. כבר ידוע אשר מלת כי במקרא הוא כמו בתלמוד לדמיון כמו כ"ף הדמיון (וויא) וכמו שפרש"י למעלה מ"ג 3, וכן להלן נ"ד 9 כי מי נה וגוי, ס"ב 5 כי יבעל בחור וגוי וכדומה.*^(*) ואמר פה כמו הרבותיך ושוממותיך בעת הגלות כן עתה בעת הגאולה תצרי מיושב וגוי.

25 כי כה אמר ה' וגוי היא תשובה על השאלה בפסוק שלפני זה. ולפי מ"ש למעלה אשר מלת כי היא כמו כ"ף הדמיון יובן פה מלות כי כה שהם כמו ככה בעברית ולכן עשו בעלי המסורה מקף באמצע להורות שהיא מלה אחת ככה אמר ה' תשובה על השאלה הנ"ל. וכן למעלה מ"ה 18, וכדומה הרבה.

4 ג לדעת לעות את יעף דבר, לעות הוא משרש לעה והוא ענין דבור. ואף כי בכל מקום הוא דבור בטרחה גדולה או כמו בטוי שפתים (דומעם רעדען) אבל פה הוא בלשון המליצה דבור ממש. וכן בטוי יבא ג"כ כן (תהלים ק"ו) ויבטא בשפתיו.

נא 15 רגע הים ויהמו גליו פעל רגע ישמש על המנוחה וגם להפכו, כמו סעף שרש וכו' (בעאונרוהיגען).

19 מי אנה מך. מי הוא לשאלה בתלמוד מי מצית אמרת ומי אמר רב הכי וכדומה והכוונה פה האוכל לנהמך? וכן בעמוס ז' ז' מי יקום יעקב הכונה היוכל יעקב לקום? וכדומה.

גב 3 כי כה אמר ה', כי כה כמו ככה ולכן הוא במקף, עמ"ש למעלה ס"י מ"ט 25. ולא בכסף תגאלו, הוי"ו הוא וי"ו הפסק והחיוב כמו לכן לא בכסף, והא"ע יאמר תמיד על וי"ו כזה, כפ"א רפה בלשון ישמעאל*.

* כאשר יחקור המבין ימצא כי כל ההוראות של מלת כי הם נובעים מן ההוראה הזאת (וויא); למשל וירא כי טוב עד זאה וויא (דאס) עם גוט איזט, כי עפר אתה וויא (דענן) דוא ביזט שטויב, כי תראה וויא (ווענן) דוא וועסט זעהן, לא, כי ניכט זף כי וויא (זאנדערן) דאס וכן כולם.

כי מי פרת
לפי זה נפלו

הציג בכונה
ווצרך מבטן
מקרא כמ"ש
במצ"ד שם.
הוא לדמיון
עמ"ש להלן

ן הכאה כמו
ענינו הכאה
לכאן ואיננו.
אחר שדבר
היריב ובפדט
בב על גלות
במתנה את
כורש האמינו
לת ספר עזרא,
ביזים (כטעות
תבתי בראיות

מ"ט 25 בזה.
אחד אומר אך
בא ויבשו וגוי,
ויבשו כמ"ש

בחנתיך בחלוף
על כל הפסוק
היותה הנבואה
מראש קודם
ידה לבא. ועתה
ויוכית, נון,
לחני ורוחו הוא

(4) ואשור באפס עשקו עי מצ"ד, ובעזרא ו' 22 קורא עוד את מלך פרס בשם מלך אשור כי מלכו גם באשור, ויותר נראה כי מלכו בארץ סיריען שהיא בעברית אשור, כי סיריען קבל השם בימי קדם מן אמיריען, ובלשון החכמים סוריא.

(5) מנאין, צ"ל המ"ם בשוא וכן מצאתי בדברי לוצאטו. (11) צאו משם פ"י מארץ אשור ובבל בפסוק 4. טמא אל תגעו וגו' הברו נושאי כלי ה' ולא יגעו בטמא הנושאים כלי ה' מבבל לארץ ישראל כמ"ש בעזרא ס"י א'.

(14) כאשר שממו עליך רבים היינו בני ישראל וכן פ"י בתרגום יונתן כן נעשה רם ונשא האיש אשר משחת וגו' (שממו הוא עתיד אחר עתיד הקודם ואחריו) כן יזה גוים רבים וגו'. (2) ויעל כיונק לפניו פ"י לפני ה' שבפסוק הקודם. (8) מעצר וממשפט לקח ואת דורו וגו', שיעור הכתוב הוא על דרך הכתוב (בראשית מ"ט 25) מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך שפרשוהו כי המ"ם מאל מושכת גם ואת שדי וכאלו יאמר ומאת שדי ויברכך וכן שיעורו פה מעצר וממשפט לקח ומאת דורו פ"י שלוקח מן המלוכה והמשפט (היינו עשות משפט) ומאת דורו, ואח"כ אומר מי ישוחה (צ"ל בשי"ן ימנית מלשון מה תשתוהחי נפשי תהלים מ"ב 6) כי נגזר מארץ חיים כי אין מי חולה עליו כי כולם כצאן תעו. עצר הוא מלוכה כמו זה יעצר בעמי (שמזאל א' ט' 18).

(9) ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במותיו. עשיר הוא כמו רשע באיוב כ"ז 13 אדם רשע וגו' בהשוות עם פסוק 19 עשיר ישכב וגו'.

(10) אם תשים אשם נפשו פ"י תשים עצמה לקרבן אשם, וכן ברש"י הושע י"ג 6 על מלת וירם ע"ש. ועי' רש"י פה ובפסוק ד' ויש סתירה בדבריו.

(4) כי בשת עלומיך תשכחי, כי אצל היהודים עד הנה עלמה גדולה אשר לא נשאת עוד לאיש היא בושה וחרפה גדולה, וכן אלמנה היא לחרפה כשהיא עוד רכה בשנים. (12) ולא יועילוך פ"י אשר לא יועילוך.

(13) בזעקך יצילוך קבוציך כשתזעק אשר קבוציך יצילוך את כלם ישא רוח, הוי"ו ואת כלם הוא וי"ו הפסק (וי"ו דער פֿאַלגע) עמ"ש בס"י נ"ב 3.

(18) כעל גמולות כעל ישלם, צריך להיות בעל גמולות בעל ישלם וכן בתרגום יונתן מרי גמליא וכו' והלשון

הזה נמצא ג"כ בתלמוד כתובות פרק א' . . . וכן אומרים היהודים עד היום על איש נוקם ונוטר . . . ער איזט איין בעל ישלם." (ס 17) ושמתי פקדתך שלום, ידוע כי במקרא מלת איש נחסר לפעמים כמו למעלה מ"א 24 תועבה יבחר בכם וכמ"ש בתל"ע, כן פה איש פקודתך שלום. בממשלה יש איש הנותן פקודות (בעפעהלסהאבער) ויש לו משרתים נוגשים המוציאים פקודתו לפעל, ואומר פה כי השלום יהיה בעל הפקודה, וצדקה תהיה הנוגשים, ולכן לא ישמע עוד חמס וגוי.

סא 1 ולאסורים פקה קוה הוא כמו פקחקה אדמדם ירקרק וכדומה ונאמר רק על פקוה עינים או אזנים, והכונה פה ולאסורים שהם בחשך בית הכלא יפקה את עיניהם בצאתם לאור התבל והוא כמו הכתוב למעלה מ"ב 7 לפקוה עינים עורות להוציא ממסגר אסיר מבית כלא יושבי השך.

סג 1 מבצרה, גם בארץ אדום היה עיר בצרה וכעת היא כפר קטן בשם, "אל באזיירא" עם חורבות רבות. והנביא עשה פה לשון נופל על לשון (ווארטשפיעל) אדום על לבוש האדום ובצרה מלשון בוצר ענבים לדרוך בגת. (דעליטש)

9 ומלאך פניו הושיעם, רש"י פ"י מיכאל שר הפנים ממשמשי לפניו כמו בדניאל י" 13 על מיכאל אחד השרים הראשונים וכן פ"י במדרש מלאך שעומד לפניו, וכן נמצא בספר היובלים מלאכי הפנים בלשון רבים. והוא כמו במגלת אסתר (א' 14) רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות, וכן שם שבעת הסריסים המשרתים את פני המלך אחשורוש כי מלכי פרס עשו הכל בתמונה של מעלה כידוע. וכן מלכים ב' כ"ה 19 מרואי פני המלך. אבל המקובלים פרשו פה שיסובב על מלאך מיטטרון שר הפנים, כידוע.

סד 1 כקדוה וגוי יסובב על הרים נזולו בפסוק הקודם. ומ"ש להודיע שמך לצריך יסובב על שאמר למעלה ירדת (הלואי שתירד כפ"י רש"י) ירדת להודיע שמך לצריך מפניך גוים ירגזו הוא פ"י של הרים נזולו. ובפסוק ב' מדבר מימי קדם שבימי קדם בעשותך נוראות היה ג"כ כן.

4 ונהטא, הוא ענין הסרון במקרא כידוע ואומר כי על על ידי קצף הי' יש לנו הסרון היינו שאבדנו הצדיקים אשר בהם נוכל להושע עולם כי הם מגינים על הדור כמו שנאמר באברהם אם אמצא בסדום עשרה צדיקים ונשאתי לכל המקום בעבורם. וע"כ אומר אחר זה ונהי כטמא כלנו וגוי.

22 קורא
שור, ויותר
כי סיריען
דיא.

לוצאטו.
טמא אל
שאים כלי

ישראל וכן
ישחת וגוי
רבים וגוי.

זוק הקודם.
עור הכתוב
גיד ויעורך

ואת שדי
ד וממשפט
זיינו עשות
שי"ן ימנית

מארץ חיים
הוא מלוכה
ותיו. עשיר
בהשוות עם

צמח לקרבן
ועי רש"י
צל היהודים
היא בושה
רכה בשנים.

אשר קבוציך
ו הפסק (וי"ו
ד להיות בעל
וכו' והלשון

סה 1) לא קורא ב ש מ י לפי נוסח התרגום קורא בצירי
תחת הרי"ש.

סו 5) אמרו אחיכם שונאים וגו', יש מפרשים
מנדיכם למען שמי הוא נמשך ביהד, והם אומרים יכבד ה'
ונראה בשמתכם, כי האהים השונאים הם כופרים באלהי ישראל
ואומר הנביא אבל הם יבושנו.

11) מזיז כבודה, זיז הוא במשנה דבר הבולט, והכונה
פה על הבולט מן השד והתינוק יונק מזה והוא מקביל אל
הנאמר משד תנחומיה.

15) להשיב בהמה אפו י"א שצ"ל להשיב בפתח תחת
הה"א מלשון נשיבה, אבל נוסחתינו הוא ג"כ טוב שהכונה
להשיב ולהחליף האף שלו בחמה כי חמה גדול מאף וגערתו
להשיב ולהחליף בלהבי אש. להשיב אינו רק להשיב אחור אך
ג"כ להשיב הלאה (קעהרען) כמו את בני לא תשב שמה
(בראשית כ"ד 8). וכן וערום אשוב שמה (איוב א' 21).

ירמיה

א 14) מצפון תפתח הרעה וגו' לוצאמו נדחק פה
ורש"י כתב בבל לצפונה של ארץ ישראל היא וכ"ה בתלמוד
גיטין ו' ע"א ובבכורות נ"ה א' כתבו בתוס' שהיא למזרחית
צפונית וכן הוא באמת, ובפרט בפסוק 15 פה אומר לכל
משפחות ממלכות צפונה ובאו ונתנו וגו' הרי שמדבר ג"כ מכל
ממלכות צפון המסייעים את נבוכדנצר.

ב 2) זכרתי לך חסד נעורריך, חסד כמו חן (על
דרך חן אשה על בעלה) וכמ"ש להלן ל"א מצא חן במדבר
וכן פי' דעלימש בישעיה מי 6 וכל חסדו כציון השדה. ונמצא
פסוק מפורש (מלבד בראשית ל"ט כ"א) במגלת אסתר ב' 17
ותמצא חן וחסד לפניו מכל הבתולות.

ג 1) הן ישלח איש וגו' גם דעלימש בישעיה כי הקשה
השאלה הזאת ואומר שלא נתן הקב"ה ספר כריתות, אבל
בפסוק ח' להלן אומר ואתן את ספר כריתותיה וגו'. גם אם

לא נתן הקושיא יותר הזקה כי טמאה יותר ואסורה לבעל ולבועל כידוע. אך התירוץ לדעתי הוא כי הבעל הראשון אינו יכול להסיר הטומאה מאשתו וע"כ אמרה התורה לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה (דברים כ"ד) אבל הקב"ה מטהר את הטמאים ומסיר הטומאה מישראל כמ"ש להלן ל"ג 8 וע"כ ישב לקחתם.

ה (8) סוסיים מיוזנים משכים, היינו מארץ משך כי שם הסוסים הטובים עד היום, משך הוא עם מאסאגעטין. (24) שבועות הקות קצירה, החוקים הרבים עמ"ש בחבקוק ג' 9, וביחזקאל כ"א 28.

ז (22) כי לא דברתי וגו' ביום הוציא אותם מארץ מצרים וגו' והייתי לכם לאלהים וגו' יסובב על אמרו לישראל בשמות ו' 6, 7, והוצאתי אתכם וגו' ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים, אבל בחדש השלישי בהר סיני דבר ג"כ מן הקרבנות כי 24 מזבת אדמה תעשה לי וגו' וכן שם כ"ג 14-18 ונעלם זה מהחכ"ם שד"ל ודומיו.

יא (15) מה לידידי בביתי וגו', שיעור הכתוב הוא מה לידידי מה בביתי (קרא את הבית המקדש בשם ידידי) פי' תועבות גדולות יש בביתי והחל לנחם את הבית: עשותה כמו לעשות המזמתה הרבים (המזמתה הוא לשון רבים כמו המזמות) וכשר קדש יעברו מעליך על ידי הרבנד, כי כמו אם והיינו כבוא רעתכי בחורבנד אז תעלוזי ותשמחי כי לא תראה תועבות עוד. והולך ומדבר אל בית המקדש זית רענן וגו' כמו שפוי במצ"ד. פה מדבר מן הבית בלשון זכר ולשון נקבה כי בית המקדש נקרא ג"כ בירה (דברי הימים א' כ"ט) וכבר כתבתי כלל גדול בבראשית ד' 7 כי כל דבר אשר יש לו שני שמות שם זכר ושם נקבה יבא הפעל זכר או נקבה אף בחלוף השמות וכמו להלן י"ג 16 על האור ושמה לצלמות (כמ"ש דעליטש) גם באיוב ל"ו 32 ויצו עליה (דעליטש שם) כי נמצא ג"כ שם אורה לשון נקבה, ויש אומרים כי בית יבא ג"כ בלשון נקבה במשלי ב' 18 כי שחה אל מות ביתה.

יז (17) והי צבאות וגו' בגלל רעת בית ישראל ובית יהודה וגו' צריך לפרש על ישראל הנשארים מגלות אשור ונתחברו ליהודה כמ"ש במלכים ב'.

יט (19) נשהיתה עין בלחמו פי' העץ עם פריו. הבית כמו וי' בחלוף בומ"ף עמ"ש במלכים ב' י"ד 28 ע"פ ליהודה בישראל.

ה התרגום קרא בני
בם וגו' יש מפרשים
הם אומרים יכבד ה
ם כופרים באלהי ישראל
ה דבר הבולט, והכונה
מזה והוא מקביל אל
צ"ל לחשוב בפתח תה
הוא ג"כ טוב שהטמ
מה גדול מאד וענינו
בו רק לחשוב אחד אך
ת בני לא תשב שם
זה (איוב א' 21).

ה וגו' לוצאטו נדחק מן
ישראל היא וכו' בתוספת
ו בתוס' שהיא למורחת
צסוק 15 פה אומר לנו
וגו' הרי שמדבר ג"כ מן
ד.
ו ריך, חסד כמו חן (על)
לן ל"א מצא חן במרבי
חסדו כציץ השדה. ונמצא
י"א) במגלת אסתר כי 17
ת.
דעליטש בישעיה נ"ה הקשה
הקב"ה ספר כריתות, אבל
הספר כריתותיה וגו' גם אם

יב 4) כי אמרו וגוי היינו הרשעים בפסוק אי' אומרים
לא יראה ירמיה את אהריתנו שנבא עליה.

5) כי את רגלים רצתה וגוי הכל מאמר הרשעים
היינו שאתה נלאה ע"י אנשי ענתות הקלים בכחם ואיך תעמוד
לנגדנו? ומפרשים דבריהם מי המה הרגלים כי גם אחיך וגוי.
אתה בוטח הוא בלשון תמיה ושאלה שאיך בוטח כמ"ש אל
אל תאמן במ. ובפסוק ז' עזבתי את ביתי הוא נבואה בפני
עצמה והיא מאמר ה'.

יז 1) ולקרנות מזבחותיכם עי' מצ"ד. ויותר נראה
כי אל ועל הם מתחלפים במקרא ובפרט בירמיה והוא כמו
ועל קרנות. ודוגמתו בתהלים קל"ב 12 ישבו לכסא כמו על
כסא.

13) וסורי כמו וסורים על דרך שופטים ה' 15 ושרי
בישבר.

22) ולא תוציאו משא מבתיכם עי' לוצאטו פה,
ומה שהביא בשם הרמב"ם המכירה והקנין איננה בעצמה
מלאכה ואיננה אסורה אלא משום גזירה שמא יכתוב (רמב"ם
הלי שבת פר"ג) והוא סותר לדברי נחמיה, והאמת היא כי מלת
מלאכה בתורה וכן פה הוא ג"כ כמו בלשון אישכנז „געשעפֿט”
על דרך שמצינו ביעקב (בראשית ל"ג 14) לרגל המלאכה
אשר לפני וכן אם לא שלח ידו במלאכת רעהו (שמות כ"ב 7)
וכדומה. והנה מכירה וקנין משא ומתן הוא לפי זה איסור ראשי
שאסרה התורה וכמ"ש ישעיה נ"ח אם תשיב משבת רגליך
עשות הפצוץ ביום קדשי וגוי.

ב 5) ונתתי את כל חסן. חסן ענין אוצר כמו בישעיה
כ"ג 18 לא יאצר ולא יחסן וכן הוא בלשון ערבי.

כד 8) וכתאנים הרעות וגוי כי כה אמר ה', כי כה
כמו ככה עמ"ש להלן כ"ט.

כה 35) עזב ככפיר סכו מוסב על ה' שבפסוק
הקודם שעזב את סכו בית המקדש כמ"ש ויהי בשלם סכו
(תהלים ע"ו 3) ומלת כי כמו אשר שע"ז היתה ארצם לשמה.
ומפני חרון אפו של ה' כפי המצ"ד.

כח 9) הנביא אשר ינבא לשלום וגוי עי' רש"י כי
נבואה לטובה אינה חוזרת ועי' ברכות ז' ע"א. והרמב"ם
בהקדמתו לפי המשניות הקשה ממה שנאמר בירמיה י"ח 9
ורגע אדבר וגוי לבנות ולנטוע ועשה הרע בעיני ונחמתי על

הטובה אשר
חזרת, ותיר
לנבוא אינה
מורה שדבר
שאל יבטח
היוצר המה
פשוט כי כו
היינו שמתע
אבל בטול
ארצה. וכמו
קיומה אזי כ
אמר פה יר
ימים (בפסוק
כי בקביעת
ודוקא בנבוא
הקב"ה לטובו
וזור הקב"ה
במנהדרין פ"
הנביא אשר
17) וימ
אבל האמת ה
ראשון הוא ל
וזר האסוף ב
כט 16)
זהו תשובה
25) וכן למע
ל 5) כי
כמ"ש כ"ט הוא
16) לכן
אחרי כן ויא
לכן על הזמן
17) ציור
(וארשפייעל)
הרש אותו כ
18) הנה
כי שבת אין

הטובה אשר אמרתי להטיב אותו הרי שגם נבואה לטובה
 הוזרה, ותירץ שזהו דוקא בשלא גלהו לנביא אבל בגלות הי'
 לנביא אינה הוזרה, וזה התירוץ אינו אמת כי לשון הכתוב
 מורה שדבר ואמר לנביא, גם נראה שם שמטרת ירמיה לומר
 שאל יבטח ישראל על הבטחת הי' לאבותיהם כי כהומר ביד
 היוצר חמה ביד הי' והי' יכול להחזיר את דברו, ולדעתי הישוב
 פשוט כי בונת ירמיהו בס"י י"ח היתה באמרו ונחמתי על הטובה
 היינו שמתעכבת ונמשכת לזמן אחר כי לא נקבע זמן הקיום,
 אבל בטול לגמרי איננו בדבר הי' לטובה כי דבר הי' לא יפול
 ארצה, ונמצא לפי זה כאשר הי' ביד הנביא מיעד וקובע זמן
 קיומה אזי מוכרח להתקיים בזמנה כי לא איש אל ויכזב, ולכן
 אמר פה ירמיה להנניה שהוא קבע זמן על הטובה בעוד שנתים
 ימים (בפסוק ג') ואם לא יקויים סימן הוא שהיא נבואת שקר
 כי בקביעת זמן מוכרח להתקיים אף בעשות הגוי רע בעיני הי',
 והדוקא בנבואה לטובה, אבל נבואה לרעה אף בקביעת זמן משנה
 הקב"ה לטובה כמו ביונה שאמר עוד ארבעים יום וננוה נהפכת
 וחור הקב"ה לטובה וכ"ה בתנחומא פ' וירא ס"י י"ג, (ועיי'
 בסנהדרין פ"ט ע"ב ישבו על דרך דרש), ולכן אמר ירמיה
 הנביא אשר ינבא לשלום.

17 וימת וגוי בשנה ההיא בחדש השביעי עי' רש"י,
 אבל האמת היא כי מנו השנה לניסן כצווי משה בתורה (שמות י"ב 2)
 ראשון הוא לכם לתדשי השנה ומה שנמצא בתורה (שם כ"ג 16)
 וחג האסיף בצאת השנה הוא שנת עבודת האדמה (בירגער יאחר),
 כ"ט 16 כי כה אמר הי' כי כה במקף הוא כמו ככה
 והוא תשובה על הקודם בפסוק שלפני זה ועמ"ש בישעיה מ"ט
 25, וכן למעלה כ"ד 8 וכדומה בירמיה הרבה.

ל 5 כי כה אמר הי' עי' במצ"ד שנדהק בזה ולפמ"ש
 בס"י כ"ט הוא נכון.

16 לכן כל אוכליך וגוי, לדעתי מלת לכן הוא כמו
 אחרי כן ויאמר על הסבה בעבור זה אחר שבן הוא וכן יאמר
 לכן על הזמן כמו אחרי כן, וכן למעלה ט"ז 14 וכדומה במקרא.

17 ציון היא דורש אין לה, עשה צחוק בלשון
 (ווארטשפיעל) כי העיר ציון היא כמו ציון על הקבר אשר אין
 דורש אותו כן העיר ציון דורש אין לה.

18 הנני שב שבות אלי יעקב, כבר הוכיח לוצאמו
 כי שבות אין הכונה על השבי (געפאנגענשאפט) אלא מלשון
 5

ם בפסוק אי' אומרים
 ה. הכל מאמר חדשים
 לים בכחם ואיך תעמוד
 גלים כי גם אחיך וגוי.
 שאינך בוטח כמ"ש אל
 ביתי הוא נבואה בפני
 עי' מצ"ד, ויותר נראה
 פרט בירמיה והוא כמו
 ישבו לבסא כמו על
 שופטים הי' 15 ושי'
 ת י כ ס עי' לוצאמו פה,
 והקנין איננה בעצמה
 דה שמא יכתוב (רמב"ם
 זמיה, והאמת היא כי מלת
 בלשון אישכנו, געשעפט"
 ל"ג 14) לרגל המלאכה
 אכת רעהו (שמות כ"ב 7)
 נן הוא לפי זה איסור ראשי
 אם תשיב משבת ורגלך
 חסן ענין אוצר כמו בישעיה
 בלשון ערבי.
 וגוי כי כה אמר הי' כי מה
 ו מוסב על הי' שבפסוק
 קדש כמ"ש והי' בשלם כמו
 שעי"ז היתה ארצם לשמה.
 ד.
 א ל ש ל ו ס וגוי עי' רש"י כי
 ברכות ז' ע"א, והרמב"ם
 ומה שנאמר בירמיה י"ח 9
 הרע בעיני ונחמתי על

שוב וכמו בתהלים קכ"ו בשוב ה' את שיבת ציון וכמו באיוב
וה' שב את שבות איוב שלא היה בשבי כלל. וכן פה אומר
שבות על אהלי יעקב.

(23) מתגורר, כמו מתגולל בחלוק למנ"ר כמו ארמנותיו
אלמנותיו וכדומה.

לא 2 כה אמר ה' וגו' הנביא יציג פה אהבת ה'

וישראל על דרך אהבת בחור ובתולה (כמ"ש להלן עוד אבנך
ונבנית בתולת ישראל) כשהם מדברים זה לזה דברי אהבה
והבה. וה' אומר מצא הן במדבר כמו למעלה ב' 2 זכרתי לך
חסד נעורייך וגו'. עם שרידי הרב, הוא כמ"ש בביאור שמות
י"ב כי בבני ישראל היו רבים הנשארים מעם ההיקסאם אשר
נשרדו ונשארו מחרב המצרים אשר הרגו במלחמתם עם.
הלוך להרגיעו ישראל, היינו בהליכת ישראל אל מנוחתו ארץ
המנוחה (דברים י"ב 9) ומה שאמר מצא הן במדבר יסובב על
דבקות ישראל לה' במדבר סיני. והבתולה עם ישראל משיבה
מרהוק ה' גראה לי על הר סיני, וה' משיב ואהבת עולם
אהבתיך פני גם אני אהבת עולם אהבתיך ולא אעזבך על כן
מושך אני אליך חסד עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל וגו'.

(17) ויש תקוה לאחריתך. אחרית נקראים הבנים
במקרא (תהלים ק"ט 13) וכדומה, והוא מקביל לאמרו ושבו
בנים לגבולם.

(25) וכל נפש דאבה כמו תאבה לשון הפץ ותאוה כי
כי דטלנ"ת מתהלף.

(35) רגע הים, נתפרש בישעיה נ"א 15.

לב 20 ובישראל ובאדם. שני ווין לדמיון גמור כמו
שני כפין (כעמי כעמד וגו') כמו בישראל כן באדם היינו
המצרים כפי המצ"ד. וכן הפי' להלן בפסוק 32 ואיש יהודה
ויושבי ירושלים, וכן בתהלים ע"ו 7 נרדם ורכב וסוס, וכן
להלן מ"ד 25 ותדברנה וגו' שני ווין לדמיון גמור ובפסוק הזה
פה קושיא להאומר אין אומות העולם קרוין אדם.

(28) לכן כה אמר ה' וגו', פי' לכן הואיל שלא יפלא
ממני כל דבר אומר אני שהעיר תנתן ביד הכשדים ועוד
אקבצם מחדש ועוד יקנו שדות ויסובב על כל הקאפיטל, ובפסוק
ל"ו אומר ועתה לכן וגו' נמשך עוד לזה הואיל שלא יפלא ממני
כל דבר אומר עוד שיקבצם וגו' אך בעבור שהפסיק הענין אומר
פעם שנית לכן ועי' מצ"ד ל"ט י"ד והרבה כן במקרא.

לג
ורש"י.
(כי כמו
(22)
די 22.
(26)
יסובב
רועים
באים
ועי' למנ
לד
עד יום
(18)
עי' מצ"ד
הוא מק
ועל כן
בתריהם
וכוה יה
המותנה
לז
זה והכוונ
צדקתו
כאשר
מו
שם ומי
בעירי
שאון נב
שאון ה
ואמר הש
בהרים
מארץ ה
הגדול
עליו שיב
ישראל
כי קרוב

לג 3) ובצרות. יש גורסים ונצורות וכן בתרגום יונתן ורש"י. ומפרש מה הנה הגדולות והנצורות אשר כה אמר ה' (כי כמו אשר כידוע) הנני מעלה לה ארכה וגו'.

22) אשר לא יספר, אשר הוא כמו כי כמ"ש בפי ויקרא ד' 22. ומלת כי מורה לדמיון כמ"ש בישעיה מ"ט 19.

26) מקחת מזרעו מושלים וגו' לשון רבים כי יסובב על ימי בית שני. וכן למעלה כ"ג 4 והקימותי עליהם רועים וגו' אך אחרי כן אומר שם בפסוק 5 הנה ימים באים נאם ה' והקימותי לדוד צמח צדיק וגו' על המשיח. ועי' למעלה ג' 15-18.

לד 5) בשלום תמות וגו' עי' רש"י ועי' להלן נ"ב י"א עד יום מותו פיי של נבוכדנצר.

18) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתרין עי' מצ"ד. והטעם שנהגו כן נראה לדעתי בעבור כי צואת המת היא מקובלת לקדושה בעיני כל אדם ואין איש רשאי לבטלה, ועל כן נהגו המקימים דבר קים לחתוך בהמות ולעבור בין נתריהם לחורות בזה כי הבהמה מתה תחת המקימים הברית ובוזה יהיה נחשב כאלו מתו המקימים הברית ובוזה יהיה הדבר המותנה והמדובר ביניהם קדוש וקים לעד כמו צואת המת.

לז 16) כי בא ירמיהו וגו' נמשך עם הכתוב שאחר זה והכונה כאשר בא וגו' וישב שם ימים רבים שלח המלך צדקיהו ויקההו וגו', וכן פיי רש"י שמות ט"ו 19 כי בא סוס וגו' כאשר בא אז ותקה מרים וגו'.

מו 17) קראו שם וגו' שיעור הכתוב הוא כן: קראו שם זמי ראש הקוראים פרעה מלך מצרים. (ויש נוסחא שם בצירי תחת השין ולפי זה הכונה קראו בשם פרעה) ומה קראו שאון נבוכדנצר שהוא שואן בקולו (ע"ד למעלה כ"ה 31 בא שאון) העביר המועד שיעד לבא ונראה שלא יבא עוד ואמר הש"י כי טעות הוא כי יבא כמו שחי אני. כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא. פיי אל עובר אורח ההולך מארץ המישור במזרח אל הגליל כאשר רואה את הר תבור הגדול בהרים מרחוק ידע כי קרוב אל מטרתו ולכן מחכה עליו שיבא למראה עיניו והוא בא וכן לבאים באניות לארץ ישראל ורואים מרחוק את הר הכרמל כאשר הם עוד בים יודעים כי קרובים ליבשה, ומחכים ג"כ עליו שיבא למראה עיניהם

5*

כי בת ציון וכמו באיוב כלל. וכן פה אוסר

וק' למנ"ר כמו ארמנותיו

א יציג פה אהבת ה'

(כמ"ש להלן עוד אבנך

ז זה לזה דברי אהבה

למעלה כי 2 זכרתי לך

א כמ"ש בבואור שמות

ים מעם ההיקסאם אשר

חרגו במלחמתם עמם.

ישראל אל מנוחתו ארץ

מצא הן במדבר יסובב על

תולה עם ישראל משיבה

והי משיב ואהבת עולם

ובתיך ולא אעזבך על כן

בית בתולת ישראל וגו'.

ד. אחרית נקראים הננים

והוא מקביל לאמרו ושמו

תאכה לשון הפץ ותאוה כי

יה נ"א 15.

ב. שני וויין לדמיון גמור כמו

זו בישראל כן באדם היינו

זלן בפסוק 32 ואיש יהודה

זו 7 נרדם ורכב וסוס, וכן

וויין לדמיון גמור ובפסוק הזה

עולם קרוין אדם.

פיי לבן הואיל שלא יפלא

יר תנתן ביד הכשדים ועוד

יסובב על כל הקאפיטל, ובפסוק

עוד לזה הואיל שלא יפלא ממני

אך בעבור שהפסיק הענין אוסר

הנה כי במקרא.

והוא בא. ומוזה לקח הנביא את מליצתו כמו שהם באים אל העובדים כן יבא נבוכדנצר בלי ספק לארץ מצרים. (23) כי לא יחקר, פי' אף על פי שהיעדר לא יחקר מי החוטבים בפסוק הקודם רבו מארבה.

מח (34) עגלת שלישיה נתבאר בביאור ישעיה ט"ו 15. נ (28) קול נסים וגוי להגיד בציון וגוי כי כבר היו שם בני ישראל מימי אויל מרדך כמ"ש בביאור דניאל ט'.

נא (20) מפין אתה לי כלי מלחמה וגוי בפסוק 24 נראה שמדבר לישראל כמ"ש אשר עשו בציון לעיניכם. גם אומר ושלמתי לבבל. ע"כ נראה שיסובב פה על יעקב בפסוק שלפני זה ואומר כמו הנביא זכריה ט"ו וס"ו י' שישראל יהיה כלי מלחמה ומפין להפיץ כל הגוים אחר נפילת בבל. והחל להתקיים בימי החשמונאים. ולא כולו, בעבור חמאם שהדיחו מן המלוכה את בני דוד וכמ"ש הרמב"ן בפ' בחוקותי.

יהזקאל

א (12) ואשמע וגוי ברוך כבוד ה' ממקומו. מלת ממקומו מוסב על ואשמע ששמע הקול ממקום הכבוד שעמד על נהר כבר בס"א, ולוצאטו הגיה ברום כבוד ה' ממקומו ע"ש.

ז (13) ואיש בעונו היתו לא יתחזקו. אולי צ"ל והיתו, אך הו"ו נשמטה בעבור הו"ו של בעונו, כמ"ש כמה פעמים בשתי אותיות סמוכים.

א (24) ונהלו מקדישיהם כפירש"י ואומר מקדישיהם ולא מקדישיהם להורות שאינם קדושים בעצמם רק שהם התחזקו אותם לקדש ומקדשים אותם.

י (5) כקול אל שדי בדברו הוא קול הרעם כמ"ש באיוב ט"ו ל"ז.

יא (3) האומרים לא בקרוב בנות בתים היא. פי' בנות בתים היא לא בשביל זמן קרוב רק בשביל זמן רחוק כי

נהיה פו
רננת ה'
ושמחת
יג 0
נפשות.
יד 1
מ"ט 25
טז 3
עתיד או
54
יז 1
מבחריו
יח 3
שמות כי
10
במלות
היניו יש
בפסוק ש
17
איש.
יט 0
בראשית
כנפים.
כ 29
מלות בא
כא 4
פה בפירו
לישראל
היתה לו
כשבמ, ו
גם בימינו
החדת וג
נשיש?
שאינה יכ

נהיה פה עוד ימים רבים, והדומה ללשון זה הוא באיוב כ' 5
 רננת רשעים מקרוב פי' על זמן קרוב כמ"ש שם בהקבלה
 ושמהת חנף עדי רגע. מקרוב כמו בקרוב כי בומ"ף מתחלה.

יג (20) לפורחות, פי' כמו עופות הפורחות כן צודדים
 נפשות. הלמ"ד לדמיון כמ"ש בתהלים ט"ז.

יד (21) כי כה אמר וגו' כי כה כמו ככה כמ"ש בישעיה
 מ"ט 25.

טז (43) דרכך בראש נתתי ולא עשית, הכל לשון
 עתיד אחרי העתיד בפסוק 42. והכונה שלא תוסף לעשות.

סד (54) בנה מד איתן, כאשר אנהם אותך עמהן.
 יז (21) מברחיו כמו מבריו בדניאל י"א 15 ועם
 מבריו וגו'.

יח (3) אם יהיה לכם עוד משל וגו' נתבאר בביאור
 שמות כי 5 ע"ש.

יט (10) ועשה אה מאחד מאלה. יהוקאל אמר פה צחוק
 במלות (ווארטשפיעל) שהבן פריץ עשה מן מלת אחד מלת אה,
 היינו שצועק אה ואבוי על כל אחד מהחוקים שהלך אביו בה,
 בפסוק שלפני זה, וע"כ והוא את כל אלה לא עשה וגו'.

כ (17) מעני השיב ידו. צ"ל מעני היינו שלא ענה שום
 איש.

כא (10) אמך כגפן בדמד, כי הגפן יש לה דם ענבים
 (כראשית מ"ט 11) ובמס' נדה ג"כ ארו"ל נשים כבתוליהם
 כגפנים.

כב (29) ויקרא שמה במה וגו' בעבור שמורכב משתי
 מלות בא מה, מה תבאו שם, והוא צחוק בלשון (ווארטשפיעל).

כג (14) הרב הרב וגו' או נשיש וגו', המפרשים נלחצו
 פה בפירושים שונים, והנראה לי לפי פשוטו כי יהוקאל עשה
 לישראל דוגמא ומשל בבנו הקטן, כי בנו הקטן של יהוקאל
 היתה לו הרב כדרך הקטנים לשחוק בה והיא קטנה וקצרה
 כשכט, ודרכה שאינה חדה ואף עין אינה יכולה להתוד, כנהוג
 גם בימינו אלה אצל הקטנים. והוא אומרו פה: הרב הרב
 הוחדה וגם מורטה למען טבוח טבה הוחדה וגו' או נשיש האם
 נשיש? האם תדמו שהיא שבט בני המואסת כל עין? היינו
 שאינה יכולה להתוד אף עין (מואסת היא לשון מליצוי שתמאס

שהם באים אל
 רבים.

יד לא יחקר מי

גור ישעיה ט"ז 15.

כי כבר היו שם
 ייאל מי.

מה וגו' בפסוק

בציון לעיניכם. גם

על יעקב בפסוק

וסיי " שישראל

אחר נפילת בבל.

לו, בעבור השאם

מבין בפי בחוקותי.

ד הי ממוקומו.

קול ממוקום הכבוד

גיה ברזם כבוד ה'

זקו, אולי צ"ל וחותו,

כמ"ש כמה פעמים

ואומר מקדשיהם ולא

רק שהם החזיקו

ול הרעם כמ"ש באיוב

בנות בתים היא, פי'

בשביל זמן רחוק כי

ולא תרצה להתכוו, ויתן אותה יסובב על בני הנזכר שבני נתן
 אותה למרטה אך כדי לתפוש בכפו ולשחוק בה? לא כן אחי!
 היא הוחרדה לשם הרב והיא מורטה לתת אותה ביד הורג (לא
 בכף בני התמים ורפה ידיים), לכן זעק וגוי וספוק על ירך.
 מגורי אל הרב וגוי כפוי מצ"ד. כי בחן ומה אם גם שבט
 מואסת לא יהיה, הכונה אף כי ישראל בוחן ומחזק עצמו
 (מלשון עפל ובוהן עי מצ"ד וכן בירמיה ו' 27 בחן נתתיך
 בעמי מבצר). ואומר: ומה תעשה יחזקאל אם לא יהיה מאומה
 אף שבט מואסת ומכל שכן הרב הורג לא תהיה כן מחזק
 ישראל את עצמו (עי למעלה י"ב 27 מאמר ישראל) ואולם
 אתה יחזקאל ספוק על ירך כי תבא הרב.

20 מעטה לטבה, כמו מרוטה בלשון ערבי, לוצאטו,
 ועי למעלה פסוק י"ד.

28) שבעי שבעות להם, היהודים השבו שימשך עוד
 כמה שבועות, שבועות כמו בדניאל ט' כמו שמטות (יאחר-
 נואכען). ופוי שבעי שבועות כמו הרבה שבועות כי מלת שבעי
 נגזר ממלת שבע שהיא מורה במקרא על הרבוי כידוע, והוא
 מזכיר עין על דרך מאמר התלמוד קיר נטוי מזכיר עונותיו
 של אדם (ברכות נ"ה) וכן כל סכנה.

33) מרוטה להכיל, כמו להאכיל לעשות אותה הרב
 אוכלת.

כג 21) למען יש גורסים למעך כמו למעלה בפסוק ג'
 ויש לפרש שיסובב על ימי נעורה שמצרים עשו דדיה כעבור
 שהשדים היו עוד שדי נעורים ולא זקנו עוד.

כט 21) ביום ההוא וגוי נבוכדנצר כבש מצרים בסוף
 ימי מלכותו (כי הנכון הוא לפרש בפסוק 17 כ"ז שנה לגלות
 יהויכין כמו תמיד ביחזקאל) וע"כ אומר ביום ההוא אצמיה קרן
 לבית ישראל וגוי ויסובב על המסופר בסוף מלכים שאויל מרודך
 הרים את יהויכין מלך יהודה ויכירהו למלך יהודה וידבר אתו
 טובות וגוי ואז החלו לבנות ירושלים כמ"ש בפ"י דניאל ט'. ולך
 אתן פתחון פה בתוכם כי אז הי יחזקאל, אבל בימי כורש
 כבר מת.

לא 4) סביבות מטעה, היינו הארז שהוא מטע התהום
 שהיא תרומם ותגדל אותו.

15
 כסה
 18
 בסימן
 כי פר
 לו כי
 לל
 לשה
 לשה
 לל
 עליו
 בידוע
 לל
 ישראל
 כמ"ש
 למ
 שיבדיל
 אנשים
 ומפרש
 חסר
 29
 ד"י והו
 אשפוך
 ג"כ עת
 מא
 ב' מפר
 3
 פ"י רחב
 שאצל
 אמה.
 6
 ג"כ ממי
 7
 מ"ט וכ
 קן העלי
 8

15) האב לתי, כמו האפלתי מלשון אפל והשך כי התהום
כסה אותו, וכן ואקדיר עליו לבנון.

18) בתוך ערלים תשכב וגוי הוא פרעה וגוי, וכן
בסימן הבא אומר כמה פעמים כי מצרים ישכב בתוך ערלים,
כי פרעה וחילו ראשי מצרים מלו את עצמן כידוע וע"כ אומר
לו כי שם בשאול ישכב עם ערלים.

17) בין ששה לאלים ולעתודים, על מלת
לשם כופל ואומר לאילים ולעתודים, ושיעור הכתוב הוא בין
ששה לאילים ובין ששה לעתודים.

19) ונתתי אותם עליו ומפרש הכינוי אשר במלת
עליו היינו על עין יהודה, ומלת את יבא ג"כ על הנושא (סוביעקט)
כידוע, וכן להלן מ"ד 3.

17) דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי
ישראל וגוי ע"י רש"י, והנכון שיסובב על יואל וישעיה ומיכה
כמ"ש בביאורי שם.

14) ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ, ר"ל
שיבדילו אנשים תמידים לזה להיות עוברים בארץ, גם יבדילו
אנשים מקברים את (אצל) העוברים לקבר את הנותרים וגוי,
ומפרש ועברו העוברים וגוי וקברו אותו המקברים וגוי ובוזה
תסחר הארץ.

29) אשר שפכתי וגוי, אשר כמו כי (כמ"ש בפ"י ויקרא
ד') והוא כמו כי אחר לא במקרא, ולא אסתיר וגוי כי אם
אשפוך וגוי (זאנדערן), העבר שפכתי אחר העתיד אסתיר הוא
ג"כ עתיד.

1) רחב האהל, פי' גם מדד רחב האהל, ובפסוק
ב' מפרש זה, הוי"ו הוא לפירוש והרבה בן במקרא.

3) וימד איל הפתה שתים אמות פי' בעובי, והפתה
פי' רחב הפתה שש אמות, ורחב הפתה שבע אמות, פי' הרוחב
שאצל הפתה שבע אמות מזה ושבע אמות מזה נמצא עשרים
אמה, כן הוא לפי תרגום הישבעים.

6) בקיר אשר לבית לצלעות פי' הקיר היה אל הבית
וגם ממילא אל הצלעות.

7) כי מוסב, מלת כי לדמיון היינו כמו, עמ"ש בישעיה
מ"ט, וכן (פי' בסיס) התחתונה לתיכונה יעלה הוא יותר על
בן העלונה לתיכונה פי' שהוא ביניהם.

8) שש אמות אצילה פי' שורש של הצלע.

י נתן
אחי!
לא
ירך.
שבת
עצמו
בתוך
מאומה
מחוק
ואולם

לוצאטו,

שך עוד

(יאחר-

לת שבני

זע, והוא

עומתו

זתה הרב

בפסוק ג'

יה כעבור

זרים בסוף

שנה לגלות

אצמיה קרן

אויל מרוךך

וידבר אתו

יאל טי, ולך

בימי כורש

ממע התהום

15) ומדד ארץ הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה, פ"י אחר הבנין ואמר לשון נקבה כי נקרא ג"כ בפסוק י"ג: בניה, ולכן אמר ג"כ ואתיקיה.

16) שהיף, כמו ספיה.

20) עשויים וקיר, כמו בקיר, בומ"ף מתחלף.

21) ופני הקדש, היינו קדשי קדשים כמו להלן 23.

26) וצלעות הבית, פ"י גם להם היו תמורים וגם העיבים הקורות היו להם תמורים.

מ"ב 4) ולפני הלשכות מהלך עשר אמות רוחב וגוי, פ"י לפני הלשכות היה עשר אמות רוחב, ואחרי הלשכות לצד החצר הפנימית השאירו רחב דרך אמה אחת.

5) כי יוכלו אתיקים וגוי פ"י שהאתיקים (גאלערעין) לקחו בנין מהם ומפרש מהתחתונות ומהעליונות, כי לא היו על עמודים רק שנקצר הבנין.

12) דרך בפני הגדרת הגינה, היה שם גנה (גארטען) ולפניה גדר קטן, לא גדר החצר, וקראו גדרת הגנה.

מ"ג 11) הודע אותם וגוי, יהזקאל נבא על הבית השני כמו כל הנבואים כנראה מדבריו בכמה סימנים, וע"כ כתב רש"י פה כי בנין זה של יהזקאל היה ראוי להם כשעלו מן הגולה מבבל ויהיה ג"כ גאולת עולם אלא שגרם החטא וכמ"ש רז"ל בברכות ד' א' ע"ש, אבל הרמב"ם ז"ל בהלכות בית הבחירה פ"ב ה"ג ופ"א ה"ד ופ"ד ה"ג וה"ו כי שהרבה דברים בנו בניו בית שני לפי סדרי יהזקאל כמו שנראה במס' מדות, אבל מה שלא הבינו בדבריו (כי יהזקאל כבר מת) בנו על סדר בנין שלמה, והובאו דבריו בתויו"ט בהקדמתו למסכת מדות.

מ"ד 1) שער המקדש הציצון פ"י שער הציצון כמו להלן מ"ז 2) שער החוץ וגוי.

22) ואלמנה וגרושה וגוי כי הכהנים יתעלו למדרגה יותר גדולה לעתיד לבא, וכל ישראל יקראו כהני ה' (ישעי' ס"א).

מ"ז 9) אשר יבא שם נחלים, אולי צ"ל נחלים שיהיה כים.

17) וצפון צפונה וגבול חמת פ"י ולצפון של צד צפון יותר הלאה גם גבול חמת יבא בארץ ישראל כמ"ש בזכריה מ'.

18) מצ"ד.
22) הוא גר
ישעיה
שכולם
בית שני
ורמב"ם
מח
יותר
בנין
29)
ז'
7.
ח
הינו
עד סוף
בספר
התמיד
וכמ"ש
שנים
מ
מבוא
בית ש
הגלות
בין
הגלות
אמר
עמדת
הבית
בסי

- (18) ואת פאת קדמה, וכן 19 ואת פאת תימנה עי
 מצ"ד. ויותר נראה שצ"ל זאת פאת בזיין, כמו בפסוק 20.
 (22) ולהגרים הגרים בתוככם וגוי אף כי בתורה גר
 הוא גר תושב ואין לו חלק בארץ אבל לעתיד לבא אומר
 ישעיה י"ד ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב היינו
 שכולם יהיו גרי צדק. ולדברי רז"ל לא קבלו גר תושב בימי
 בית שני כי אין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג
 (רמב"ם הלי איסורי ביאה פ"ד ה"ז).
 מח 22) ומאחזת הלויים וגוי עי מצ"ד וראיתו טעות.
 ויותר נראה שהמס נוסף כמו מאין כמוך ירמיה י" 6, וכן
 רעים מרעים, וכדומה הרבה.
 (29) תפילו מנהלה, כמו בנחלה כי בומ"ף מתחלף.

דניאל

- ז 20) וקרנא דכן ועיינין לה יפוס וגוי עמ"ש בפני תהלים
 ע"ו 7. ופי' כמו עינים בן פה יש לה.
 ח 14) עד ערב בוקר אלפים ושלש מאות וגוי
 היינו שני אלפים וגוי מאות ימים, והוא החשבון משנת קמ"ג
 עד סוף שנת קמ"ט למלכות יון שאז מת אנטיוכוס עפיפנוס כמבואר
 בספר החשמונאים שכל הימים האלה היו בצרה גדולה, אבל ביטול
 התמיד לא היה רק שלשה שנים וחצי כמבואר ביוסיפון לרומיים
 וכמ"ש להלן בס"י ט' וזמן עמידת שקוצים משומם היה רק שלש
 שנים לפי ספר החשמונאים.
 ט 24) שבועים שבועים וגוי לפירוש הקדמונים הכונה
 נבואה הזאת שאחר שבועים שבועים הוא ימי גלות בבל ועמידת
 בית שני יבא הגלות הגדול שאנחנו בו לכלא הפשע וגוי ואחר
 הגלות יבא צדק עולמים ומשועה קדש קדשים, וזה הפירוש אינו
 נכון כי העיקר מן הגלות הספר מן הספר, ועוד קשה שהזמן עד
 הגלות אמר לו המלאך באורך ובפרטות וזמן הגלות עצמו לא
 אמר לו ולא זכרו כלל. גם החשבון שעשו הקדמונים על זמן
 עמידת בית שני הוא טעות שנלחצו לחשוב מלכות פרס בפני
 הבית ל"ד שנה והוא אינו אמת כאשר האריך כבר בזה האדומי
 בס' מאור עינים, וע"כ באו חכמים האחרונים ופרשו הנבואה

הזאת על ימי ההשמונאים, אבל החשבון של שבועים שבעים,
 ת"צ שנים, לא עלה בידם, גם ההפרד בין השבועים שבעה עד
 משיח נגיד ובין השבועים ששים ושנים לא יבינו, על כן באתי לגלות
 החשבון הזה אחרי אשר בינותי בספרים שנים רבות בענין הזה.
 בראשונה צריך לרעת כי אין נכון בפי הקדמונים החושבים
 השבועים שנה שאמר ירמיהו משנה הראשונה לנבוכדנצר וכבוש
 יהויקים עד כורש, אך כי השבועים שנה הם נחשבים להרבות
 ירושלים כמ"ש הניאל פה (וכן ביוסיפוס לרומיים) והם מהורבן
 ירושלים בימי צדקיהו בשנת י"ט לנבוכדנצר (מלכים ב' כ"ה)
 עד כורש, וכמו שנראה בסוף ספר דברי הימים, וכדעת ר'
 יהודה הלוי באבן עזרא, ומה ששאל לו הא"ע מן הכתוב בזכריה
 א' בשנת שתים לדריוש, "עד מתי לא תרחם את ורושלים וגו'
 אשר זעמת זה שבועים שנה" לא קשה כי הכונה שם כי השבועים
 שנה שאמר ירמיהו כבר כלו, ובאמת היו עוד יותר. וכן שם ז'
 בענין הצומות, "וזה שבועים שנה" כי לא תיכף קבלו עליהם
 הצומות אבל שבועים שנה כבר עברו. וכן יש ראיה מדברי
 מיגאסטינוס הפרסי (בנוסה מאור עינים מיטאסטינוס) שהובא
 במ"ע פ' ל"א בחשבון שנות מלכי בבל אשר משנה הראשונה
 לנבוכדנצר עד מות בלשצר ע"י כורש הושב 89 שנה.
 ועתה צריך לדעת זמן מלכי פרס, כורש לדעת אייזעביוס (הובא
 במ"ע פ' ל"ר) מלך שלשים שנה, אבל צריך לדעת כי אחרי מות
 בלשצר מלך שתי שנים עם דריוש המדי ואחר מות דריוש המדימלך
 לבדו כ"ב שנים כמ"ש מיגאסטינוס ואין לחשוב אחר בבל רק
 24 שנים אחרי מות כורש מלכו מלכי פרס לפי דברי אייזעביוס
 שם 202 שנים. בס"ה 226. גם צריך לדעת כי אייזעביוס
 הושב לארתחשסתא הגדול הנקרא מימנון 40 שנים אבל לפי
 דברי מיגאסטינוס הנאמן יותר מלך 55 שנים, ונמצא יותר 15
 שנים, לכן צריך לחשוב זמן מלכי פרס אחר נפילת בבל ומות
 בלשצר בס"ה 241 שנים. אחרי מות דריוש קאדאמאנס המלך
 האחרון לפרסיים מלך אלכסנדרס מוקדון ואחרי מותו היו מלחמות
 בין שריו ועד כי מלכו בית סעלייקוס והחל בארץ הקדם חשבון
 מלכות יון הנמצא בספר ההשמונאים היה אחת עשרה שנה,
 נמצא בסך הכל 252 שנים. אחרי כן החל חשבון מלכות יון
 (חשבין הסעלייקידיים). ולפי דברי ספר ההשמונאים מות אנטיוכוס
 עפיפאנוס וכלו צרותיו בסוף שנת 149 למלכות יון, הבר לאחד
 252 עם 149 עולה 401 שנים. הבר עליהם הסך 89 שנים

שהי
 והם
 ו
 מן
 שבע
 וירוש
 לנבוכ
 מלך
 וירבו
 ירושל
 ולכן
 ה' ב'
 אחר
 הזה
 מלכו
 בנו
 ירושל
 העתיב
 שלא
 הפרסי
 הבטל
 דברי
 אנטיוכ
 (ס' ה'
 משיח
 של ה'
 דסיים
 ושבוע
 ברית
 להלן
 ומנהג
 בינוספ
 שקוצים
 תתק
 שאז מו

שהיו מן השנה הראשונה לנבוכדנצר עד כורש עולה 490 שנים
והם שבועים שבעים עד מות אנטיוכוס.

ועתה נבאר השבון הכתוב בפרטות באמרו ותדע ותשכל,
מן מוצא דבר להשיב ולבנות ירושלים עד משיח נגיד שבועים
שבעה היינו מן הזמן שאמר ירמיה בשם ה' כי בבל תפול
וירושלים תשוב ותבנה והוא בשנה הרביעית ליהוקים וראשונה
לנבוכדנצר עד משיח נגיד, המשיח הנגיד הזה הוא יהויכין
מלך יהודה שהרים אותו אויל מרדך והכירהו למלך יהודה
וירבר אתו טובות (מלכים בסופו) ומאז החלו היהודים לבנות
ירושלים וצמח קרן בית ישראל כמ"ש בפ"י יחזקאל כ"ט 21,
ולכן כורש בפקודתו (עזרא א') כותב שיעלו היהודים לבנות בית
ה' בירושלים הרי שירושלים העיר כבר היתה בנויה מחדש
אחר שממתה זמן רב אך מכורש החל בנין הבית. משך הזמן
הזה היה ערך ז' שמשות כי נבוכדנצר מלך 45 שנים ובתחלת
מלכות אויל מרדך החל נגידות מלך יהודה יהויכין (ושאלתיאל
בנו נעשה לראש גולה בבבל כמ"ש בסדר עולם זוטא) ובנין
ירושלים, ויבנו הלוך ובנה במשך ס"ב שמשות 434 שנים ובצוק
העתיים, ואחרי זמן זה יכרת משיח ואין לו (כמו ואינו) היינו
שלא יהיו עוד משיחים בישראל כי עד הנה היו בישראל (בימי
הפרסים וגם היוונים כל עוד ארץ ישראל היה תחת מלכי מצרים
הבטלמיוס) נשואים מזרע דוד וכהנים מזרע אהרן כמ"ש בס'
דברי הימים לפילון האלכסנדרי (מ"ע פ' ל"ב) אבל על ידי
אנטיוכוס עפיפאנוס נכרתו כלם וגם חוננו כהן גדול נהרג אז,
(ס' החשמונאים). והעיר והקדש ישחית עם נגיד הבא (שאינו
משיח אך נגיד ממלכי הגוים) וקצו של הקדש כשטף ועד קץ
של המלחמה נהרצת העיר לשוממות (וכן דרך המקרא במה
דסיים פתח). וזה עשה אנטיוכוס בשנת קמ"ג למלכות יון,
ושבוע האחד משנת קמ"ג עד סוף קמ"ט אז יגביר עם נגיד הבא
ברית לרבים כי רבים נתנו למות נפשם בעד ברית אלהיהם (עי'
להלן בס"י י"א). והצי השבוע בשמטה השבעים ישבית זבה
ומנחה כי השבית זבה ומנחה שלשה שנים וחצי כמבואר
בנסיפוס ובס' החשמונאים וכן יעמיד על כנף (ברום המעלה)
שקוצים משומים, וכל הצרות האלה יארכו עד כי כלה ונהרצת
תתך על האויב השומם, וזה היה לסוף שנת קמ"ט למלכות יון
שאו מת אנטיוכוס כנ"ל.

שבעים,
בעה עד
תי לגלות
ין הזה.

החושבים
צר וכבוש
לחרבות

מהורבן
ב' כ"ה

וכדעת ר'

ובזכרה

שלים וגו'

השבעים

וכן שם ז'

בלו עליהם

יה מדברי

שחובא

הראשונה

ה.

ביום (חובא

אחרי מות

ש המדימלך

ב בל רק

די אייזעביוס

י אייזעביוס

ים אבל לפי

א יותר 15

בבל ומות

מאנס המלך

היו מלחמות

הקדם השבון

עשרה שנה,

ון מלכות יון

מות אנטיוכוס

חבר לאחד

סך 89 שנים

י (5) והודינה פך עלי ל משהית עי מ"ש בפי קהלת
הי ע"פ ועז פניו ישנא ולמ"ד ל משהית לדמיון.

13) ושר מלכות פרס עמד לנגדי וגוי ולכן לא
יכולתי לבא עד הנה כפי המצ"ד. והנה מיכאל בא לעזרני ואני
נותרתי שם פי אני כעת למותר אצל מלכי פרס ואין צורך עוד
בי כי מיכאל הוא שם במקומי וע"כ כעת באתי אליך.

21) על אלה פי על השרים הנ"ל.
יא (2) הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס.

וגוי המפרשים האחרונים הנמשכים לחשבון אייזעביוס חשבו
אותן אחד כורש, קאמביזעס בנו של כורש סמערדיס מן המאגים,
דריוש בונה הבית. ומה שנמצא בעזרא ד' בין כורש לדריוש
מלך פרס אחד בשם אחשורוש ארתחששתא שבטל בנין הבית
פרישו (וכן ביוסיפוס) על קמביזעס, ואני בביאורי לעזרא הראיתי
כי בעלם מעיניתם דברי מיגאסטינוס ודברי הימים לפילון שהיה
אחד ביניהם אחשורוש ארתחששתא בנו של דריוש המדי והוא
ביטל בנין הבית. גם סמערדיס לא יחשב למלך כי מלך איזה
חדשים בערמה ובטעות וגם יוסיפוס לא חשבו למלך. על כן
הנכון הוא לחשוב השלשה קאמביזעס, אחשורוש המדי הנ"ל
ודריוש בונה הבית. והרביעי הוא קסערקס בנו של דריוש הוא
היה עשיר גדול ובעשרו קבץ חיל גדול כהצי מיליאן להלחם
בתוך ארץ יון, והוא אומרו יעיר הכל להלחם עם מלכות יון.
וכיון שזכר המלאך את מלכות יון לא חשש עוד להזכיר מלכי
פרס שהיו אחד זה כי אין כונתו להודיע לדניאל ממלכי פרס
רק מקורות מלכי יון. וארבעה מלכי פרס שחשב היה רק לבא
לזמן מלך הרביעי קסערקס שהוא החל המלחמה עם היונים
בארץ יון ועל ידי זה עמד אלכסנדר מוקדון וכבש כל מלכות
פרס, וממנו צץ הזדון אנטיוכוס. גם יש לפרש כי השלשה
נחשבים כן: קאמביזעס דריוש בונה הבית ובנו קסערקס,
ומ"ש על קסערקס והרביעי הוא בהחשב מן כורש. ואחשורוש
המדי אינו בחשבון כי חושב רק העומדים לפרס.

31) וזרועים ממנו יעמדו וחללו המקדש וגו'
אמר וחללו כי חיל אנטיוכוס רק חללו המקדש אבל לא החריבוהו.

34) ובחשלים יעזרו עזר מעט וגוי על ידי
החשמונאים.

35) עד עת קץ, כי עוד למועד פי בנשיאת
החשמונאים אין עוד הקץ כי ימים עוד יעבורו עד עת קץ.

(40) ונמשך ע
בשנת קס
שאחריו
ועל כן ד
הרומיים
במקומו
מצרים וב
(44) בימי נירון
יב (1) כמו מלת
המצ"ד ובי
הכתובים
כתוב בספ
(7) שנים וחצי
יום (כאשר
(פסוק 11) נבואת הנ
אחר כלות
הר היותים
עולם. ולא
במסי יומא
קצם ע"ש.
(7) חלוקה הוה
(18) את
מז"ק. ונר
זמנה אשתו

40) ובעת קיץ יתנגח וגוי פה התל לדבר מן עת קיץ
 ונמשך עד סיי"ב ועד בכלל. ואולם לפי הנודע לנו מת אנטיוכוס
 בשנת קמ"ט למלכות יון ולא הלך יותר למצרים גם המלכים
 שאחריו לא הלכו למצרים כלל ולא נתקיים כלל מכאן ואילך.
 ועל כן דעתי כי מלך הצפון הנזכר פה הוא מלך רומי כי
 הרומיים כבשו את כל ממלכות מלך הצפון של היונים ובאו
 במקומו ונקרא בעבור זה מלך רומי בשם מלך הצפון והם כבשו
 מצרים ובהם נתקיים גם פסוק מ"א.

44) ושמועות יבהלהו ממזרה ומצפון נתקיים
 בימי נירון קיסר הרומיים.

יב 1) ובעת ההיא יעמד מיכאל וגוי, יעמד פי
 כמו מלת העומד, היינו שהוא יעמד להמליץ בעד ישראל כפי
 המצ"ד ובעת צרה שתהיה אז לכל העולם ימלט עם ישראל
 הכתובים לחיים בירושלים (ישעיה ד') וזה אומרו כל הנמצא
 כתוב בספר.

7) כי למועד מועדים וחצי, היינו שנה ושתי
 שנים וחצי שנה אז יכלו כל הצרות והם אלף ומאתים ותשעים
 יום (כאשר נחשב חודש העיבור ליהודים) מעת חוסר התמיד
 (פסוק 11) ע"י טיטוס. כי כבר נתבאר בפ"י זכריה י"ג וי"ד כי
 נבואת הנביאים היתה אשר בעת מצור ירושלים ע"י הרומיים
 אחר כלות שלשה שנים וחצי שצרו עליה (פסיקתא) ירד ה' על
 הר הזיתים בזכריה שם וימחין כל הגוים וישראל יגאל גאולת
 עולם. ולא נתקיימו הנבואות בעבור הטא ישראל כמ"ש רז"ל
 במס' יומא ט' ע"ב אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה
 קצם ע"ש. ועמ"ש בפ"י ישעיה ל"ד.

דברי הימים א

ב 7) ובני כרמי עכר. היא עכר בחלוף למנ"ה, ועשה
 חלוף הזה כמו שמפרש עוכר ישראל.
 18) את עזובה אשה ואת יריעות עי מצ"ד והוא
 מרד"ק. ונראה שלכן אמר אצל עזובה אשה להורות שעזובה
 היתה אשתו אבל יריעות היתה רק פלגש.

בפי קהלת
 ולכן לא
 עזרני ואני
 צורך עוד
 יד.

ל פרס
 ביום השבו
 מן המאגים,
 יש לדיוש
 בנין הבית
 דא הראיתי
 פילון שהיה
 המדי והוא
 מלך איזה
 זלך. על כן
 המדי הנ"ל
 דריוש הוא
 ליאן להלחם
 מלכות יון.
 להזכיר מלכו
 ממלכו פרס
 היה רק לבא
 ה עם היונים
 כל מלכות
 כי השלשה
 נב קסערקס,
 ואחשורוש
 מקדש וגו'
 לא החריבוהו.
 וגוי על ידי
 פני בנשיאת
 עת קיץ.

42) ובני מרשה יש מפרשים כמו ובנו, כי מקודם אמר מישע בכורו. אבי חברון ע' רש"י, ולהלן אומר ובני חברון יש לתרץ כי העיר נקרא ע"ש חברון, ומקודם היה שמה קרית ארבע (יהושע י"ד 15).

ג 17) ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו, בתלמוד סנהדרין ל"ז בי משמע כי אסיר שאלתיאל הוא אחד (ולא כהרד"ק) ולדעתי אסיר נמשך למעלה ובני יכניה אשר היה אסיר בבית האסורים.

ז 21) כי ירדו לקחת את מקניהם, מפסוק כ"ב נראה כי המעשה הזה קרה עוד בהיי אפרים והיו עוד במצרים והכונה כאשר ירדו אנשי גת למצרים (ולכן אמר לשון ירידה) לקחת את מקניהם של בני אפרים ואז הרגו לבני אפרים במצרים. ופ"י אנשי גת הנולדים בארץ נתבאר בביאורי לשמות י"ב. ע"ש. ח 8) ושחרים הוליד וגוי מן שלהו אותם פ"י אחר ששלח בנט פטורין אותם היינו השים ובערא נשיו הוליד מן חדש אשתו בשדה מואב את יובב וגוי, אותם מוסב על הנשים כמו להם לבני ישראל יהושע א' 3) ונמצא לשון זכר על נשים גם בשמואל ב' כי 3, בעבור השם נשים. מן כמו אחר כפ"י רש"י ועמ"ש בשופטים ה'.

א 21) מן השלשה בשנים נכבד, בהעקתי תנ"ך ליהודית אשכנזית פירשתי שהוא היה הנכבד בין השנים הוא ובניהו בן יהודע שזכר אחר זה. ויותר נראה שצ"ל בשנים בקמץ תרת הש"ן והכונה שהיה נכבד מן השלשה בעבור שהיה זקן מהם אבל בגבורה לא בא להם.

ח 3) המתה בלכתו, נמשכים ביחד כמו בלכתו המתה אל המת אבל לא היה עוד בחמת כנראה בפסוק ט' כי תעו מלך חמת שמע כי הכה וגוי, היינו ששמע מרחוק.

כ 1) לעת תשובת השנה לעת צאת המלכים, נראה שצ"ל המלאכים כמו בש"ב י"א היינו המלאכים ששלח דוד אל הגון לנחמו (למעלה י"ט 2) ואחר שנה לעת הזאת הלך יואב.

ר 3) וישר, כמו ויסר בסמך שהסיר אותם ושם במקום מגרת עצים (זעגע פלאץ) ובחריצים שהופרים ברזל (אייזען גרובען) ובמגרות מקומות שמגרים הברזל (אייזענשנדערייא), ובשמואל ב' י"ב 31 הנוסה וישם, והוא הנכון. ואולי וישר כמו וישם בהלוק למנ"ר. ועמ"ש בתהלים פ"ה.

כט (11) כי כל בשמים ובארץ לך ה' כן צריך להיות נמשך ביהר. הממלכה והמתנשא לכל לראש יסובב ג"כ על מלות לך ה' היינו שהממלכה והאדם המתנשא לכל להיות לראש היינו המלך או שאר ראשי העם כולם לך ה' כי מידך הכל.

דברי הימים ב

א (13) ויבא שלמה לבמה וגוי המ"ם של מלת מלפני אהל מועד מושבת גם פה כמו מלבמה, ועי' רד"ק בשם ר' יונה וכוונתו בחלוף למנ"ר ואין צורך לזה.

16) ומקוא, במלכים א' י' הנוסח ומקוה בה"א וכן הנכון, ונתבאר שם פירושו, ע"ש.

ו (12) כי האמנם ישב וגוי נתבאר במלכים א' ה' ע"ש. טו (8) והנבואה עדר הנביא, הכותב עשה פה צחוק בלשון (ווארט שפיל) בעבור כי עזריהו בן עווד היה הנביא ונבואתו חזק את בני יהודה, ועווד הוא לשון חזק כמו יתום ואלמנה יעווד (תהלים קמ"ו) וע"כ אמר שהנבואה שעווד וחזק הנביא על ידה התחזק אסא.

כא (9) ויך את אדום וגוי נתבאר במלכים ב' ה' ע"ש. 20) וילך בלא חמדה הפך מן זקן ושבע ימים שהוא מת בחמדה.

כד (14) כלי שרת והעלות פי' כלי שרת בקדש וכלי העלות להעלות הקרבנות כמו להלן ויהיו מעלים עולות.

לג (11) ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וגוי הוא לפי הנודע לנו כעת ע"י הפירת נינוה הוא היה אסר הדון אשר רצה לנקום בעד הרפת אביו וע"כ לכד את מנשה והוליכהו לבבל, כי אסר הדון היה אז בבבל בכבשו מרדך בלאדן אבל ה' הושיע למנשה ונבו פלאסר אבי נבוכדנצר מלך בבל קשר עם מלך מדי על מלכות אשור והוא מלך בבבל והוציא את מנשה מבית כלאו וישב ירושלים למלכותו, ועל כן יאשיהו נכדו היה אוהב נאמן למלך בבל ונלהם נגד פרעה נכה כשהלך להלהם עמו כמ"ש להלן בסו"ל"ה. ומ"ש במ"ב

אמר
ן יש
קרית
למוד
(ולא
היה
ק"כ
מצרים
(ירידה)
מצרים.
ע"ש.
אחר
ליד מן
הנשים
זכר על
מו אחר
תי תנ"ך
השנים
בשנים
ר שהיה
בלכתו
זק טי כי
חזק.
ל כים,
ששלה
זלך יואב.
זום מגרת
גרובעון)
ובשמואל
במו וישם

כ"ג 29 על מלך אישור הכונה על נבו פלאסר ועמ"ש בעזרא
ו' 22.

ל' 9 בן שמונה שנים ובמלכים ב' כ"ד הנוסח בן
שמונה עשרה והוא הנכון כי אומר פה ויעש הרע בעיני ה'
ועל בן שמונה שנים אי אפשר לומר בן :

השמטה

דניאל ה' 1) בלשאצר מלכא וגו' המפרשים (ע' קי"ל
ודעליטש) עמלו מאד להשות הספור הזה עם המסופר מבירוסו
הכשדי, הובא בספר נגד אפיאן, אשר נהגל אסר התן נבוכדנצר
הרג את אויל מרדך והוא מלך אחריו, ואחריו בנו לאב אסר
דך, ואחריו בן המליכו עם הכשדים אחד מהם (ולא מבית
נבוכדנצר) בשם נבונד ואתו נצח כורש וישלחי לקארמאניען.
ודברי בירוסו אלה סותרים ג"כ דברי ירמיה בס"י כ"ז ועבדו
אותו ואת בנו ואת בן בנו וגו', אכן מיגאסטינוס (ובמ"ע
מיטאסטינוס) הפרסי בספרו הנעתק לעברית במאור עינים להאדומי
פל"א אף כי בכל ספרו כותב שהולך אחרי ספורי בירוסו, אבל
בענין מלכי בבל כותב לפי הזכרונות בבית גנזי הספרים אשר
בשושן אויל (או אמיל) מרודך מלך שלשים שנה, ריג אסר בנו
הראשון שלש, לאב אסר דך בנו השני שש, בלשאצר בנו
השלישי המש שנים ובלשאצר נהרג מכורש ודריוש המדי כו'.
וכן יוסיפוס בקדמוניות שלו פרק י' כותב על דרך זה והוא קורא
את ריג אסר בשם נרגל אסר שהוא היה בן אויל מרדך. ולפי
הנראה לדעתי כי עם הכשדים המליכו את נבונד על דרך מלך
משנה למלכי זרע נבוכדנצר להנהיג את המלוכה בעבור כי בני
אויל מרדך לא צלחו למלוכה כמ"ש בירוסו, אבל נכדי נבוכדנצר
לא הודחו ממקומם רק נשארו במלכותם בבבל, ובלשצר נהרג
כנ"ל בשתותו שכור כמו שמספרים ג"כ העראדאט וקסענאפֿאן
וכן בירמיה נ"א 57 והשכרתי שריה וגו'.

תהלים

ה (10) קרבים הוות עי בא"ע ומ"ש להלן נ"ז 2 בזה.
ז (5) אם גמלתי שולמי רע וגוי, גמול בעברית יאמר
ג"כ לרוב על תחלת המעשה ואיננה כמו תשלומין שהוא מעשה
האחרון להשיב על הראשון, וזה אמרו אם גמלתי רע בתחלה
לאיש ששילם לי רע, היינו אם אני המתחיל אשר יהיה הוא
המשלם, ואם הלצתי עקרתי והזקתי בתחלה את צוררי בחנם,
עי געזעניום במלת חלץ. שולמי מבנין הקל אף שלא נמצא
במקרא כמ"ש הא"ע.
יב (6) אשית בישיעי פיה לוי, מוסב על מ"ש למעלה
עתה אקום יאמר ה', ויאמר הכתוב כי ה' ידבר לכל אביון
מהאביונים שנזכר למעלה אשית בישיעי לך, יפיה
כמו ידבר.
טז (2) אמרת, כמו אמרתי והיוד נחסרה כמו מלכים ב'
י"ח 20 בהשוות עם ישעיה ל"ו 5, וכן במדבר י"א 15 ואם
ככה את עושה לי נחסרה הה"א של אתה. טובתי בל עליך,
פני אין מוטל עליך להטיב לי בעבור עבודתי אותך אך אעבוד אותך
שלא על מנת לקבל פרס, כמו הקדושים בארץ.
ג (3) לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל, כל
בחולם כי נמשך למעלה. והלמ"ד של לקדושים הוא לדמיון
כמו ביחזקאל י"ג 20, איוב ו' 21 וכדומה. והכונה כמו הקדושים
והאדירים על כל כן גם אני מכיר את ה' לאדני. והוסיף לאמר
חפצי בם להתהלך בדרכיהם, אבל אחר מהרו ירבו עצבותם בל
אסיד וגוי כפי המצ"ד.
ז (3) צרפתני בל תמצא זמותי בל יעבר פי, הכונה
כאשר תבחן לבי וצרפתני בל תמצא אשר השבתי רע בלבי
שלא יעבר פי ואדם לא ידע.
ד (4) לפעולת אדם בדבר שפתיך פי ובמה שנוגע
למעשה האדם כפי דבר שפתיך בתורה אני שמרתי ארחות
פריץ שלא לילך בם אך תמוך אשורי במעגלותיך.
יד (14) ממתים ידך וגוי הנכון פי הא"ע ע"ש.
יח (13) מנגה נגדו עביו עברו, צ"ל בערו כמו
נש"ב כ"ב 13 מנגה נגדו בערו גחלי אש. והכונה על הברקים
של העבים.

אמר ועמ"ש בעזרא

בי כ"ד הנסח בן
ויניש הרע בעיני ה'

גוי המפרשים ועי קול
עם המסופר מביחוס
ל אמר התן נבוכדנצר
יאהריו בנו לאב אמר
יחד מוחם (ולא מביח
וישלחו לקארמאניץ.

ירמיה כס"י כ"ז ועמ"ש
ן מיגאסטינוס (ובמ"ע
ת במאור עינים לתארוס
דרי ספורי ביהוס, אבל
בבית גנזי הספרים אשר
ישים שנה, ריג אמר בו
שני שש, בלשצנר בו
מכורש ודריוש חסדי מ.
תב על הרך זה והוא קרא
היה בן אויל מרדך, ולפי
את נבוכד על הרך מרד
את המלוכה בעבור כונו
דוס, אבל נכדו נבוכדנצר
ותם בבבל, ובלשצנר נהג
ג"כ העראדאט וקסניאמן
וגו'.

43) אר יקם צ"ל אדיקם כמו בש"ב כ"ב 43.
 כא (13) כי תשיתמו שכם לברוח ולפנות שכם כמו
 ערף כי במיתריך תכונן על פניהם.

כב (4) יושב תהלות ישראל כמו קושב תהלות
 ישראל כי גיב"ק מתחלף.

9) גול אל הי וגוי הכל מאמר הלועגים בפסוק שלפני זה
 וכן בתרגום השבעים.

כה (3) יבושו הבוגדים ריקם, צ"ל ישבו הכוגדים
 ריקם בשורק (קבוץ) תחת השין, והעד מלת ריקם.

כט (9) קול הי יהולל אילות הוא מלשון נפתלי אילה
 ישלחה (בראשית מ"ט) שפיי השבעים כמו אלה (לינדען בוים)
 וכן פה הכונה על עצי אלות ומסכים אל הסוגר (פאראלעלע)
 ויהשוף יערות וכבר כתבתי בפיי הושע הי כי פיי חלל הוא
 נפילה לארץ כמו חללת לארץ נזרו (תהלים פ"ט) לארץ חללו
 משכן שמך (שם ע"ד). וכן פה הכונה קול הי מפיל עצי אילות
 לארץ ועי"ז ויהשוף יערות שנשארים בלי צללים והמה מגולים.
 ועי הושע די 13 ואלה כי טוב צלה. ובהיכלו כלו אומר
 כבוד. פיי בכל העולם שהוא היכלו כמ"ש את השמים ואת
 הארץ אני מלא ירמיה כ"ג 24.

10) הי למבול ישב, אחר שהציג המשורר לפנינו מעשה
 אלהים בגבורות גשמים בארצות החמות שכתבו ג"כ חכמי
 הגעאגראפיע כי שם המטר נורא מאד כמו שטף המבול, אומר
 הי אחר המבול ישב על כסאו במנוחה וישב הי מלך לעולם.
 הלמ"ד למבול כמו אחר כמו שפיי בביאור ישעיה (וכן רש"י
 שם) זי 15 ע"פ לדעתו, וכן כתב געזעניוס.

לב (6) לעת מצוא רק לשטף מים רבים נמשך ביחד,
 כאשר החסיד נמצא רק לשטף מים רבים ולא יכול לנוס
 ולהמלט אז יתפלל אשר אליו לא יגיעו אך יתיצבו כמו נד.

8) בדרך זו תלך, זו כמו אשר כמ"ש בשמות ט"ו, וכן
 כתב געזעניוס. וכן להלן ס"ה 29 זו פעלת כמו אשר פעלת.

לו (2) נאום פשע לרשע וגוי אין פחד אלהים לנגר
 עיניו היינו שהיצה"ר אומר לרשע אשר נגד עיניו בכל העולם
 אין דבר שיביא פחד אלהים כי הכל בדרך הטבע, וזה שאמר
 כי החליק אליו בעיניו שעושה כל דבר בעיניו חלק בלי שום
 שאלה רק דרך טבעי לא מעלה ולא מוריד.

שבפ
 מ
 וצ"ל
 6
 לפה
 7
 בעבור
 מהר
 כזה
 קויקאז
 כמ"ש
 על הר
 הקטנים
 מד
 הוא ג'
 10
 באתנו
 מח
 יד 13
 5
 לעשות
 עיקר חפ
 כלשון ל
 8
 בניני עיני
 לפניך עיני
 ועולותיך
 לא אקח
 ופי התור
 נא 6
 העדק בה
 מהדרין
 מעלה על
 בעבור
 ג' על ה

מא 13 תמכת בי ותצי בני וגוי, עבר אחר עתיד שבפסוקי הקודמים הוא ג"כ עתיד וכן למעלה כ"ו 12.

מב 5 כי אעבור בסך אדרם, הדי השניה נוסף וצ"ל אדם היינו שאעבור בסך גדול ממין האדם ועיי רש"י.

6 ישועות פניו, מלת אלהי שבפסוק שאחר זה שייכת לפה, וצ"ל ישועות פני ואלהי כמו להלן בפסוק 12 ובסי מ"ג 5.

7 עלי נפשי תשתוהה על כן אזכרך וגוי, פי בעבור שאני זוכר אותך מארץ ירדן וחרמונים כשהייתי שם.

מהר מצער פי הא"ע והמצ"ד כן שם ההר, ולא נמצא שם כזה, אך לדעתי כי מחבר התפלה הזאת היה יושב בארץ

קויקאז אשר לשם הגלו עשרת השבטים וגם כהנים ולוים הרבה כמ"ש במלכים ל' י"ז ושם ההרים גדולים מאד, ועל כן אומר

על הרי ארץ ישראל והרי חרמון מהר מצער היינו מההרים הקטנים, הר במקרא יאמר ג"כ על שלשלת הרים (געבירגע).

מד 8 כי הושעתנו מצרינו וגוי עבר אחר עתיד הוא ג"כ עתיד וכן בפסוק 9 וע"כ אומר שם נודה סלה.

10 אף זנחת וגוי מלת אף נמשך לפסוק 18. כל זאת באתנו ואעפ"י כן לא שכחנוך וגוי, אף כמו אף אם.

מח 3 הר ציון ירכתי צפון נתבאר בפ"י ישעיה י"ד 13 הכונה שהוא כמו ירכתי צפון מושב בני אלהים, ע"ש.

נ 5 אספולי חסידי כורתי כריתי עלי זבח פי שידמו לעשות בריתי עמי ע"י זביחת קרבנות אלי, והוא טעות כי אין

עיקר הפצי בקרבנות כמ"ש להלן בפסוק ה' והלאה. חסידי הוא בלשון לעג ושחוק.

8 לא על זבתיך אוכיחך וגוי, אוכיחך אין הכונה בענין עונש, רק הוא כמו להלן פסוק 21 אוכיחך ואערכה

לפניך ענין הוראה ולמוד, והכונה לא אורך שתקריב לי זבחים ועולותיך שיהיו לנגדי תמיד. והכונה על עולות נדבה וע"כ אמר

לא אקה מביתך פר וגוי ואינו מדבר כלל מן קרבנות חובה לפי התורה שהם באו מתרומת הלשכה.

נא 6 לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך וגוי, רס"ג באמונות ודיעות מ"ד נדחק בזה ועי

סנהדרין ק"ז א' דרש רבא וכו', ולדעתי מלת למען חוזרת למעלה על הסבה שעברה וכאלו כתיב למען זה היינו למען

(בעבור) שחטאתי ועשיתי הרע תצדק בדברך וגוי, למען יאמר ג"כ על הסבה שעברה כמו הרבה במקרא. ועמ"ש בנחמיה ו' 13.

ות שכם כמו
קושב תהלות
פסוק שלפני זה
ישבו הבוגדים
שון נפתלי אילה
(לינדען בויס)
גר (פאראלעלי)
פי חלל הוא
"ט) לארץ חללו
מפיל עצי אילות
ם והמה מגולים.
לו כלו אומר
את השמים ואת
זורר לפנינו מעשה
שכתבו ג"כ חכמי
שטף המבול, אומר
ה' מלך לעולם.
ישעיה (וכן רש"י
ם רבים נמשך ביחד,
ים ולא יכול לנוס
י יתיצבו כמו נד.
י"ש בשמות ט"ג, וכן
ג כמו אשר פעלת.
יין פחד אלהים לנגר
גד עיניו בכל העולם
ך הטבע, וזה שאמר
בעיניו חלק בלי שום
יד.

(18) כי לא תהפויץ זבה וגוי מפשטות הכתובים נראה
 כונתו כי ה' לא הפיץ בקרבנות אך זבחי אלהים רוח נשברה
 וגוי על דרך דברי אסף למעלה בס"י נ' לא על זבחיך אוכיחך
 וגוי לא אקה מביתך פד וגוי כי לי כל היתו יעד וגוי האוכל
 בשר אבירים וגוי זבה לאלהים תודה וגוי וקשה איך יאמר
 הטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים (כי שלמה בנה
 חומות ירושלים מלכים א' ג' א' ט' 15) אז תהפויץ זבחי צדק
 עולה וכליל וגוי מדוע בציון וירושלים יתפויץ בקרבנות? גם
 מבואר בדה"א ט"ז 40 וכן שם כ"א 29, 30 כי בבמה אשר
 בגבעון היה משכן של משה והקריבו שם כל הקרבנות לפי
 תורת משה ולמה תלה הכל בציון וירושלים? גם קשה על
 דברי אסף באמרו האוכל בשר אבירים וגוי הלא ה' אמר אל
 משה במדבר כ"ה את קרבני לחמי לאשי ריה ניחוחי תשמרו
 להקריב לי במועדו, וקרא את הקרבן לחמי ריה ניחוחי, וכן
 בנה כתיב בראשית ה' 21 וירח ה' את ריה הניחוח, ואמר ה'
 (ישעיה מ"ג) לא הביאת לי שם עולותיך וזבחיך לא כבדתני
 לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני כי הפיץ ה'
 לכבדו בהם וכדומה הרבה בתורה ונביאים. ורבים מחכמי
 ישראל נבוכים בענין הקרבנות, ועל כן באתי לגלות סוד
 הקרבנות האמיתי כפי ששאבתו אותו מספרי הקדמונים בישראל
 ובעמים, ואומר: הקרבנות היו על שני דרכים, האחד שבא
 הקרבן על חטא האדם ואשמתו לה' נפש תחת נפש על דרך
 הכתוב באיוב ב' 4 עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד
 נפשו ובמיכה ו' 7 האתן בכורי פשעי וגוי וכן ויקרא י"ז כי
 נפש הבשר בדם היא ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על
 נפשותיכם וגוי. הדרך השני שהיה הקרבן מתנה ומנחה לה'
 ולא בא על חטא כלל ונקרא זבחי צדק. ומנחות כאלה החלו
 עוד ע"י קין והבל שהביאו מנחה לה' (בראשית ד') זה מפרי
 האדמה (שאיין בהם נפש תחת נפש) וזה מבכורות צאנו ולא
 נזכר שם שבנו מזבח ופרי האדמה לא יובא למזבח וכהנים
 לא היו שם כמו אצל פירות בכורים במקדש, ועל כן נתבאר
 שם בניאורי כי הענין היה כמו אצל אברהם ולוט שכבדו
 המלאכים בלחם ובשר ויין כמו שאנחנו מכבדים אדם גדול
 ועשיר בכואו אלינו אף כי בביתו יש לו כל טוב אבל בכואו
 אלינו צדיקים אנו לכבדו במה שיש לנו, וכן ה' בכואו בגילוי

(בלבוש נברא לשעתו כמ"ש הרס"ג והרמב"ן) אל קין והבל
 למטה בארץ בדמות אדם עשו זאת לכבודו ואף כי הי מצד
 עצמו הוא כמאמר אסף אם ארעב לא אמר לך כי לי תבל
 ומלואה אך בבואו אלינו בגילוי בצלמנו כדמותינו צריכים
 אנחנו לכבדו כמ"ש כבד את ה' מהונך (משלי ג' 9). ועל יסוד
 זה באו גם הקרבנות על האש אשר על המזבה לריח ניחוח
 לה' כמ"ש ישעיה שם וזבחתך לא כבוד תני. ואולם ענין הריח
 ניחוח ולהם הי' שנזכר בתורה הוא סוד נורא מאד (עי' ברעיא
 מהימנא פי פנחס ובביאורי הגר"א מווילנא ריש פי וירא ובדברי
 הרמב"ן במקומות רבים) כי אמונת הקדמונים היתה כי המלאכים
 בכואם לארץ הם אוכלים ושותים כמו אצל אברהם ולוט שכבדו
 אותם בלחם ובשר וזה הוא בכואם בגופים בדמות אדם, אבל
 כשהם באים לארץ רק בתור רוחות מפשטים (גייסטער) אז
 נהנים מריחות טובות וביותר מריח בשר ודם על האש על
 דרך שאמרו במס' ברכות מ"ג ב' איזה דבר שהנשמה נהנה
 ממנו ולא הגוף זה הריח ועי' בדברי הרמב"ן ויקרא י"ז ע"פ
 לשעירים עוד דברים רבים מספרי קדמוני הגוים. ועל יסוד זה
 באו לעמים הקדמונים הקרבנות אל המלאכים שרי האומות
 שנקראים אלהים גם במקרא (געטטער), בעבור כי השרים הם
 מגיניהם ופטרוניהם זבחו להם קרבנות לריח ניחוח להם בהאיניס
 כי שריהם הם בהיכליהם או בכנסיותם בתור רוחות מפשטים
 כנמצא בספרי קדמוני הגוים. (עמ"ש בפ"י דברים ד' 19) אבל
 הצדיקים והמשכילים בדורות ימי קדם זבחו קרבנות רק לאל
 עליון (וכן בני ישראל לפי מצות אל עליון בתורתו) כי גם הי'
 אל עליון אף שהוא מצד עצמו כפי שהוא באמת בשמים אומר
 כפי אסף האוכל בשר אבירים וגוי אבל בבוא הגילוי שלו לארץ
 בתור רוח מפשט ומגבל ונקרא בלשון החכמים שכינה
 בתחתונים, במקום המכון לשכינתו הפך בריה הניחוח של
 הקרבנות לכבדו בהן, והוא שנאמר אצל נח וירח ה' את ריח
 הניחוח ואומר על קרבן התמיד קרבני להמי ריח ניחוחי תשמרו
 להקריב לי ואמר הכתוב (דברים ל"ג 10) ישימו קטורה באפך
 וכליל על מזבחתך. ומעתה יובנו פה הכתובים בנקל כי הי' מצד
 עצמו כמו שהוא בשמים לא יחפון זכה וגוי אך בציון וירושלים
 ששוכן שם גילוי שכינתו בתור רוח מגבל אז יחפון זבחי
 יצדק ופרים על מזבחו לריח ניחוח, ודוד מבקש הטיבה ברצונך
 את ציון וגוי אף כי היו במות בימי דוד והבמה הגדולה עם

בתובים נראה
 רוח נשברה
 בחיך אוכחך
 וגוי האוכל
 הי' איך יאמר
 כי שלמה בנה
 פוץ זבחי צדק
 בקרבנות? גם
 בבמה אשר
 הקרבנות לפי
 גם קשה על
 הי' אמר אל
 ניחוחי תשמרו
 יח ניחוחי, וכן
 זניחות, ואמר הי'
 יך לא כבדתי
 נני כי חפץ הי'
 ורבים מחכמי
 אתי לגלות סוד
 הקדמונים בישראל
 בים, האחד שבא
 ת נפש על דרך
 לאיש יתן בעד
 זכן ויקרא י"ז כי
 המזבה לכפר על
 מתנה ומנחה לה'
 זנחות כאלה החלו
 שית ד') זה מפרי
 מבכורות צאנו ולא
 זבא למזבח ובהנים
 ש, ועל כן נתבאר
 אברהם ולוט שכבדו
 מכבדים אדם גדול
 כל טוב אבל בבוא
 וכן הי' בבוא בגילוי

משכן ה' בגבעון אבל השראת השכינה לא היתה שם כמו בציון וירושלים אחרי כן כי ארון העדות אשר ה' שוכן עליו על הכפרת לא היה בהם מיום נחרבה שילה ונשבה ארון הקדש, ואה"כ בא לעיר דוד הוא ציון ולא היו הכרובים עליו ולא היה עם המשכן ביחד אך בבית שלמה נשלם הכל וכבוד ה' מלא את הבית וה' אמר לשכון בערפל במלכים א' ח'. ורק לפעמים היה גילוי השכינה גם בגבעון ובבמות כנראה בכתוב.

20 הטיבה ברצונך את ציון וגו' בא"ע הקשה הלא אז לא נודע עדיין כי ציון הוא המקום הנבחר רק לעת זקנת דוד. וע"כ אמרו איזה חכמים שזה נוסף בגלות בבל, אבל הקושיא היא בטעות כי דוד הביא הארון לעיר דוד קודם הטא בת שבע והקריבו שם קרבנות (דה"א ט"ז) ודוד רצה לבנות לו בית שם ס"י י"ז, ואחרי כן לימים רבים הטא בבת שבע שם ס"י כ"י, כי מעיר ציון היה ידוע להם מקדם כאומרו בתהלים קל"ב הגה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער. רק באיזה מקום בירושלים לבנות הבית לא נודע אז אך כאשר דוד בנה מזבחה לפי דברי המלאך בגורן ארנן ויעל עולות וה' ענהו באש אז נודע המקום הפרטי בציון ויאמר דוד זה הוא בית האלהים גו' שם כ"א ל"א וזה היה לעת זקנת דוד.

21 עד יעבור הוות ע' בא"ע שפ"י מלשון (נחמיה ו' 6) הוה עליהם למלך (בל"א ווערדען) ופ"י ענין מקרה, ולי נראה בעבור שהפעל הזה מורה השתנות והתהפכות וע"כ מורה ג"כ כמו בלשון אשכנז (איבער קעריניש), וע"כ הוה במקרא הוא ג"כ שבר ואסון (אונגליק) וכן הוות, והוא ג"כ מחשבות רעות הפוכות כמו קרבם הוות למעלה ה' (פֿרעפֿעל). בעבור שהכל הוא איבערקערניש ומוזה בתלמוד הוות דרב ושמואל, הוה בה, והוינן בה היינו שהפכו בענין זה לפרשו היטב. וכן בלשון היהודים עד היום, „ער מאכט הוות“ על השתנות והתהפכות המעשים.

22 בארץ המס יד יכם תפלסון, שרש פלם בעברית הוא ענין התוך כמו בתלמוד בבא קמא י"ט ע"ב ופלסיה לסלא וכן נקב מפולש כי זמשר"ץ מתהלפים, וכן בלשון ערבי הוא ג"כ (שפאלטען צעררייסען) כמ"ש לעווי, ועל כן האבנים למשקל אשר הם התוכים ומסותתים נקראים (משלי ט"ז) פלם, ומוזה להלן ע"ה 50 יפלם נתיב לאפו יהתוך נתיב בעולם לאפן, וכן במשלי די' 26 פלם מעגל רגלך לחתוך דרך לרגלו (ומ"ש

שם ה' 6
ומעגלותיה
לנגד מה
ו' (13) וא
(10) ב
של קוצים
הבנים של
קטנים יש
הי בלחלו
ס"ט 7 נו
ענין יובש
(בראשית
נמ 0
כמו להלן
ס 6
בפסוק 3
כמ"ש בב
(10)
(12)
הלא אתו
למטה הז
בצבאותיו
סא
יש אומר
נו"ן במל
סב
כמעש
כמפעלו
חסיד ט
ישלם לו
מי הקדי
סח
ארץ ישו
קול הוא
השם קו

שם ה' 6 ארת חיים פן הפלם יסובב על הזרה שהיא לא תפלם
ומעגלותיה נעו כו'). וזה אמרו פה חמס ידיכם תחתכו בארץ
לנגד מה שנאמר באנשי המבול כי מלאה הארץ חמס (בראשית
ו' 13) ואתם מוסיפים וחותרים החמס בעומק הארץ.

10) בטרם יבינו וגו'. ידמה הרשעים לאטד הוא אילן
של קוצים ודרדרים והענפים שלו יקרא סירות כמו סירים והם
הבנים של הרשעים. ואומר בטרם יבינו סירותיכם בעוד הם
קטנים ישער אלהים (שבפסוק 7) את האטד כולו בין שהוא עוד
חי בלחלוחות שלו בין שהוא נתיבש ונחרה, הרוח כמו להלן
ס"ט 7 נחר גרוני ובאיוב ל' ועצמי חרה מני חורב שפי' רש"י
ענין יובש. שני פעמים כמו באים לדמיון גמור וכן כמוך כפרעה
(בראשית מ"ד 18) כמוני כמוך (מלכים א' כ"ב).

נ"ט 10) אלהים משגיב אלהי הסדי שייכים ביהד
כמו להלן בפסוק 18, וכן צ"ל עזי ביו"ד כמו שם.
ס 6) נתתה ליראיך וגו' עבר אחר העתיד הקודם
בפסוק 3 תשובב לנו (וכן בפסוק 7 למען יחלצון) הוא ג"כ עתיד
כמ"ש בכמה מקומות.

10) עלי פלשת וגו' צריך להיות כמו להלן ק"ה 10 ע"ש.
12) הלא אתה אלהים שייך למעלה מי נחני עד אדום
הלא אתה אלהים? וה"א השאלה אשר במלת הלא שייך גם
למטה הזנחתנו ולא תצא בצבאותינו? לא כן, לא זנחתנו ותצא
בצבאותינו.

ס"א 8) חסד ואמת מן ינצרוהו, נדחקו במלת מן,
ויש אומרים כי היה כתוב בצד הספר בגליון מ"ג היינו מלא
נו"ן במלת ינצרוהו וטעה הסופר וכתבו בפנים ועשה מן.
ס"ב 13) ולך אדני חסד כי אתה תשלם לאיש
כמעשהו כמאמר המשורר בשיר יגדל גומל לאיש חסד
כמפעלו יתן לרשע רע כרשעתו (והמפרשים איש חסד כמו איש
חסד טועים והראיה בסוגר יתן לרשע רע), כי אף שהקב"ה
ישלם להצדיק כמעשהו עכ"ז הוא חסד כמ"ש באיוב מ"א 3
מי הקדימני ואשלם וגו' לפי המדרש.

ס"ח 12) אדני יתן אמר המבשרות צבא רב שיבא על
ארץ ישראל, ואמר לשון נקבה על הקולות המבשרות ואף כי
קול הוא לשון זכר אבל ברבים יאמר לפעמים לשון נקבה בעבור
השם קולות, ועי' דוגמא לזה בביאורי לשמואל ב' י"ז 13.

לא היתה שם כמו
אשר ה' שובן עליו
ה ונשבה ארון הקדש,
ברובים עליו ולא היה
הכל וכבוד ה' מלא
א' ה'. ורק לפעמים
ראה בכתוב.

ו' וגו' בא"ע הקשה
יום הנבחר רק לעת
נוסף בגלות בבל, אבל
לעיר דוד קודם הטא
(ודוד רצה לבנות לו
הטא בבת שבע שם
קדם כאומרו בתהלים
ישדי יער, רק באיזה
זו אך כאשר דוד בנה
ל עולות והי ענהו באש
זה הוא בית האלהים
וד.

א"ע שפי' מלשון (נחמיה
) ופי' ענין מקרה, ולי
ת והתהפכות וע"כ מורה
(ו) וע"כ הנה במקרא הוא
הוא ג"כ מהשבות רעות
(פֶרַעֲפֵעַל). בעבור שהכל
ז דרב ושמואל, הוי בה,
פרשו היטב, וכן בלשון
על השתנות והתהפכות

ת פלסון, שרש פלם
בבא קמא י"ט ע"ב ופלסיה
תהלפים, וכן בלשון ערבי
ל לעווי, ועל כן האבנים
נקראים (משלי ט"ז) פלם,
יחתוך נתיב בעולם לאפן,
לחתוך דרך לרגלו (ומ"ש

(14) כגפי יונה הוא כנסת ישראל המשולה ליונה
שנדבקה בבת זוגה כמ"ש רז"ל, נחפה בכסף וגו' מן השלל
שבפסוק שלפני זה.

(15) בפרש שדי מלכים בה כאשר הי' יפזר בה מלכי
העמים תשלג היונה היינו שתהיה לבן כמו שלג בחשך צלמון
כי היא נחפה בכסף.

(26) הר אלהים הר בשן! ומפרש הר גבנונים הר בשן
היינו שהר בשן הוא הר גבנונים הר גדול (הר הוא בל"א
געבירגע), ומלות הר אלהים הר בשן הם ביהם הקריאה (וואקאטיף)
שקורא להר אלהים הוא הר ציון שהוא הר מצער (למעלה מ"ב
7) והר בשן שהוא הר גבנונים הר גדול לשמוע דבריו, ומתחיל
בתהלה לדבר אל הרים גבנונים למה תרצדון וגו' מחמת קנאה
ולא יועיל לכם כי ההר אשר חמד אלהים לשבתו ישכון לנצח
אף כי מצער הוא, ומפרש בפסוק 18 איכות שכינתו רכב אלהים
וגו' אדני בם, עד כאן אל ההרים הרמים, ואח"כ מתחיל לדבר
אל הר אלהים הר ציון: סיני בקדש! ביהם הקריאה, שם זה
הוא בהתנגדות אל הסיני אשר במדבר, אבל הר ציון הוא סיני
בארץ הקדושה. ואומר אליו עלית למרום נתעלית למרום על
ידי שכינת אל, שבית שבי הוא משל כמו גבור במלחמה ומפרש
לקחת מתנות באדם, כי כל המתנות מהי אל בני ארם הם באים
ע"י הר ציון ובית מקדשו כמו שאמר שלמה בתפלתו וכמ"ש מי
יתן מציון ישועת ישראל למעלה נ"ג 7 וכן יברכך הי' מציון
(להלן קכ"ה וקל"ד). ואף סוררים וגו' וגם לקחת יה אלהים לשכון
בין הסוררים.

(22) קדקד שער עמ"ש בשופטים הי' ע"פ מראש פרעות
אויב כי האויב במלחמתו שערות ראשו בלי סדרים אך פרועי
וע"כ קראו פה קדקד שער.

(24) תמחץ רגלך בדם, ובתרגום השבעים והסורי
תרחץ כמו למעלה נ"ח י"א. ואולו למנ"ר מתחלף.

(30) מהיכלך, שייך למעלה פעלת לנו מהיכלך כמ"ש
למעלה בפסוק 16. על ירושלים כמו אל ירושלים והוא מאמר
בפני עצמו.

(31) גער הית קנה וגו' בתלמוד במס' פסחים קי"ה ע"ב
אמרו זו רומי שבל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד, (קנה כמו
קולמוס שרייבפֿעדער), ונראה לי שכונו אל המסופר על יולים
קיסר שנצח האויבים בסוריא ובפנטוס בפעם אחת ויוליאוס

כתב לרומי על אודות הנצחון בזה בשלש תיבות: באתי, ראיתי, נצחתי, (veni, vidi, vici) והוא אומרם שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד היינו רק בשלש תיבות.

ס"ט (16) ואל תאמר, כמו תאמם (למעלה נ"ח 5) כי למנ"ר מתחלף.

(23) ולשלומים פ"י לאנשי שלום. כמו להלן ע"ג 3 שלום רשעים מלת אנשי יחסר במקרא.

ע"ג (4) ובריא אולם ע"י ברש"י וא"ע, ובאמת הוא מלשון נמצא בתלמוד מאי אולמא דהאי מהאי וכן גבר אלים, לשון חזק.

ע"ד (19) אל תתן; פ"י אל תתן להפקר (כמו במ"א י"ד 61 ויתן את ישראל) להיות נפש תורד, הלמ"ד הוא למד הפעול כמו את. והית נפש הוא כפול כמו אדמת עפר דניאל י"ב וכדומה.

ע"ו (5) אדיר מהררי טרף כמו אשר בהררי טרף כי חיתו טרף מקומם בהרים המכוסים ביערות (וזהו מטרף בני עליה בראשית מ"ט שעולה סן הטרף בעמקים להרים) והאדיר ביניהם הוא האריה מלך שבחיות והש"י נמשל לאריה במקרא הרבה.

(7) נרדם ורכב וסוס פ"י כמו רכב כן סוס, שני זיין כמו שני כפין לדמיון.

(8) מאז אפך כמו מעז אפך, להלן צ"י י"א אהה"ע מתחלף האי בחולם.

(11) כי חמת וגו', מלת כי פה כמו אשר (דאסס) והכונה למען אשר חמת אדם תודה לך ולא תעמוד נגד עז אפך אך תהיה שקטה (בפסוקים הקודמים) על כן שארית חמות תחגור פ"י בכל החמות באין שארית תחגור בקומך למשפט להנקם מאנשי חמה וע"י זה יבאו להודות לך. ענין הודאה פה תוא כמו בתלמוד מודים חכמים לרבי מאיר וכדומה היינו שמודים לדבריו ואין מחלוקת עוד. וע"י פ"י הכתוב הדומה לזה בביאורי לדברים פ"ו 11.

ע"ז (11) ואומר הלותי היא שנות ימין עליון פ"י תפלתי היא אשר ימין עליון תשנה ותבא פעם שנית כמו בימי יקדם והוא כמו למעלה ע"ד 11 וימינך מקרב חיקך כלה.

פ"ב (7) אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפלו ע"י רש"י בשם המדרש כאחד השרים של מעלה ויסובב על המסופר

ל המשולה לזונה
בס"פ וגו' מן השלל

ה' יפור בה מלכי
שלג בחשך עלמון

הר גבנונים הר כשן
זול (הר הוא בל"א
הקריאה וואקאטיה)
מצער (למעלה מ"ב
שמוע דבריו, ומתחיל

ון וגו' מחמת קנאה
לשבתו ישכון לנצח
שכינתו רכב אלהים
ואח"כ מתחיל לדבר

זם הקריאה, שם זה
ל הר ציון הוא שני
נתעלית למרום על
גבור במלחמה ומפרש

אל בני ארם הם באים
ה בתפלתו וכמ"ש מי
וכן יברכך ה' מציון
לקחת יח אלהים לשבון

ה' ע"פ מראש פרעות
בלי סדרים אך פרועי
יגום השבעים וחסורי
מתחלף.

לת לנו מהיכלך כמ"ש
ירושלים והוא מאמר
במס' פסחים ק"ח ע"ב
ולמוס אחד, (קנה כמו
אל המסופר על יוליס
רפעים אחת ויוליאוס

בפרקי דר"א על נפילת השטן וסיעתו וסוד הנפילים בספר בראשית
סי' ו' והרבה מזה בספר היובלים.

פ"ה (2) רצית ה' ארצך וגו' הנכון לפרש שהוא דרך
התנאי והבקשה (אָפּטאַטיף) הלוואי ורצית וגו' כמו שפ"י רש"י
והא"ע באיכה א' ע"פ הבאת יום קראת, ועמ"ש שם.

14 וישם לדרך פעמיו, יש מגיהין וישר, ואין צורך
להגיה כי וישם כמו וישר, כי למנ"ר מתהלפים, וכמ"ש בדה"א
כ' 3 שבא שם מלת וישר במקום וישם ע"ש.

מ"ט (20) אז דברת, אז פ"י בימי קדם כמו נכון כסאך
מאז.

38 כירה יכון עולם ועד יש מגיהים בקמץ תחת
הוי"ו וסגול תחת העי' וממשיכין ביחד עולם ועד וסובב על
הירה וכן בשחק נאמן על הירה, בשם ה"ר קאפילי מלמד
ביאססי.

52 אשר הרפו עקבות משיהך פ"י סוף משיהך
היינו מה עלתה לו בסוף כי נזרו נחל וכסאו נפל לארץ והכונה
במלת משיח על כלל זרע דוד ונתמלא בצדקיהו ויכניה, ומחבר
התפלה הזאת לא בא בחייו לראות התשובה על שאלתו, ואולם
אחרי מותו באה התשובה על שאלתו כי ה' הראה כי אשר
נשבע לדוד לא כזב בשבועתו כי יכניה בעצמו הרים אותו אויל
מרדך ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל וידבר
אתו טובות (מ"ב בסופו) היינו שהבטיח לו לשלוח בני ישראל
חפשים ומאז והלאה החלו לבנות ירושלים כמ"ש בפ"י דניאל
ט' ע"ש.

ק"ג (3) הוא עשנו ולא אנחנו כן הוא באל"ף לפי
הכתיב, עי' מצ"ד שפ"י הוא גדלנו והרים אותנו כמו ישמח
ישראל בעושינו וכן דברים ל"ב הוא עשך ויכוננך וכן בירמיה
ל"ג ה' עושה על ירושלים, ולפי פירוש זה גם הכתיב הוא נכון
שהכונה הוא גדלנו אבל לא אנחנו בכחנו ועצם ידינו, ע"ד הכתוב
דברים ה' 17 18 ע"ש.

ק"ד (6) תהום כלבוש כסיתו, פ"י עשית אותו לכסות
כמו לבוש על הארץ כי מתחלה התהום כסה את הארץ עד
שאמר הש"י יקוו המים אל מקום אחד וגו' כמ"ש בפ' בראשית.
14 מצמיה הציר לבהמה ועשב ג"כ לה, לעבודת
האדם כדי שהבהמה תהיה לעבודת האדם להוציא לחם מן
הארץ.

(19)
ידע בה
(32)
כי בעת
או יריקו
שנת תר
ארץ חזק
קו 3
סוף בדר
קח
12 ע"ש
קט
שהנושה
הכל ינק
קטו
פ"י עוד כ
האלה שדנ
לו ה" ליש
כמו בחפ
(למסריו) כ
מה אישיב
קיש
טיבוב מל
פראכע
זמלית מ
קבח
נמ"ש ביש
קל (4)
יאה כמו
י"א אין
נאשר יש
6 נפ ש
ה במלת ה
שברים כל

19) שמש ידע מבוואו כמו יעד מבוואו או שצ"ל ידע בחירק העי"ן כמו באיוב ל"ט 12 ידעת השחר מקומו.

32) המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו, כי בעת רעידת הארץ בעבור שתקיא האש מקרבה כמ"ש החוקרים אז יריקו בחזקה ההרים מוריקי אש כידוע. וכן היה בשנה זו שנת תרס"ו (1906) שחר פֵּעֶזוּף זרק אש בחוזק והיתה רעידת ארץ חזקה בקאליפֵּאָרניען.

קו 3) ממזרה וממערב מצפון ומים, הוא ים סוף בדרום ארץ ישראל.

קח 12) הלא אלהים וגו' נתבאר למעלה בס"ס 12 ע"ש.

קט 11) ינקש נושה לכל אשר לו כמנהג עד היום שהנושה בא ושומר המשפט מכה בתוף לקבץ אנשים ומוכר הכל. ינקש ענין הכאה כמו דא לדא נקשן (דניאל ה').

קטז 10) האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד, פ"י עוד כאשר עניתי מאד ביסורים האמנתי כי אדבר הדברים האלה שדבר לפני זה אתהלך לפני ה' בארצות החיים וע"כ היה לו ה' לישועה כי הבוטח בה' חסד יסובבנו, ואני אמרתי בחפזי כמו בחפשי (זסשר"ץ מתחלף) מן היסורים (כמו להלן 16 פתחת למוסרי) כל האדם כוזב כי לא עזרו לי כלל כמו למעלה ל"ה 12 אך מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי הוא גמל לי חסדו ווישיעני.

קיש 61) הבל ירשעים עודוני, געזעניוס פ"י ענין סיבוב מלשון עמיאפיע שהיא ג"כ מלשונות בני שם (סעמיטשע שפראכע) ולי נראה שהוא כמו עותוני בפסוק 78 להלן כי דטלנ"ת מתחלף.

קכח 4) הנה כי כן יברך וגו'. כי כן הוא כמו ככה, כמ"ש בישעיה מ"ט 25 ע"ש.

קל 4) כי עמד הסליחה למען תורא כמו תעבד, יראה כמו עבודה במקרא, ועמ"ש בביאור נחמיה א' והכונה כי אם אין סליחה, החוטאים מתיאשים, ועוזבים את ה' אבל כאשר יש סליחה עודם מבקשים את ה' ועובדים אותו.

6) נפשי לאדני פ"י תוחיל לה' שיסובב על פסוק שלפני זה במלת הוחלתי. משומרים לבקר שומרים לבקר פ"י יותר מן השומרים כלילה עד הבוקר שהם שומרים היינו מוחלים על הבקר,

ולים בספר בראשית

לפרש שהוא דרך גוי כמו שפ"י רש"י ש"ש שם.

זן וישר, ואין צורך פים, וכמ"ש בדה"א

כמו נכון כסאך

יהים בקמין תחת לם ועד וסובב על ז"ר קאפילי מלמד

פ"י סוף משיהך נפל לארץ והכונה קיהו ויכניה, ומחבר על שאלתו, ואולם ה' הראה כי אשר כמו הרים אותו אויל זר אתו בכבל וידבר לשלוח בני ישראל כמ"ש בפ"י דניאל

כן הוא באל"ף לפי ש אותנו כמו ישמה ויכוננך וכן בירמיה גם הכתיב הוא נכון ש ידינו, ע"ד הכתוב

עשית אותו לכסות כסה את הארץ עד כמ"ש בפ' בראשית. זב ג"כ לה, לעבודת ים להוציא לחם מן

ישומרים השני לשון המתנה וייחול כמו בברכות ג' ע"א ושמר לי על הפתח וכדומה.

קלט 17 ולי מה יקר ורעיד אל, בגמרא סנהדרין ל"ה ע"ב נמצא אמר רב אדם הראשון בלשון ארמי ספר שנאמר מה יקר רעיד אל (כי פרשו הסימן הזה על אדה"ר), הכונה לדעתי כי יקר בלשון עברי הוא כמו בלשון 'אשכנז (מייצר) אבל פה הכונה שהם כבדים להבין ולהשיג והוראה הזאת יש לה בלשון ארמי. ויש כתבו רמז לזה כי ראשי תיבות של מה יקר רעיד אל היא ארמי.

18 הקיצותי, מן מהשבתי לספור אותם, ועודי עמך עוד אני עמך לספור רעיד כי אין מספר להם.

קמא 5 יהלמני צדיק חסד וגוי פיי לו יהלמני צדיק חסד היינו צדיק שעושה חסד (הוא בהתנגדות אל פועלי און שבפסוק שלפני זה) ויוכיחני, שמן ראש הזה אל יני (ימנע) ראשי לקבלו, דימה הדברים לשמן כמו הרבה במקרא. * כי עוד פיי כי אם עוד יקבל (כי אחר שלילה הוא כמי כי אם (זאנדרען) כידוע). אך תפלתי הוא בעבור רעותיהם של אישים פועלי און, ובפסוק 6 הוסיף לאמר כאשר בא במשפט לפני שופטיהם והשופטים שמעו אמריו וטענותיו כי נעמו והצדק אתו נשמטו ממנו והתחבאו במקומות הסלעים, והרשעים לא הדלו מעשיהם ועל כן כמו פולה וגוי כפיי המצ"ד ע"ש.

8 כי אליך וגוי מוסב למה שלמטה בעבור כי אליך עיני בכה הסיתי אל תער נפשי מן הגוף כמ"ש בא"ע.

קמט 9 לעשות בהם משפט כתוב עי רש"י ומצ"ד, ובאמת הוא כתוב עוד בשירת האזינו (דברים ל"ב 41-43).

* יכול להיות כי שמן ראש הכונה שמן של הצמח המר ראש ולענה ודומה לזה דברי תוכחות ואעפ"כ אל ימנע ראשו לקבלו ועשה פה לשון נופל על לשון (ווארטשפיל).

משלי

ה 6 אורה חיים פן תפלים וגוי יסובב על הזרה שמדבר ממנה. פלם נתבאר בתהלים נ"ה 3 ע"ש.

מלאפוס
י 8
היינו החב
ללמוד, יל
דבוק והבו
בלשון ערב
לא יבין
מעשה אב
עצב ועמל
אבל האויל
ואינו מדבו
יד 7
דעת שפת
13
34
ארמי כפיי
על וחסר
מז 11
יז 17
שלפני זה
על בני אד
יש 7
זה, אבל
זוה כיון
בן בראש
24
27
מקומות כס
נש"ב י"א
אמר פה
אמרי דע
גוי ופיי ל
ב 6
מעשה לו
מונים מי

ט (1) חכמות בנתה ביתה, אולי צ"ל חכמות הוי"ו במלאפוס כמו בפסוק י"ג כסילות והוא שם המקרה.

י (8) חכם לב יקה מצות, יקה מלשון לקח ולמוד, היינו החכם ילמוד מצות ה', אבל האויל מדבק השפתים שלא ללמוד, ילבט כמו בתלמוד במקומות רבים, "כלבוד דמי" ענין דבוק והבור, ולפי דברי לעווי בספר המלים התלמודי כן הוא בלשון ערבי. וכן בהושע ד' 14 כי הם עם הזונות יפרדו ועם לא יבין ילבט פי" שהבנים שהם עם לא יבין נדבקים אחר מעשה אבותיהם. וכן להלן בפסוק 10 קרץ עין יתן עצבת כמו עצב ועמל ע"י קריצת העינים עושה עמל לאחרים להבין קריצתו, אבל האויל אינו מביט על זה ושפתים ילבט שנדבק בשפתיו ואינו מדבר רק קרץ בעיניו.

יד (7) לך מנגד לאיש כסיל ואל תוכה אותו כמו בל ידעת שפתי דעת להוכיחו, הוי"ו ללדמיון.

יג (13) ואחרית השמחה צ"ל ואחרית השמחה עי' תרגום. 34) וחסד לאומים חטאת, חסד הוא חרפה בלשון ארמי כפי' התרגום וכן להלן כ"ה 10 פן יחסדך שומע, ואולי צ"ל וחסד לאומים בריש.

טז (11) פלס, כמו אבני פלס ועמ"ש בתהלים נ"ח 3. יז (17) בכל עת אוהב הרע, יסובב על הכסיל בפסוק שלפני זה שאוהב לעשות רע והוא אח לצרה שמחוק את הצרה על בני אדם.

יט (7) אף כי מרעהו רהקו ממנו, עי' בא"ע שנרחק בזה, אבל כבר כתבו הרד"ק ורש"י בשמואל ב' ג' ובמ"א ט"ז ולזה כיון רש"י פה כי מרעהו כמו מרעיו בחלוף אותיות אה"י, וכן בבראשית כ"ו 26 ואהזות מרעהו הנכון לפרש כמו מרעיו. 24) בצלחת, הוא ג"כ כלי שפושט ידו לאכול ממנה.

27) הדל בני לשמוע מוסר וגוי הלמ"ד מורף בכמה מקומות כמו מלת אחר (כמ"ש בישעיה ז' 15) כמו שנמצא בש"ב י"א ויהי לתשובה השנה וכדומה כמ"ש געזעניום, וזה שאמר פה הדל בני כאשר שמעת מוסר מן המוכיח לשגות מאמרי דעת שאמר המוכיח ומלת הדל נמשך אל לשגות וגוי ופי' לשמוע מוסר אחר שמיעת מוסר.

כ (6) רב אדם פי' אדם שיש לו מריבה יקרא האיש שעשה לו בזמן העבר חסד אשר כעת יעזור לו בריבו אבל איש אמונים מי ימצא.

25) מוקש אדם ילע קדש, לעה הוא במוי בשפתים בלי דעת כמ"ש געזעניוס (פלאפעריץ) והוא שאומר פה מוקש אדם הוא כאשר יבטא בלי דעת על איזה דבר שיהא קודש ואחרי כן מבקש לבקר הנדרים היינו שמבקש התרת הנדר ע"י בקור שמבקר החכם המתיר נדרו, אם נדרת על מנת כן או לא" כמו שנמצא במס" נדרים, וע' בתרגום פה.

כא 9) ובית הבר היינו בית יפה ע"ד כעיר שהכרה לה לה יהדיו תהלים קכ"ב.

כג 7) כמו שער בנפשו כן הוא, צ"ל שער בפתח השין כמו שער נפתח בנפשו כאשר תאכל, כמאמר העולם עתה, "וויא איין לאך אים הערצען".

כד 11) הצל לקוחים למות ומטים להרג אם תחשוך פ"י יהיה עונש כמ"ש בפ"י והיה כאשר תריד בראשית כ"ז.

כה 1) אשר העתיקו אנשי הזקיהו מלך יהודה, הכונה כי מקודם היו נכתבים בכתב עברי כמ"ש בתלמוד סנהדרין כ"א ב', ובימי הזקיהו אשר בני ישראל קבלו כתב אשורית (שם דף כ"ב א') העתיקו מכתב עברי לכתב אשורית. אבל לא נתפשט בכל ישראל עד ימי עזרא לפי דעת התלמוד שם ע"ש.

23) רוח צפון תחולל גשם הנכון כפ"י הא"ע פה, ורש"י בעצמו סותר דבריו למה שפ"י באיוב ל"ז כ"ב על פסוק מצפון זהב יאתה, וע' בספרי שבע חכמות.

24) ובית הבר נתבאר למעלה כ"א 9.

כו 10) רב מהולל כל, פ"י אדם גדול מחלל ומהרס הכל (עמ"ש בתהלים כ"ט ע"פ יחולל אילות), וכן שוכר כסיל לעבודתו או שוכר עוברים לעבודתו מהרס הכל כי הכסיל לא יעשה כנכון כי כסיל הוא, וכן העוברים ואינם יושבים במקומו לא יעשו כנכון כי לא יראו ולא יבושו מפניו בחשבם אהרי כן לא נראה עוד זה את זה.

כז 14) מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם, כאשר רעהו עוד רוצה לישן כאלו הוא מקלל אותו.

16) ושמן ימינו יקרא פ"י יקרא ליתן שמן לימינו כי יצרך להכות אשת מדנים ותכאב ימינו ויצרך לשמן למשוח ימינו. ימינו כמו לימינו. ועמ"ש במדבר י' 36.

בפ"י א"י
 ב"מ יודע כן היינו
 ונעקש ד"ב
 ודע והוא נעקש
 ודע סופו ליפול
 ודע חסום. וכן
 ונעקש חוגי.
 ודע רחם פ"י
 ואל זה
 ודע איוב נתבאר להלן
 אשר חשבוהו ל
 איש היה בארץ
 ודע 23 ובני אדם
 ודע אים דמשק ע"ש
 ודע אשוב שמה
 ודע וקערען ולא רכ
 ודע וכן את בני לא
 ודע לשאלה (תהל
 ודע את הטוב נק
 ודע כשרוצה לאמ
 ודע אחר אתה הנ
 ודע את הטוב נק
 ודע מושכים מלות גם
 ודע אולד בו, כמו נו
 ודע כדוך המקר
 ודע יורה כחץ בתלמו
 ודע באמו את זרעו,
 ודע 23 וירדו המ

כח 2) בפשע ארץ פיי פשע מרד במלך אז רבים שריה, וע"י אדם מבין יודע כן היינו סדר נכון יאריך.

18) ונעקש דרך כ"ס, במשקל הזוגי היינו בדרך הטוב ודרך הרע והוא נעקש בהם פיי פעם הולך בדרך הטוב ופעם בדרך הרע סופו ליפול באחת או בזה או בזה כי לא יושע כמו הולך תמים. וכן הכונה למעלה בפסוק 5 מעקש דרכים במשקל הזוגי.

ל 16) ועצר רחם פיי המושל ברחם מלשון זה יעצר בעמי (שמואל א' ט"ו) ואל זה כיון רש"י בפירושו.

איוב

מטרת דברי איוב נתבאר להלן סי' כ"ז, וטעו כל המפרשים אשר השבוהו לכופר בהשגחה.

א 1) איש היה בארץ עוץ ע"י רש"י וא"ע, אבל נמצא ג"כ בבראשית י' 23 ובני ארם עוץ וחול וגו' ועי' בספרי שבע חכמות שהוא ארם דמשק ע"ש ברצאות.

21) וערום אשוב שמה כפיי המצ"ד והא"ע, אשוב הוא ג"כ שוב לפנים (קערען) ולא רק חזרה לאחור (צוריק קעהרען) כמ"ש געזעניוס, וכן את בני לא תשב שמה (בראשית כ"ד 8) וכן ישובו רשעים לשאולה (תהלים ט' 18), וכדומה הרבה.

ב 10) גם את הטוב נקבל וגו', מלת גם פירושו כמו מלת עוד בתלמוד כשרוצה לאמר עוד טעם אחר, וכן הוא פה, בראשונה אומר כדבר אחת הנכלות תדברי לחרף את ה'. גם טעם שני לדבריו את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל בתמיה כפירש"י. ויש מושכים מלות גם את למעלה ובפתח תחת האי תדברי גם את.

ג 2) אולד בו, כמו נולדתי, כי עתיד קודם העבר שאחריו ג"כ עבר כדרך המקרא. והלילה אמר הורה גבר, מלשון יורה כחץ בתלמוד (מן הפעל ירה ענין השלכה) שהורה הגבר באמו את זרעו, ואל תתמה על חסרון הו"ו כי בן ג"כ בדה"ב ל"ה 23 וירו המרים למלך יאשיהו וכן להלן ל'

לעה הוא במו בשפוט
והוא שאמר פה מקו
איוה דבר שהוא קוד
שמבקש הרתת הגור
אם נודת על מנת כן א
תרגום פה.
ופה ע"ד כענין שנתנה לו
ת וסמים להרג א
כפיי והיה כאשר הדי
אנשי הוקיחו מן
בכתבים נכתב ענין טעם
קידו אשר בני ישראל קנו
העתיקו מכתב ענין לטעם
דאל עד ימי עזרא לפי דק
ום הנכון כפיי הא"ע פה
כפיי באיוב ל"ז כ"ב על טעם
חכמות.
לה כ"א 9.
פיי אדם גדול מחלו ומה
חלל אילות, וכן שטר נול
זו מתרם הכל כי הנסל לו
דעובדים ואינם יושבים במקום
יבשו מפניו בחשנם אדני כ
קול גדול בבקו השם
זו הוא מקלל אותה.
א פיי יקרא ליתן שטן לטעם
ענין חסרון השמן למטה

19 הרני להמר. וכן הפעל ידע להלן ל"ב 7. במדבר י"ז 5. שופטים ח' 16. וכדומה.

7 יקבוהו אוררי יום העתידים עורר לויתן. יובן על פי הכתוב להלן מ"א על לויתן לא אכזר כי יעורנו, כי המעוררים את הלויתן (קראקאדעל) ממקום מנוחתו הם בסכנה גדולה מאד ותוחלתם נכזבה אם גם אל מראיו יוטל כמ"ש שם. ועישה פה לשון נופל על לשון אוררי, עורר, (ווארטשפיל).

21 השמים אלי גיל וגיל בתלמוד ובמדרש הוא ענין עיגול כמו בן גילו, גילות וגילין ע' בספר המלים ללעווי, והכונה על עיגול וסבוב הסופדים בקהלת י"ב וכן הפירוש בהושע כ' 5 וכמריו עליו וגילו היינו יסובבו להספד ועמ"ש שם. ומזה פתיגיל בישעיה ג' 24 חגורה רחבה (שירצע) שמסבבין בה את הגוף.

22 לגבר אשר דרכו נסתרה, יסובב על פסוק 19 למה יתן לעמל אור וגו'.

6 היא כל תפל וגו', כי כן סדרו הרופאים לו שלא יאכל מאכל נמלה, וכן נותנים לו לשתות ריר חלמות היינו סם הרפואה שנותנים לו לבריאותו (מלשון ותחלימני בישעיי ל"ה). חדרים שמאנה לנגוע נפשי המה כעת. לחמי כמו המכאובים שלי הנקראים ג"כ דוי כידוע.

27 אף על יתום תפילו כי איוב היה יתום עמ"ש בס"י ל"א 18 בזה.

5 עורי רגע, עמ"ש בפ"י ישעיה נ"א ע"פ רגע הים. 16 רטב הוא לפני שמש וגו' פה מתחיל במשל הצדיק ומדבר ממשל עשב הטוב כפ"י המצ"ד ואומר בפסוק כ' בנמשל הן אל לא ימאס תם, פ"י הן כמו כן שכן אל לא ימאס תם, ודומה לזה כי מלת הן הוא לחייב דבר הפך ממלת לא, ובתלמוד הרבה „הן ולא“ ונמצא ג"כ בבראשית ל' 34 ויאמר לבן הן — וטעם זה כי הן כמו כן.

33 לא יש בינינו וגו' הכל נמשך ביחד עד 35 אדברה ולא איראנו והכונה אשר יסר וגו' אשר אדברה וגו', כי כמו כי אם (ואנדערין) לא כן אנכי עמדי היינו אבל אצלי אין הדבר כן כי אין מוכיח ולא יבא במשפט עמי.

15 שבע קלון וראה עניי, יש מפרשים כמו ורוה עניי.

16) ויגאה כשהל תצודני, הלשון מהופך וכשהל יגאה תצודני, ותשב תתפלא בי כמו שעושיך עד היום שמביאים הצידים את החיות לתתפלא בהן.

יב 12) בישושים הכמה וגוי בתמיה, עמו הכמה וגוי, ועי' להלן ל"ב 7-9 דברים כאלה מאלהוא.

יג 19) מי הוא סובב על פסוק 16 גם הוא לי לישועה ואומר מי הוא היינו יכול להיות מי שהוא אך יריב עמדי כי עתה אחריש ואגוע. כי רק לטעון לפניו אני רוצה. ומסבב דבריו לנוכח השם אך שתים אל תעש עמדי להכני בלי וויכות לא אסתר אך אעמוד להתוכח.

יד 28) והוא כדקב וגוי נמשך לסימן שאחר זה הוא האדם ילוד אשה וגוי.

יז 7) השימות כל עדתי ותקמטני, שייך ביהד, ומוסב למלת אל שבפסוק י"א. כל עדתי היינו קבוצת כל אבריו כמ"ש בפסוק י"ב וי"ג.

יח 11) ועל ידי רשעים ירטני כמו ירדני בחלוף דמלנ"ת והוא כמו באיכה א' 13 וירדנה.

יז 12) לילה ליום ישימו, הם עושים היום ללילה. האור עושים לזמן קרוב היינו על זמן קצר ולא יאריך מפני חשך הבא ועמ"ש בפסוק דננת רשעים מקרוב בס"י כ'.

יט 17) והנותי לבני בטני פני מה שאני חונה אבל בני בטני הוא זרה להם שאינם יכולים לסבול אותי. והוא מבנין פעל, או שצריך להיות וְחַנּוּתִי.

כ 25) ואני ידעתי גואלי הי וגוי פני בסוף הימים יבא איש אחד אשר יחוק דברי בספר ויגאל את כבודי (בפסוק ט"ו) ואולם זה יהיה אחר שגם עורי לא יהיה עוד (הפך הכתוב 20 בעורי ובבשרי דבקה עצמי) ואז ינקופו זאת בצור ואבן, נקפו הוא עתיד אחר עתיד הקודם ואחריו. וכאשר אצא מבשרי אחזה אלוה ואוכל לדבר עמו. אבל אשר אני אחזה את ה', לי כמו שאני עוד בחיים, ועיני ראו את הכתוב והמתקק ולא זר על זה כלו כליותי בהקי פני זה אני משתוקק אבל בהנם.

כז 28) כי תאמרו מה נרדף לו פני מה נרדף לו במוחו מה מחשבתו ומה שרש דבר נמצא במוחו, ותלעגו עלי בעל משוגע, גורו לכם מפני הרב, כי חמה הוא מן העונות שהיבים עליהם הרב, ואתם יודעים שיש דין לשופט כל הארץ.

ע' להלן ל"ב 7, במדבר י"ז 5

העתידים עורר לוחי, על לוחי לא אכזר כי יעוררו מי דעל) ממקום מנוחתו הם בנסתה גם אל מראיו ויטל כמ"ש שם. אורדי, עורה, (ווארשטפול).

ל וגוי גיל בתלמוד ובמדרש הוא וגילין עי' בספר המלים ללעזי, ופדים בקהלת י"ב וכן הפוסט היינו יסובבו להספד ועמ"ש שם גורה רחבה (שירצע) שמשבבין ב

נסתרה, יסובב על פסוק 19

כי כן סדרו הרופאים לו שלא לו לשנות ריר הלמות היינו סם (מלשון ותחלימני בישעי' לח), זמה בעת לחמי כמו המכאונים

י לו כי איוב היה יתום עמ"ש

בפני ישעיה נ"א ע"פ רגע הים, ישמש וגוי פה מתחיל במשל וב כפני המצ"ד ואומר בפסוק כ' פני הן כמו כן שכן אל לא הן הוא לחייב דבר הפך ממות "ונמצא ג"כ בבראשית ל' 34 הן כמו כן.

ו וגוי הכל נמשך ביהד עד 35 אשר יסר וגוי אשר אדברה וגוי, כן אנכי עמדי היינו אבל אצלי א יבא במשפט עמי. אה עניי, יש מפרשים כמו

כ 5) רננת רשעים מקרוב, כמו בקרוב היינו על זמן קרוב, כמו עדי רגע פה בסוגר.

כב 20) אם לא נכהד קימנו דברי הנקי הלועג אם לא נכהד המתקומם לנגדנו.

כד 24) ושית על עפר בצר, תשית מבצר על עפר ולא על החול כי אז יתקיים יותר, ומוסיף לאמר שתבנהו על צור נחלי אופיר כי שם הצורים הזקים מאד, והבנוי על הצור יקום לנצח. והיה שדי בצריך כמו מבצריך כפי המצ"ד.

כה 1) מדוע משדי לא נצפנו עתים, נצפנו כמו נצפו והנון יתירה כדרך המקרא וכמו בתהלים י" 8 עיניו לחלכה יצפנו וכמו שפי" ר"ס גאין שם הובא בא"ע (או שיש ערבוב לשון זכר ונקבה) והכונה פה מדוע לא נראה משדי את העתים שלו שיבא לשפוט הארץ, וזה שאמר ויודעיו לא הזו ימיו הוא יום ה' שנבאו כל הנביאים מימי קדם.

כז 2) גבולות ישיגו וגו' פי' אנשי רשע, מלת אנשים יחסר במקרא כידוע.

כח 9) יגזלו משד יתום, היינו משד האם, ועל עני יחבולו, יש גורסים ועל בשורק (קבוץ) תחת העין כמו עול ימים בישעיה ס"ה 20, בשם ה"ר קאפילע מלמד ביאסע.

כט 22) ומשך אבירים בכחו וגו' אחר שדבר בפסוק י"ט וכו' איך הרשעים ימותו במהרה בלי חבלי מות ובלי מכאובות לזמן רב צריכים אנו לפרש גם הפסוקים הבאים על מיתת הרשעים והמשך הפסוקים כן הוא: הרשע אשר רעה עקרה לא תלד וגו' ומשך אבירים בכחו היינו שמושך אותם אליו ועושה הברת שודדים, בפעם אחת יקום משנתו ולא יאמין בחייו כי נחלש מאד, והנותן יתן לו דבר אשר יבטח וישען עליו הוא משל על סמי הרפואות ועיני הנותן (הרופא) על דרכיהם של הרשעים (כי מדבר מהם פעם בלשון יחיד ופעם לשון רבים וכן בכל הסימן). רומז מעט פי' ע"י הרפואות רומז עצמן מעט ואיננו פי' הנותן איננו עוד כי כן דרך הרופאים כשרואה שהוטב להחולה ילך מעמו, אבל תיכף והומכו מחדש על מטתם ואז ככל יקפצון כמו יקבצון, והיינו ככל הנאסף בעת קציר כן הן יקבצון וכראש שבלת ימלו.

ל 4) את מי הגדת מלין את כמו מן (כמו כצאתי את העיר מן העיר שמות ט' 29) והכונה ממי קבלת הדברים

האלה
ממך
גרוננו
היצאו
כמ"ש
כידוע
לאבדון
צפון וג
וכן לא
העבים
שמים י
שנקרא
נ"א וגד
כמו לה
הי חוללו
מליך י
כז 6
לא יחרף
יחרף.
11
להלן שמו
של צדיק
ע"י זה כ
נגד האל
רשעים רב
גם הישג
אינם אמת
כי האנוש
לחשבו כי
בוודאי עוש
לא יעשה
לפי שכלוב

האלה דברי חכמה אלה והוא בלעג. ולכן אמר ונשמת מי יצאה ממך הוא ג"כ לעג כאלו נשמה מן השאול באה ומדברת מתוך גרונו, ועל כן שואל הרפאים יהוללו מתחת מים ושוכניהם פוי היצאו המתים מתחת המים (הולל היא יציאה לחוץ אויסברעכען כמ"ש געזעניוס) כי הקדמונים האמינו כי השאול תחת המים כידוע וע"כ שואל האם ערום שאול נגדו (נגד המת) ואין כסות לאבדון הלא המים מכסים אותו? והוסיף לבאר הקב"ה שנוטה צפון וגוי חק חג על פני מים עד עולם לבלתי צאת מגבולו וכן לא יצאו המתים משם. ואחרי כן יאריך במליצתו בענין העבים והעננים שדבר בפסוק ה' ט' לספר מעשי ה' ואומר עמודי שמים ירופפו וגוי היינו ע"י הברק והרעם (פסוק 14), גם הים שנקרא רהב ירעש ע"י הרעם (עמ"ש בפ"י רוגע הים בישעיה נ"א) וגדולתו ימחין, ואחרי כן יבא רוח ה' ומשפר את השמים כמו להלן ל"ז 21 בהיר הוא בשחקים ורוח עברה ותטהרם, ויד ה' הוללה מוציאה לאור את נחש בריח הוא קו החלב בשמים (מיליך שטרעם) שנראה לעין אחרי נטהרו השמים.

כז 6) לא יחרף לבבי מימי, מיום היותי שום איש לא יחרף לבבי למצוא הרפה בו, ובא בבנין הקל פה. או שצ"ל יחרף.

11) אורה אתכם וגוי כפ"י הש"י, ומוסב על סי" כ"ח להלן שמורה אותם הדרך הישר והאמת איך ליישב הקושיא של צדיק ורע לו ורשע וטוב לו? שהקשה בסי" כ"א אשר ע"י זה כל הישובים שנתנו לו רעיו על צרותיו שהוא חטא נגד האלהים (אף שהוא יודע שלא חטא) נשארו מעל כי הנה רשעים רבים טוב להם עד עולם ואין האלהים מענישם כלל. (גם הישובים שנתנו בתלמוד ברכות ז' א' על הקושיא הזאת אינם אמת לפי ראות עינינו). והוא מורה התשובה האמיתית כי האנוש אף כי יכול להשיג הכל אבל חכמת אלהים אין בכחו להשיג כי חכמת האלהים הוא למעלה משכל האנושי, והאלהים בוודאי עושה הכל בצדק ואין עול בו כי שופט כל הארץ האם לא יעשה משפט? אבל אנחנו בשכלינו אין אנו יודעים הטעם ולפי שכלינו אין תשובה כלל אך נאמין כי כל דרכיו משפט

בקרב הים על

פי הלועג אם לא

בצר על עפר ולא

שתבנתו על צד

גוי על הצור יקום

המצד.

ת"ס, נצפנו כמו

תהלים י" 8 יעני

בא בא"ע ואו שיש

לא נראה משדי את

ויודעו לא הווינו

רשע, מלת אנשים

שד האם, ועל עני

תחת העין כמו על

מלמד ביאמן.

אחר שדבר בפסוק

בלוי חבלי מות וכו'

הפסוקים הבאים על

: הדיש אשר רעה

וינו שמושך אותם אלו

זשנתו ולא יאמין בזה

יבמה וישען עליו הא

זופא) על דרכיהם של

ד ופעם לשון רבים וכו'

רומו עצמן מעט ואינו

פאים כשרואה שהוב

מחדש על מנת או

באסף בעת קציר בן ה'

ת כמו מן (כמו נצחו)

ונת ממי קבלת הדברים

למעלה משכלנו וגם יסורי איוב הם לא בעבור הטאיו אך סוד גדול ואין להשיגו בשכל אנושי *) ועל אודות הלמוד הזה נתחבר כל ספר איוב. ועל כן אמר הקב"ה לרעי איוב להלן מ"ב 7 כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב, ובהנם נדחקו בתלמוד בבא בתרא ט"ז ב' בכתוב הזה. אך מה שאיננו צדק בדברי איוב אשר כדי להגדיל השאלה הזאת של צדיק ורע לו רשע וטוב לו להראות כי לפי ישכלינו לא נשיג הצדק עם אלהים ההבנה בטליצות דברים בדברים קשים כגידים ומדבר כאלו האלהים יעות משפט וצדק ובפרט נגדו וכי האלהים נתן העולם ביד הרשע השטן (כי לבו אמר לו שנתון ביד השטן) וכדומה, ועל דבריו אלה הוכיח אותו אליהוא וכן האלהים בעצמו בסי ל"ה עד סי"מ"א והוא משיב על זה בסי"מ"ב 3 מי זה מעלים עצה בלי דעת היינו שהקב"ה העלים עצתו אשר האדם לא ידע ולא יבין כלל לבן הגדתי אשר לא אבין נפלא ממני ולא אדע כמו שפירשתי שם ע"ש.

12) הן אתם כלכם הזיתים, היינו מה שאמר להלן זה חלק אדם רשע עם אל וגוי עד סוף כל הפרשה ולמה זה הבל תהבלו לשפוט לפי זה שאני רשע לפני האלהים ועל כן קראני הצרה הזאת וזה אינו אמת כי בצדקתי החזקתי וגוי כמ"ש בפסוק 6, אך הסבה היא מה שאורה אתכם להלן בסי"ב"ה וכמו שנתבאר בפסוק י"א.

*) ואין להשוות דברי איוב פה עם דברי משה (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגוי כי כונת משה היתה אחרת לגמרי לפי התורה שאומר לבני ישראל שכל דרכי ה' משפט כי בני ישראל חטאו לפניו כמ"ש שם שחת לו וגוי הלה תגמלו זאת וגוי וכל הפרשה שם. אבל איוב מדבר פה מן סוד ההנהגה למעלה מן התורה אשר לפיה יוכל להיות צדיק ורע לו רשע וטוב לו, וכן אמרו בתלמוד מועד קטן כ"ה א' בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא היא ההנהגה למעלה מן התורה בגזרה קדומה, ועי' בזה בס' דרך הקודש במאמר ג' פרק ג' כי יש חילוק בין עם ישראל בכללו שמתנהג עמו רק לפי דרך התורה, צדיק וטוב לו רשע ורע לו כמו שהאמינו בני שם הקדמונים (ואחריהם נמשכו רעי איוב) כמו שנמצא בכתבי האשורים (בספר שכתב ד"ר יערימיאס). אבל בפרטי איש ואיש יש הנהגה למעלה מן התורה גזירה קדומה שנגזר על הטפה עני או עשיר כמארז"ל בנדה י"ו ע"ב וזה נקרא מזל כי המזל הוא לפי הגזירה הקדומה ע"ש בארד.

ב"ח 3
בפסוק 4
ע"י הדב
מ"ב מקוב
בתיבות
נתרות פי
ובחלוף ב
לחשיב ה
וודע או
בפסוק 28
ל 17
הבין העו
חלילה מו
עודקים ב
(22) ו
במי קדם
בפסוק
נגת הכ
תיכונני
בי ע"י ה
אל מות
המות ידו
מלשון ש
המות את
מקומות כ
המשים מ
לומר שהי
תשיעה
לא 1
מ"ב 3 וב
(18) כ
אחי באב
ל' יתום
אחת מעי
צדקה.

בח 3 קץ שם לחשך וגוי פיי האנוש שמזכיר להלן בפסוק 4, האנוש יעשה ויחקור הכל, הוא פורץ הנחל ממקומו, ועי"ז הדברים הנשכחים מני רגל על ידו מתרוממים ומתנועעים וכו'. מקום אבני ספיר ועפרות זהב הם לו להאנוש, הוא הולך בנתיבות זרים בוקע הרים וצורים וכל יקר מוצא בהם, מבכי נהרות פיי מזרם הנהרות (כמו דמעות בכי) הבש כמו הפש (בהלוף בומ"פ) ויוציא התעלומה לאור, הכל ברשות האדם, אבל להשיג חכמת אלהים אין ביד האדם אך האלהים הבין דרכה ויודע אותה, אבל לאדם אמר הן יראת ה' הוא חכמה וגוי (פסוק 28) ואין להאדם לחקור בנסתרות.

ל 17 לילה עצמי נקר מעלי וגוי היה לאיוב מחלת חנוך העורקים (נערווען יוקען) כמו שיש לי הכותב וע"כ אומר הלילה מנקר עצמיו, ועורקי לא ישכבון אינם מניחים לו לישון. עורקים בלשון ערבי כמו"ש רש"י הם הגידים הקטנים (נערווען).
 22) ותמוגגי תשוה, פה נפל טעות בהספרים שכתבו בימי קדם שהיה כתוב פה תשועה ונפלה העי"ן למלת בעי שבפסוק 24 ושם צריך להיות אך לא בי ישלח יד. ולפי זה כונת הכתובים בפשיטות: שמתפלל להי', תשאני אל רוח תרכיבני" הלוואי תשאני אל רוח ותרכיבני עליו ותמוגגי תשועה כי ע"י ההמגה תהיה תשועה לי, כי הייתי יודע אשר תשיבני אל מות ובית מועד לכל חי, אך לא כן הוא כי לא בי ישלח המות ידו כאשר בפידו בצרתו להן (פיי לכל חי שזכר). שוע מלשון שעה (קעהרען) ישעה להם להמיתם אבל בי לא ישלח המות את ידו ולא ישעה אלי להמיתני, וכבר כתבתי בכמה מקומות כי הכותבים במקרא החליפו פעמים רבות את הפעלים הנוטים מדרך השלמים (אונרעגעלמעסיגע) זה בזה ואין צורך לומר שהיו שני שרשים. ויש לפרש ג"כ מלת שוע על הדרך תשועה (גליק) כמו"ש געזעניוס.

לא 1 ומה אתבונן פיי אשר מה אתבונן. ועמ"ש להלן מ"ב 3 ובישעיה ג"ז 12.

18 כי מנעורי גדלני באב, פעל סתמי גדל המגדל אותי כאב כי איוב היה ג"כ יתום ולכן אמר למעלה ו' 27 אף על יתום תפילו. ומבטן אמי אנהנה צריך להיות אנהנה שהנחתני אותה מעצבה ומרגזה (ע"ד ישעיה י"ד 3) ע"י שמצאה בי מחומים בצרתה. ועי' בתרגום נוסח אחר.

31) אִם לֹא אָמְרוּ וְגוֹי מִבְּשָׂרוֹ לֹא נִשְׁבַּע פִּי שֶׁל מִשְׁנָאֵי
בְּפִסְוֹק כ"ט, אֲבָל אֲנִי לֹא שִׁמְעֵתִי לְעִצְתָּם.

לג 14) כִּי בֵּאֵת יִדְבַר אֶל פִּי בַּפֶּעַם אַחַת אֲבָל
בְּשֵׁתִים לֹא יִשׁוּרְנָה הֵינּוּ הָאָדָם הַשֶּׁר וּמְבִיט לֹא יִרְאֶה יוֹתֵר
פֶּעַל סִתְּמִי מֵאֵן זַעֲהֵט נִיכֵט.

16) אִזּוּ יִגְלֶה אֶזֶן אֲנָשִׁים וּמְפָרֵשׁ בְּפִסְוֹק י"ז וי"ח
לְהַסִּיר אָדָם וְגוֹי, וּבְמוֹסְרָם יִחְתּוּם כְּפָרֵשׁ י"ט וּמְפָרֵשׁ בְּפִסְוֹק י"ט
וְהוֹכֵחַ וְגוֹי, וְהֵינּוּ כִשְׁלֹא יִשְׁמְעוּ דְבָרָיו.

27) לְהַסִּיר אָדָם מַעֲשֵׂה כְמוֹ מַעֲשֵׂה אָדָם וְאוֹלֵי צ"ל
מַעֲשֵׂה. וּבַחֹלֶם הַשִּׁי"ן.

29) הֵן כָּל אֱלֹהֵי פֶּעַל אֶל פֶּעַמִּים שֶׁלֹּשׁ וְגוֹי
פִּי בַעֲנֵן הַחֹלֵי הַנ"ל אֲבָל בְּגִילוּי הַחֹלֶם הֵיא רַק פֶּעַם אַחַת
כַּמ"ש בְּפִסְוֹק י"ד.

לד 6) עַל מִשְׁפָּטֵי אֲכֹזֵב פִּי מִי שֶׁהוּא עַל מִשְׁפָּטֵי
אֲעִשֶׂה לְכוֹזֵב.

7) מִי גִבֹר כְּאִיּוֹב וְגוֹי אָף כִּי אֲלִיָּהוּא לֹא הִרְשִׁיעַ אֶת
אִיּוֹב כַּחֲבָרֵי אִיּוֹב לֵאמֹר שֶׁהִי מִיִּסְרוּ בַעֲבוּר עֲוֹנוֹתָיו (ע' לְמַעֲלָה
ל"ב 3) אֲךָ דְבָרֵי אֲלִיָּהוּא פֶּה נִגַּד אִיּוֹב רַק בַּעֲבוּר שֶׁהוּא מִחֲרָף
הִי כַעַת בְּדַבְּרָיו שֶׁהִי עוֹשֶׂה עוֹל עִמּוֹ. וְעַל זֶה גַם הִי הִרְעִים
עַל אִיּוֹב בְּסִי ל"ח וְכוּ'.

17) הָאֵף שׁוֹנֵא מִשְׁפָּט יִחְבוֹשׁ, הָאֵם רֹאֵת אֲשֶׁר
אָף שׁוֹנֵא מִשְׁפָּט יִחְבוֹשׁ, יִהְיֶה חוֹבֵשׁ וּמוֹשֵׁל, הֲלֹא הָעַם עוֹשֶׂה
לְמוֹשֵׁל וְחוֹבֵשׁ רַק אוֹהֵב מִשְׁפָּט, וְעַד"ז לְהֵלֵךְ הָאֲמוֹר לְמֶלֶךְ
בְּלִיעַל וְגוֹי.

12) כִּי לֹא עַל אִישׁ וְגוֹי, הַפִּסְוֹק הַזֶּה הוּא טַעַם לְפִסְוֹק
שֶׁלִּפְנֵי זֶה. וְהֵינּוּ כִּי בֵּית דִּין שֶׁל מִטָּה מוֹכֵרָה לְשִׁלוּחַ כְּתָב
הַזְּמִנָּה אֲשֶׁר הַנְּדוֹן יֵלֵךְ וַיִּבֵּא אֶל הַבֵּית דִּין לְהַשְׁפִּיט שָׁם. וַיְכּוֹל
חֲנִידוֹן בִּינֵי וּבִינָי לְהַסְתֵּר וְלֹא לְבֹא לְמִשְׁפָּט, אֲבָל הַקְּב"ה לֹא
יִשִּׁים עַל אִישׁ הַתְּחִיבּוֹת לְהֵלֵךְ אֵלָיו בְּמִשְׁפָּט פֶּעַם אַחַר פֶּעַם
(זֶהוּ פִּי שֶׁל עוֹד עִי גַעְזֻעֲנִיּוֹם) אֲךָ הַקְּב"ה הוּא בְּמִקּוֹם שֶׁהַנְּדוֹן
הוּא וְע"כ לֹא יוֹכֵל פּוֹעֵל אֶזֶן לְהַסְתֵּר מִמֶּנּוּ.

30) מִמְּלוּךְ אָדָם הֵנָּה וְגוֹי מוֹסֵב עַל מ"ש בְּפִסְוֹק כ"ט
וְהוּא יִשְׁקִיט כַּמ"ש רִש"י.

33) הַמַּעֲמָד יִשְׁלַמְנָה וְגוֹי הַכֹּל דְּבָרֵי הַנְּדוֹן (ע' רִש"י)
אֶל תִּי, הֵיתְכֵן הָאִישׁ אֲשֶׁר מַעֲמָד נִבְרָא יִשְׁלַמְנָה כִּי מֵאֲסֵת

שלום
לא יה
אחר
דעת
לה
ומיר
יצוה
14
בפסוק
טע"ד
דין כס
ובישעיי
שיבא
כמו ותו
15
מוסב ע
למעלה
ופצה פ
ל
זה את
ק די
כפר נפי
הערוך
הצדה וכו
29
הפעל אי
ש
גווא ו
נשפי מי
כנשיא
גו אף
הפרש
השע
השם יתן
כס

יְשׁוּלִים אֶת אִשֶּׁר מֵאִסַּת וּתְחַסְרָהוּ, כִּי אַתָּה תִּבְחַר מִה יִהְיֶה וּמִה לֹא יִהְיֶה וְלֹא אֲנִי. וּמִה יִדְעַת דְּבַר הוּא מֵאִמֵּר אֱלֹהִים לְאִיּוֹב אַחֵר שֶׁהוֹרָה אוֹתוֹ מִה יִשְׂרָאוּי לֵאמֹר לֵהי אֹמֵר אֱלֹוֹי וְעוֹד מִה יִדְעַת עַל דֶּרֶךְ זֶה דְּבַר עוֹד.

לֵה 10 וְלֹא אֵמֵר אֵיִה אֱלֹוֹה עוֹשֵׂי נֹתָן זְמִירוֹת בְּלֵילָה, פִּי עַל דֶּרֶךְ הַכְּתוּב בַּתְּהִלִּים מ"ב 9 יוֹמִם יִצוּה ה' חֲסִדוֹ וּבְלֵילָה שִׁירָה עִמִּי וְגוֹי.

14 אֵף כִּי תֵאמֵר לֹא תִשׁוּרְנוּ וְגוֹי מוֹסֵב עַל אִמְרוֹ בַּפְּסוּק 12 יִצְעֲקוּ וְלֹא יֵעֲנֶה ה' אֵף לְצַדִּיק מִפְּנֵי גֵאוֹן רַעִים (ע"י טצ"ד) אֵף כִּי תֵאמֵר וּתִצְעַק שְׁלֹא תִרְאֶה אֶת ה' לְדוֹן לִפְנֵי (דִּין כְּמוֹ לְדִין כְּמוֹ לְמַעֲלָה ל"ג 32 הַפְּצַתִּי צַדִּיקְךָ כְּמוֹ לְצַדִּיקְךָ וּבִישׁעֵי ז' 10 וְיוֹסֵף ה' דְּבַר כְּמוֹ לְדַבֵּר לְכַדּוּמָה הַרְבֵּה) וּתְחַכְּכָה שִׁיבָא עִמְךָ בְּמִשְׁפַּט עַכ"ז לֹא יֵעֲנֶה לְךָ. וּתְחַוֵּל כְּפִי הַתְּרַגּוֹם וּא"ע כְּמוֹ וְתוֹנִיל וְעַמ"ש לְמַעֲלָה ל' 22.

15 וְעַתָּה כִּי אֵין שְׁלֹא עֲנָה ה' לְאִיּוֹב, פֶּקֶד אִפּוֹ הוּא מוֹסֵב עַל אִיּוֹב שֶׁבַּפְּסוּק שְׂאֵחֵר זֶה שְׂאִיּוֹב פֶּקֶד אִפּוֹ וְהַתְּקַצֵּף וּפְנָה לְמַעֲלָה בְּרֹוב דְּבָרָיו וְלֹא מִרְגִּישׁ שֶׁהִרְבֵּה בְּדַבְּרָיו מֵאֵד וְהַבֵּל יִפְצָה פִּיהוּ וּמְלִין בְּלֵי דַעַת יִכְבִּיר.

ל' 17 וְדִין רִשָׁע מֵלֵאֵת זֶה בְּדִין וּמִשְׁפַּט אִשֶּׁר יִתְמוּכוּ זֶה אֶת זֶה, כִּי הִמָּה (כצ"ל) פֶּן יִסִּיתֶךָ הַמַּסִּית ע"י הַשֶּׁפֶק שִׁיחִיה לְךָ דִּי (גַעֲנִיגַע) הַכֵּל, וְרַב כֶּפֶר הוּא ג"כ רֹוב עִשְׂרוֹת כְּמ"ש כֶּפֶר נֶפֶשׁ אִישׁ עִשְׂרוֹ (מִשְׁלֵי י"ג) אֵל יִטֵּךְ מִדֶּרֶךְ הַיִּשְׁרָה, כִּי הַיַּעֲרוֹךְ שׁוֹעֵךְ כְּמוֹ שְׁוֹעֵךְ הַיִּינוּ תִּפְלֹתֶךָ (ע"י רש"י) הַאֵם לֹא בְּצַר ע"י הַצָּרָה וְכֵל מֵאִמְצֵי כַה לְהוֹשִׁיעַ אֵז תִּבְא לְהַתְּפַלֵּל לֵה וּלְדַבְּקָה בּוֹ.

29 זִכְרוֹר כִּי תִשְׁגִּיא פֶּעֶל ז', זְכוֹר כִּי הַפְּעַל אִשֶּׁר שׁוֹרְרוֹ (מִבִּיטִים) אֲנָשִׁים כֹּל אָדָם חֲזוֹ בּוֹ (בַּהֲפַעַל) וְגוֹי תִשְׁגִּיא מֵאֵד תִּגְדִּיל מֵאֵד אִשֶּׁר צָרִיךְ לֵאמֹר הֵן אֵל שְׁגִיא וְגוֹי וְהָאָדָם לֹא יִבִּין וּמִפְּרֵשׁ הַפְּעַל שֶׁהִיא כִּי יִגְרַע נִטְפֵי מִים וְגוֹי, וּמִכֵּל יִשְׁכֵּן תִּשְׁגִּיא פֶּעֶלוֹ אִשֶּׁר הָאָדָם יִבִּין מִפְּרֵשֵׁי עֵב נִשְׂיָאֵת סוֹכְתוֹ (הַעֵב כְּמוֹ סוֹכָה) זֶה בּוֹדָאִי לֹא יִבִּין. אֵף אִם כְּמוֹ אֵף כִּי הַיִּינוּ כֹּל יִשְׁכֵּן. וּמִפְּרֵשׁ מִה הִנֵּה הַפְּלֹאוֹת בַּעֲב, אֹורוֹ פֵרֵשׁ עֲלָיו הוּא אֹור הַבְּרַק וּמִכֶּסֶה בּוֹ שְׂרֵשֵׁי הַיָּם הַיִּינוּ מִי הַיָּם שְׂעוּלִים בַּעֲנָן. כִּי בִם בְּשֵׂרֵשֵׁי הַיָּם הַיִּינוּ הַמִּים יִדִּין עִמִּים יִתֵּן אֲכָל וְגוֹי. עַל כֶּפִים הַיִּינוּ הַעֲנָנִים שֶׁהֵם כִּכָּף (ע"י רש"י) כֶּסֶה אֹור הוּא אֹור הַבְּרַק. וַיִּצֹו עֲלֵיהָ הַיִּינוּ עַל הָאֹור כְּמוֹ

בשבע פי של משנאי
פי בפעם אחת אבל
ומביט לא יראה יותר
ומפרש בפסוק יין ויה
ש"י ומפרש בפסוק ים
מעשה אדם ואולי צ"ל
ל פעמים שלש וגו'
חלום היא רק פעם אחת
מי שהוא על משפטי
אליהוא לא חרשית את
בעבור עונותיו (ע"י למעלה
ב רק בעבור שהוא מרדף
כמו. ועל זה גם ה' חרשים
חבוש, האם ראית אשר
ומושל, הלא העם עושה
ועד"ו להלן האמור למך
סוק הזה הוא טעם לפסוק
מטה מוכרה לשלוח כתב
בית דין להשפט שם. ויכול
למשפט, אבל הקב"ה לא
ליו במשפט פעם אחר פעם
הקב"ה הוא במקום שהנדון
ד ממנו.
מוסב על מ"ש בפסוק כ"ט
הכל דברי הנדון (ע"י רש"י)
ברא ישלמנה כי מאסת

שפ"י גם דעליטש (וכן בירמיה י"ג 16 ושמה לצלמות כי נמצא גם השם אורה) במפגיע הוא הרעם, וקראו מפגיע כי נמצא במס' שבת ע"ז ב' אימת מפגיע על ארי ופרש"י היה קטנה שצועקת בקול גדול עד אשר הארי יפחד ממנה, ולכן דימה הכתוב את הרעם למפגיע.

33) יגיד עליו על הי רעו תרועתו ברעם אשר מקנה אף על עולה (מקנה מלשון סמל הקנאה המקנה ביהזקאל הי' 3) מן הי' כי הקדמונים האמינו כי בעת הרעם ירגז הי' ועליון יתן קולו באף ובקצף גדול.

ל"ז 1) אף לזאת וגוי הולך ומדבר על הרעם שיחרה לבו, ואומר שמעו שמעו ברגז קולו שהקדמונים האמינו שהרעם הוא קול הי' (כמ"ש בתהלים כ"ט 3) כאשר הגא מפיו יצא ואמר ברגז כמו שפ"י למעלה ל"ו 33.

3) תחת כל השמים ישרהו מוסב על אמרו והגה מפיו יצא והוא מישר דרכו תחת כל השמים ועושה אור על כנפות הארץ הוא הברק, ואחר הברק ישאג קול הרעם ולא יעקבם כמו יעקבם בתלמוד, והיינו כאשר ההגה מפיו יצא לא יעכב האור והקול.

6) כי לשלג יאמר וגוי מפרש מה ההגה אשר יצא מפיו הי' (בפסוק 2) כי יאמר שיבא שלג או גשם מטר או גשם מטרות עזו.

7) ביד כל אדם יחתום, ביד כמו בעד שיחתום בעדש שלא ידעו כל האנשים את מעשהו, אנשי כמו אנשים וכא הנסמך במקום נפרד, או הוא על דרך לשון הארמי. ועי' מצ"ד.

11) אף ברי, אף כמו אף אם (כמו בתהלים מ"ד 10 וכדומה) והכונה אף אם ברי היינו הברירות (מלשון ברור) יטריח את העב ללכת הלאה והברי יפיץ ענן אור של העב (ענן אור היינו הענן שבו אור הברק) אולם העב הוא מסכות מתהפך בתחבולותיו לפעול אותם כפי צווי הי' והולך ממקום זה למקום אחר על פני תבל ארצה.

15) בשום אלוה עליהם מוסב על מפלשי עב בפסוק שאחר זה. מפלשי כמו מפרשי בס"י ל"ז 29, בחלוקה למנ"ד. והופיע אור עננו הוא הברק.

19) הודיענו מה נאמר לו פ"י עליו, לא נערך מפני חשך הענין.

(20) היכ
חשך יבול
12) וע
הברק שלה
אור הברק
גוי כפ"י רע
מא 3)
כמו למעלה
24) אה
מפנת הקיט
מב 3)
דע כלל לכ
מקרא ועמ"
4) שמע
כמו עד הנה
ראה את הי'
שנעשיתי עפו
אתמשל בעפו
7) כי ל
וח נתבאר לכ
10) בה ה
כפ"י שמואל
מחוקף אותיות
הביאור ד
מה אחת עזבו
ענגו ומחמד
ענו עד מאד,
שלמה וגוי

(20) היסופר לו פיי עליו, היוכל איש לאמר כי יבלע פיי החשך יבולע ויבטל.

(12) ועתה לא ראו אור, אחר שדבר מן העבים ואור הברק שלהם יאמר ועתה פיי אחרי הנאמר, האנשים לא יראו אור הברק עוד אך בהיר הוא בשחקים וגוי מצפון זהב יאתה וגוי כפוי רש"י.

מא 3 מי הקדימני ואשלם פיי ואני אשלם הדבר כמו למעלה ל"ד 33 המעמד ישלמנה ועמ"ש שם.

(24) אחריו יאיר נתיב וגוי כמו כעת אחרי הליכת ספינת הקיטור הוא נתיב לבן מאיר מן הקצף (שוים).

מב 3 מי זה מעלים עצה כמוך הי אשר האדם לא ידע כלל לבן הגדתי אשר לא אבין (הוי"ו כמו אשר הרבה במקרא ועמ"ש למעלה ל"א א').

(4) שמע נא וגוי הוא מאמר הי שחפץ להאריך שאלותיו כמו עד הנה, ואיוב השיב שבדברי הי עד הנה די לו כי כבה ראה את הי ועל כן אמאם הכל ולא אצעק יותר, ונחמתי על שנעשיתי עפר ואפר כמו שאמר למעלה לי 19 הרני לחמר אתמשל בעפר ואפר.

(7) כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב, ביאור זה נתבאר למעלה כפ"י כ"ז ע"ש באורך.

(10) בהתפללו בעד רעהו עי רש"י ומצ"ד ועמ"ש בפיי שמואל בי גי 8 בשם רש"י והרד"ק, כי רעהו כמו רעיו בחלוף אותיות אהוי ורש"י סותר עצמו. ועמ"ש במשלי י"ט 7.

שיר השירים

הביאור הנכון במשל של שיר השירים הוא זה, כי עלמה יפה אחת עזבה את חדרי שלמה (א' 4) ותמאם בחברתו וככל תענוגיו ומחמדיו ותרדוף אחר רועה אחד בעדרי הצאן באהבתה אותו עד מאד, יהיא אומרת אל בנות ציון (ג' 7) הנה מטתו שלשלמה וגוי אפריון וגוי תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים

מות כי נמצא
יע כי נמצא
היה קטנה
ולכן דימה
אשר מקנה
מקנה ביהוקאל
הרעים והגו הי
הרעים שיהוד
האמינו שהרעים
מפיו יצא ואמר
על אמרו והנה
ועושה אור על
קול הרעים ולא
מפיו יצא לא יענב
ההנה אשר יצא
שם מטר או גשם
יעד שיהתום בעדם
כמו אנשים ומא
הארמי. ועי מצ"ד.
בתהלים מ"ד 10
דות (מלשון ברור)
עין אור של העי
העיב הוא מסבות
הי והולך ממקום זה
ל מפלשי עיב בפסוק
29, בחלוף למג"ד.
לוי, לא נערך מפני

צאינה וראינה בנות ציון ונו' שהם ילכו שמה להשתעשע אבל
 הוא לא תחפוץ לבא לשם כי האהוב לה הרועה העני יקר
 בעיניה מכל מחמדי שלמה, והרועה גם כן לנגדה אומר
 (ו' 6) יכול להיות ששים מלכות ושמונים פלגשים (מספר
 לגזומא) וגוי אבל הוא לא יחפץ בהן אך אהת היא יונתי וגוי.
 שלמה הוא משל לעולם הזה עם תענוגיו (כי שלמה קבץ בביתו
 כל תענוגי העוה"ז כמ"ש בס' קהלת), העלמה הוא כנסת ישראל,
 הרועה הוא משל לה' רועה ישראל בסתר המדרגה בגלות
 השכינה אשר הוא כרועה עני שאין לו רב בעוה"ז, אבל כנסת
 ישראל לא תחפוץ העולם הזה עם כל תענוגיו אך תחפוץ
 לאהבת ה' הרועה שלה היקר לה מכל מהמדי התבל. כמ"ש
 (תהלים ע"ג) מי לי בשמים ועמד לא הפצתי בארץ. ונאמר
 (צפניה ג' 12) והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'.

א 12) עד שהמלך במסבו וגוי פני נרדי נתן ריחו עד
 מסבת המלך וע"כ לוקחה אל בית המלך, אבל צרור המור דודי
 לי וחפצה בו יותר.

ב 2) כשושנה בין החוחים, בה"א הידועה, כי השושנה יש
 לה בעץ שלה חוחים הגדלים עליו, ומזה ראייה כי שושנה היא
 בל"א (ראוץ) כתרגום שלנו ולא (ליליע) כתרגום געזעניוס.

ג 9) אפריון עשה לו וגוי שרש מלת אפריון איננה
 מלשון יון בדעת המבקרים, גם לא בדעת לעווי בספר המלים
 שלו מלשון פוריא בתלמוד או פריה ורביה, אך הוא מלה עברית
 מן אפר שנמצא בס' מלכים א' כי ויתחפש באפר על עיניו
 שהוא ענין מכסה, ומזה אפריון (על משקל אביון עליון) הוא
 נקרא ע"ש שהוא כמו מכסה מכל הצדדים כמ"ש רש"י בסוף
 סוטה על המשנה לא תצא כלה באפריון ועמ"ש בפ"י ישעיה ד'
 ע"פ כי על כבוד חופה.

ד 4) בנוי לתלפיות, תלפיות נקראים פיות לתלות
 בהם דבר כמו טבעות עם יתידות והם היו בנוים (אייך געבויעט)
 במגדל דוד לתלות עליהם מגיני ושלטי הגבורים. פיות ע"ד
 והיה פי ראשו בתוכו וגוי שמות כ"ה 32.

ו 12) נפשי שמתני, כמו מרכבות של העשיר
 עמינדיב (כמו עמינדב בתורה), ורצתי במהירות לפה ולא ידעתי
 בעצמי איך היה זה, וע"כ גם הרועה קורא אותה (ו' 2)
 בת נדיב.

ח 12) כ
 ואין אני הפץ
 והוא משיב הי
 א 7) זכר
 ונו' כי הא"ע ב
 גז, ויכול להיות
 גם שם הבית של
 10) כי רא
 21) הבאת
 הלאי הבאתה
 קדם העתיד שאר
 11) דר כ
 ושר"ץ מתחלף ע
 16) הכפ
 26) ויחיל
 ונו' יחיל בן דומם
 33) כי לא ע
 ונו' המכהו לא ע
 ונו' לעות אדם או
 ונו' אמר ו
 ונו' הטוב כי א
 ונו' הי ע"י חטא
 ונו' חטאיו.
 51) עיני עו
 ונו' לפרש כי מכ
 ונו' ושיעור הכת
 ונו' כמו מכל בנו
 ונו' הכהו על מוח
 ונו' בנות העין.

ח 12) כרמי שלי לפני האלה לך שלמה פי יהיו לך ואין אני הפין בהם אך הרועה העומד לפני הוא כרמי שלי, והוא משיב היושבת בגנים וגו'.

א י כ ה

א 7) זכרה ירושלים ימי עניה כל מחמדיה וגו' כי הא"ע כמו בימי עניה כמו כי ששת ימים עשה ה' וגו', ויכול להיות כי הבי"ת של בנפול שייך גם למעלה. וכן גם שם הבית של ביום השביעי שייך גם למעלה וכן הרבה במקרא. 10) כי ראתה גוים כמו עד כי ראתה.

21) הבאת יום קראת ויהיו כמני פרש"י והא"ע הלואי הבאתה (אפסאטיף), ויכול להיות כי העבר הוא עתיד קודם העתיד שאחריו.

ג 11) דרכי סורר ויפשהני מלשון פסה כי זסשר"ן מתחלף שעשני לפסוה ע"י דרך המלא סורים וקוצים. וכן להלן 16 הכפישני באפר כמו הכבישני כי בומ"ף מתחלף. 26) ויהיל ודומם עי רש"י, ולדעתי שני ווין לדמיון כמו יחיל כן דומם כמו נרדם ורכב וסוס בתהלים ע"ו.

33) כי לא ענה מלבו וגו' יסובב על מכהו בפסוק 30 היינו המכהו לא ענה מלבו ויגה בני אוש לדכא וגו' נגד פני עליון, לעות אדם אדני לא ראה שיעשה הכל בלי רצון ה', כי מי זה אמר ותהי ה' לא צוה ואשר מפני עליון לא תצא הרעות והטוב כי אם הכל במקרה מי יאמר כן, אך הכל בגזרת ה' ע"י חטא האדם על כן מה יתאונן אדם וגו' רק על חטאיו.

51) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי, הנכון לפרש כי ממלות כנות נשמע למעלה הנחסר (כדרך המקרא) ושיעור הכתוב הוא בת עיני עוללה לנפשי, מכל בנות עירי כמו מכל בנות עיני עירי. ובתוספתא בבא קמא פ"ט נמצא הכהו על מוחו ויצאו בנות מלך וסימא את עיניו ופי' המג"א בנות העין.

עשע אבל
העני יקר
גדה אומר
זים (מספר
ונתי וגו'
קבץ בביתו
נסת ישראל,
דרגה בגלות
אבל כנסת
אך תחפין
תתבל במ"ש
ארץ. ונאמר
בשם ה'
נתן רוחו עד
זור המור דודי
השושנה יש
זו שושנה הוא
בעזעניום.
אפריון איננה
בספר המלים
הוא מלה עברית
באפר על עינו
וביון עליון הוא
מ"ש רש"י בסוף
בפי' ישעיה ד'
אים פיות לתלות
ז (איין געבויעט)
בזרים. פיות ע"ד
בנות של העשיר
לפה ולא ידעתי
יא אותה ו' 2)

57 קרבת ביום אקראך, הוא עתיד אחר העתיד
הקודם בפסוק 56 אל תעלם וגוי או שחוא במשפט התנאי
והחפץ (אפטאטיף) הלואי וקרבת עמ"ש למעלה אי 21.

ד 9 שהם יזובו מדוקרים, מוסב על הללי הרב
שדקרו אותם בתרבותם.

16 פני ה' הלקם, הוא עוד מאמר הגויים שבפסוק

שלפני זה:

ק ה ל ת

ב 14 אין טוב באדם, כמו מאדם, בומ"ף מתהלף וכן
יחושע ג' 16 הרהק מאד באדם והקרי הוא מאדם.

ג 17 שם, פי, במקום הידוע בעולם הנשמות.
27 לברם האלהים וגוי, לברם הוא מלשון ארמית

לבר, והכונה שהאלהים (דיא גאטהייט) הוא לחוץ מהם, והם
יכולים לראות שהמה כבהמות ואין יתרון להם, והוא ע"ד הכתוב
אני אמרתי אלהים אתם וגוי אכן כאדם תמותון.

ד 14 כי מבית האסורים יצא למלך הוא יסובב
על הילד המסכן. כי גם במלכותו נולד רש יסובב על המלך

חזקן וכסיל שגם במלכותו נולד רש, נולד כמו נעשה כמ"ש רש"י.
ה 2 כי בא ההלום וגוי, כי לדמיון (וויא) כמ"ש

בישעיה מ"ט.

ח א ועוז פניו ישנא פי איש עוז (כמו איש זרוע
איוב כ"ב 8) פניו נשתנים לרעה.

ט 3 ואחריו אל המתים פי סוף האדם, ויותר
נראה פי מלת אחריו על החיים שבמלת בחייהם שאחר החיים

כולם הולכים אל המתים כי מקרה אחד לכל. משקל הזוגי חיים
יבא ג"כ בלשון יחיד זכר כמ"ש הא"ע על משקל הזוגי מים מן

הכתוב מי נדה לא זרק עליו. וכן בלשון נקבה תשטוף ספיחיה
עפר ארץ איוב י"ד 19.

י 18 בעצלתים ימך המקרה עי בא"ע, ולדעתי
הכונה כי בעצלות נתעפש ונרקב הבית בתחתיתו, אבל בכפל

העצלות (ולכן אומר בעצלתים במשקל הזוגי להורות הכפל) אז
גם המקרה ימך ויפול.

א 1 ויה
ימולך מה ד
אחשורוש ה
נשה חמן, כי
ער כל זה ל
יאונה צדיך
זה אחר דריו
לן ש 31 ל
על ועם דברי
ה מקודם זה
ה החמישי ו
נשם ימי ו
ית בטלו ה
זעו. ועל
ית אבל גם
החדש הנזכ
לא לא נזכר
החדש של
לדיוש ב
אם או ע"י
גולה ובנו
בשים בדני
החדש המול
הק מלך כ
אז לצד ה
קרא עד היו
קראו מן

וכן ב
קאקסער

א ס ת ר

א 1 ויהי בימי אהשורוש הוא אהשורוש המולך מהדו ועד כוש וגוי. נראה מזה שהכתב במלות הוא אהשורוש רוצה להודיע מי הוא זה אהשורוש שבימיו היה מעשה המן, כי בין מלכי מדי ופרס היו רבים בשם אהשורוש, ואחר כל זה לא נודע מי הוא זה. ואני באתי לברר הדבר. בראשונה צריך לדעת כי טעו האומרים שאהשורוש של המן היה אחר דריוש בונה הבית. כי אין להכחיש פשט הכתוב להלן ט' 31 לקיים את ימי הפורים וגוי וכאשר קימו על נפשם ועל זרעם דברי הצומות וזעקתם שהכונה כמו שקימו על נפשם עוד מקודם זה ארבעה הצומות הנזכרים בזכריה ז' צום הרביעי וצום החמישי וגוי אחר שגלו לבבל (וכן פי' הא"ע) כן יקימו על נפשם ימי הפורים. והנה מבואר בזכריה ה' שכאשר נבנה הבית בטלו הצומות וזעקתם, (רק בחורבן בית השני קבלו מחדש). ועל כן צריך לאמר שמעשה המן היה קודם בנין הבית. אבל גם דעת האומרים שאהשורוש של המן היה זה אהשורוש הנזכר בעזרא ד' שבטל בנין הבית אינו נכון כי בספר עזרא לא נזכר דבר ממעשה המן בזמן זה. אך הנכון הוא כי אהשורוש של המן היה אביו של דריוש המדי הנזכר בדניאל ט' לדריוש בן אהשורוש* והזכירו כי זה אהשורוש היה מפורסם אז ע"י מעשה המן. והסך קב"ז מדינותיו (מדינה היינו עיר גדולה ובנותיה, קרייז) היו רק בצד המזרח (כמו שפירשו המפרשים בדניאל ז' 5 ולשטר חד הקומת), וכן אומר פה הוא אהשורוש המולך מהדו ועד כוש, ואין הכונה על כוש של תרהקה מלך כוש וכדומה שהוא עטיאפיען, כי גם מלכי פרס לא באו לצד הזה כלל, אך כוש הנזכר פה הוא ארץ קויקאז הנקרא עד היום בפי היהודים ילידי הארץ בשם כוש (ומזה בא שם קויקאז מן כוש והנהר קאז, כמו הינדיקו הינדא כוש).

* וכן בספרי היונים נמצא כי אביו של אסטיאגוס היה שמו קיאקסערעם אבל יש ערבוב גדול ומחלוקת בספוריהם ואין לסמוך עליהם הרבה.

אמר הגוים שבפסוק
על הללו הרב
21.
במשפט התנאי
העתיק

בומ"ף מתחלה וכן
א מאדם.
הנשמות.
הוא מלשון אריות
הוא לחוץ מהם, והם
הם, והוא ע"ד הכתוב
זמותון.
א למולך הוא יסובב
רש יסובב על המלך
מו נעשה כמ"ש רש"י,
לדמוין (וויא) כמ"ש
עוז וכמו איש זרוע
י סוף האדם, וזוהר
בהייהם שאחר חיים
לכל. משקל הזוגי חיים
ל משקל הזוגי מים מן
נקבה תשמוף ספוחה
ד ה ע"י בא"ע, ולדעתי
בתחתיתו, אבל בפסל
זוגי להורות חכפל) או

והארץ אשר מן הודו (הוא אינדיען) ולא עד בכלל עד כוש
קויקאזיען היתה תחת ממשלת מלכי מדי כפי החלוקה אשר
חלקו ביניהם מלך מדי זנבו פלאסר אביו של נבוכדנצר אחר
שכבשו מלכות אשור. ומ"ש בסי"י וא"י הים הכונה על אי
ים פרס.

ג (4) כי הגיד להם אשר הוא יהודי, כי היהודים
במדי ופרס היו הפשים מחובות המלך לפי דתי המלוכה וע"כ
אמר המן ישנו עם אחד וגוי ואת דתי המלך אינם עושים וגוי.
ואחשורוש חשב כי הוא עם לא נודע כמו הציגאנער ולא חשב
על היהודים שאל לאסתר מי זה ואיזה הוא וגוי.

ד (26) על כן על כל דברי האגרת הזאת וגוי
נמשך למטה על כן קימו וקבלו היהודים וגוי בפסוק שאחר זה.
ז (31) וכאשר קימו וגוי דברי הצומות וזעקתם נתבאר
למעלה בסי"א.

ע ז ר א

ב (40) הלויים בני ישוע נראה שצ"ל בני ישוע
כמו נחמיה י"ב 8 ועי' נחמיה ז' 43.

ג (63) ויאמר ה'ת'ר'ש'ת'א, הוא זרובבל ששבצר ופירוש
המלה בלשון פרס הישנה משנה למלך (וויצע קעניג), ואין זה
נחמיה התרשתא בסי"ה להלן כי נחמיה היה ימים רבים אחרי
זרובבל וגם הוא היה בימיו משנה למלך ולכן אמר בסי"ה 15
והפחות הראשונים אשר לפני וגוי.

ד (3) כי באימה פ"י אף שהיה באימה, כי כמו אעפ"י
בכמה מקומות במקרא. (וויא וואהל).

ה (6) ובמלכות אחשורוש וגוי הוא ארתחששתא
שבפסוק שאחר זה כמ"ש הא"ע, רק הכותב החל לספר בלשון
עברי כמו עד הנה ואחרי כן חבר המעשה כמו שמצא בלשון
ארמי והכותב בלשון ארמי קראו ארתחששתא, והיה לו באמת
שני שמות כאשר יבואר.

וועתה ראוי לדעת מי הוא זה אחשורוש ארתחששתא לפי
הנודע לנו ממלכי פרס יש אומרים כי הוא קאמביוזעס, והוא

מעות כי
כמו אביו
שהובא ב
פרק ל"א
כי אחרי
ארתחששו
אסטיאגוס
הימים ש
לוחך היי
מלכו דריו
ביוספוס)
שנים, אך
וחקישען
הנהיג הכ
המדי והוא
המחגים ב
איועביוס)
מלך בנו
גם מיגאסס
המדי עם
ממלכות ה
נמן ופסקי
עד פה כי
שהעיר ירו
אמר המלך
בני העיר
דיוש הפר
כי בית אל
רשות לבנו
ה (16)
מאן הביא
שהוא נתן
שם שלו
קראו פחה
כמו נשיא.
נשיאים ביש

טעות כי בישעיה מ"ה הראיתי כי קמביזעס היה טוב ליהודים כמו אביו. אך הנכון הוא כפי המבואר בדברי מיגאסטינוס שהובא בס' מאור עינים להאדומי (ושם הנוסח מיטאסטינוס) פרק ל"א וכן הוא בדברי הימים לפילון האלכסנדרני שם פ' ל"ב כי אחרי כורש מלך פרס מלך בנו של דריוש המדי אחשורוש ארתחששתא עשרים שנה (גם בדברי קסענספאן נמצא כי אסטיאגוס היה לו בן בשם קיאקסערעס) והוא ישב בבבל (דברי הימים שם), וע"כ אומרים בפסוק 12 פה יהודאי די סלקו מן לותך היינו עולי בבל, כי המעשה שהיה כן היה: בתחלה מלכו דריוש המדי וכורש יהדיו שתי שנים (מיגאסטינוס וכן ביוסיפוס) ובמות דריוש המדי מלך כורש מלך פרס לבדו כ"ב שנים, אך בעבור שכורש היה נטרד במלחמת המאסאגעטין והסקיטען עד שנהרג שם וקאמביזעס היה נטרד במלחמת מצרים הנהיג המלוכה לבדו אחשורוש ארתחששתא בנו של דריוש המדי והוא ביטל בנין הבית ואחר מות קאמביזעס וגם ממשלת המהגים בטלה המליכו שרי פרס את דריוש היסטאספוס (כספור אייזעביוס) בונה הבית והוא ביטל מלכות המדיים לגמרי, ואחריו מלך בנו קסערקס הנלחם עם היונים, וצריך לדעת כי פה טעה גם מיגאסטינוס שערבב אחשורוש ארתחששתא בנו של דריוש המדי עם קסערקס בנו של דריוש הפרסי ובה סותר הירוע ממלכות הפרסיים, ואולם כפי הסדר שכתבתי עולה הכל על נכון ופסוקי המקרא שלנו יבאו בכל מקום על נכון. ויש להעיר עוד פה כי צרי יהודה אז כתבו שקר לאחשורוש ארתחששתא שהעיר ירושלים מתבנא וגוי ולא זכרו מבנין בית אלהים ולכן אמר המלך בפסוק 21 וקריתא דך לא תתבנא וגוי כי אסר בנין העיר והם בטלו בנין הבית (פסוק 24) אבל אחרי כן בימי דריוש הפרסי באגרת תתני וסיעתו להלן ה' 8 הם כתבו האמת כי בית אלהים מתבנא וגוי ודריוש מצא האמת כי כורש נתן רשות לבנות בית אלהים ונתן רשות גם הוא.

ה' 16) אדין ששבצר דך אתא יהבא שיא וגוי מכאן הביא הא"ע בפ"י דניאל ראייה כי ששבצר הוא זרובבל שהוא נתן היסודות לבית אלהים, כמסופר למעלה, וששבצר הוא שם שלו בלשון פרסי, וכ"ה בעזרא ג'. ופה בפסוק 14 קראו פחה ובסיי אי הנשיא ליהודה, כי פחה הוא בלשון פרסי כמו נשיא. ומן זרובבל והלאה כל ימי הפרסיים והיונים היו נשיאים בישראל מבני דוד אצל הכהנים והם היו נשיאים בבית

א עד בכלל עד כוש
מדי כפי החלוקה אשר
של נבוכדנצר אחר
י"י הים הכונה על אי

יהודי, כי היהודים
לפי דתי המלוכה וע"כ
המלך אינם עושים וגוי,
והציגאנער ולא חשב
זוא וגוי.

אגרת הזאת וגוי
וגוי בפסוק שאחר זה.
צומות וזעקתם נתבאר

ראה שצ"ל בנוי ישוע

זרובבל ששבצר ופירוש
(וויצע קעניג), ואין זה
יה היה ימים רבים אחרי
ד ולכן אמר בס"י ה' 15
באימה, כי כמו אעפ"י

וגוי הוא ארתחששתא
הכותב החל לספר בלשון
מעשה כמו שמצא בלשון
חששתא, והיה לו באמת

שורוש ארתחששתא לפי
הוא קאמביזעס, והוא

דין הגדול אף כי פחות יהודים העומדים בינם לבין מלכי פרס
היו אחרים כנראה בנחמיה אבל בבית דין הגדול (היינו כנסת
הגדולה לפי דברי קראָכמאל שנמשכה איזה דורות כמו הסינאדע
בפעטרסבורג וכמו לשון סנהדרין בימי הרומיים) היו הכהן
הגדול אב בית דין ראש המורים והנשיא מזרע דוד היה המוציא
את הגזירות והפסקים בענינים פנימים לפעולתן בישראל והיה
ראש השופטים, לקיים הכתוב (דברים י"ז 9) ובאת אל הכהנים
הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם וגו' ובימי
מלכות יון אשר הכהנים תעו מן הדרך חדלו לבקש תורה מפי
הכהן ויקומו ראשי המורים מן הסופרים והחכמים, ובעת הזאת
צועק הנביא מלאכי על הכהנים, (בי 2) סרתם מן הדרך
הכשלתם רבים בתורה וגו'. אבל הנשיאים מזרע דוד לא פסקו
כלל בבית דין הגדול כמבואר בספר דברי הימים לפילון במאור
עינים פל"ב וכן בעת מלכות החשמונאים לפי דבריו ודברי
המשנה בפרק ב' דהגיגה ועי' בירושלמי שם. וכן בימי הרומיים
כידוע מן התלמוד בבלי ג"כ (ועי' סנהדרין ה' ע"א). לקיים
נבואת יחזקאל ל"ז 35 ודוד עבדי נשיא להם לעולם. ומ"ש
ביוסיפוס ספר י"א פ"ד שהכהן גדול היה רודה בעם, ותחתיו
רדו הזקנים בעם צריך לדעת כי בראש הזקנים היה הנשיא בן
דוד כמו בעזרא ו' 7 פחת יהודאי ולשבי יהודאי ע"ש. וגרעין
טעה בענינים האלה. ומה שנמצא בסדר עולם זוטא כי זרובבל
שב לבבל הכונה בימי ביטול בנין הבית בין כורש לדריוש, והוא
בנוי על יסוד המעשה המסופר בעזרא ג' וכן ביוסיפון על
זרובבל ושרי פרס (בשאלתם מי החזק בעולם) בבית המלך
דריוש, שלפי זה מוכרח לאמר שזרובבל חזר אז לבבל והיה
בבית המלך דריוש, ועל דרך זה מספר פילון שישוע כהן גדול
חזר אז לבבל, אבל אחרי כן שבו שניהם לירושלים ובנו הבית
כמסופר בעזרא וגם בזה דברי גרעין אינם נכונים.

ו' 14) ומטעם כורש ודריוש וארתחששתא מלך פרס,
אמר על ארתחששתא מלך פרס להורות שהוא קסערקס בנו
של דריוש הפרסי בונה הבית ולא זהו ארתחששתא שלמעלה
בס"י ד' מנטל בנין הבית שהוא היה בנו של דריוש המדי והיה
מלך מדי בעיקר וראשונה אך בעבור כי כורש וקאמביזעס נטרדו
במלחמתם ע"כ מלך גם במדינות השייכים לפרס ולכן נקרא
שם (פסוק ז') ג"כ מלך פרס כנ"ל.

(22

מלכי א
על שם
1 ז
מלך פ
למעלה
פה הבו
(לאנגימו)
לאנגימו
מימנו ה
18 נ
נחמיה ל
שבע לא
לארתחש
זרות בין
י 3
זכר בעבור
שם החכ
זכריות נ
זכריות
זכה בראש
19) ו
א"ע אבל
(למעלה ב
אשם ולא

(* ומ
זכה בימי א

(22) והסב לב מלך אשור וגוי גם מלכי פרס נקראים
מלכי אשור כי מלכו גם באשור וגם ארץ ארם נקדא סיריען
על שם אסיריען הוא אשור, ובלשון חכמים סוריא.

(1) ואחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא
מלך פרס, פה כתיב בסמך להבדילו מן ארתחששתא בשי"ן
למעלה ו' 14 כי שם הכונה על קסערקס בן דריוש כנ"ל, אבל
פה הכונה על בנו של קסערקס הוא ארתחשסתא ארוך היד
(לאנגימאנוס), ומיגאסטינוס ופילון ערבבו את ארתחשסתא
לאנגימאנוס עם דריוש בטעות. ואין לפרש על ארתחשסתא
מימנון הגדול כי לפי המקרא שלנו כפי שכתבתי להלן בנחמיה
ו' 18 נראה שהיה זמן רב בין ביאת עזרא לירושלים ובין ביאת
נחמיה לירושלים* וע"כ הנכון כי עזרא בא לירושלים בשנת
שבע לארתחשסתא ארוך היד, ונחמיה בא בשנת עשרים
לארתחשסתא מימנון הגדול. עזרא בן שריה וגוי נחסרו כמה
דורות בין עזרא לשריה ע' בפ"י קי"ל.

(3) להוציא כל נשים והנולד מהם. אמר לשון
זכר בעבוד השם נשים כמ"ש בש"ב י"ז 13. וע' בא"ע פה
בשם החכמים. וכן אמרו בנזיר ס"א א' ובתמורה כ"ט ב' על
הנכרית נכרית אזיל זרעה בתרה (ע' ב"ב ק"ט ב') והטעם בזה
שהנכרית השודה על הזנות והוא הכונה ביבמות כ"ז ובמדרש
רבה בראשית פ"ז ע"ש.

(19) ואשמים איל צאן וגוי צ"ל בקמץ השין, וע' רש"י
וא"ע אבל כבר נתבאר כפי ויקרא ה' 19 בעשות האדם איסור
(למעלה בפסוק י"ג) בלי דעת שאסור הוא צריך להביא
אשם ולא הטאת כי שגגת תלמוד עולה זדון אתי שפיר פה.

(*) ומטעם זה גם דברי אייזעביוס שכותב כי נחמיה ג"כ
היה בימי ארתחשסתא ארוך היד אינם נכונים.

לבין מלכי פרס
גדול (הוינו כנסת
זות כמו המינארע
ומינים) היו הכתון
ע דוד היה המוציא
הן בישראל וזיה
ובאת אל הכתנים
ההם גוי וימי
לבקש תורה מפי
נבונים, וכעת הזאת
סרתם מן הדוד
זרע דוד לא פסק
ימים לפילון במאור
לפי דבריו ודבריו
וכן בימי הרומיים
ין ה' ע"א. לקיים
לתם לעולם. ומ"ש
רודה בעם, ותחזו
קנים הזה הנשיא בן
יהודאי ע"ש. גרעין
ולם זומא כי זוכבל
ן בורש לדריוש. והוא
ג' וכן ביוסיפון על
בעולם) בבית המלך
חזר אז לכבל וזה
לון שישוע כהן גדול
לירושלים ובנו הבית
נכונים.
תחששתא מלך פרס,
שהוא קסערקס בנו
ארתחששתא שלמעלה
של דריוש המדי וזה
ורש וקאמביוזעס נמרו
נים לפרס ולבן נקרא

נחמיה

א 8) זכר נא את הדבר אשר צוית את משה עבדך וגוי כל המאמר הזה הוא בדברי משה דברים ל', ונראה מזה כי נחמיה הבין שהנבואה הזאת היתה על ההשבה מגלות בבל ומשאר ארצות בימים ההם, כי כבר כתבתי בכמה מקומות שהנביאים לא דברו מגלות הזה רומי כלל, ומה שיש מביאים ראיה מן הכתוב שם כ"ח 64 והפיצך ה' אלהיך בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ ובגלות בבל לא נפוצו כל כך ועל כן יסובב על הגלות הזה, הוא קושיא בטעות כי אחר נפילת אשור נתפזרו עשרת השבטים בכל העולם כמ"ש בפ"י מלכים ב' י"ז (*). והראיה כי הכתוב הנ"ל לא יסובב על הגלות הזה שאמר שם ג"כ ועבדת שם אלהים אחרים עין ואבן. וידוע כי בגלות הזה לא עבדו יותר בני ישראל עין ואבן אך יסובב על גלות אשור ובבל. גם הכתוב בהושע ג' כי ימים רבים ישבו בני ישראל וגוי יסובב על עשרת השבטים שנקראים אצלו בני ישראל (שם ב' 2) והם ישבו ימים רבים עד ימי הבית השני. ועי' ישעיה ס"ו 6 קול מהיכל וגוי.

11) ההפצים ליראה את שמך היינו שהפצים לעבוד אותך ולהכירך לאלהים שאתה יראתם, כענין הוציא יראתו מהיקו בתלמוד, וכן ופחד יצחק ועמ"ש בתהלים ק"ל.

ב 10) סנבלט החורוני, מעיר חורונים במואב (ישעיה ט"ו 5).

ד 2) לבוא להלחם בירושלים ולעשות לו תועה עי' בא"ע, אבל כבר נמצא בשמואל ב' י"ז 13 כי לפעמים יאמר הכתוב על עיר לשון זכר בעבור השם ערים ועמ"ש שם.

ו 13) למען שכור הוא פני למען זה שכור הוא למען אירא.

(* ואולי זה היה כונת ישעיה באמרו (שם ז' 8) ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם, כי כל עוד מלכות אשור היתה בתקפה אחזה אפרים (ועשרת השבטים עמו) עוד בתור עם ביהד, אבל בנפילת אשור בכחה אחר ס"ה שנים נתפזרו בכל העולם ולא יקרא בשם עם אפרים עוד. ועמ"ש בדה"ב ל"ג.

18) כי תחמה על זה איך שבע לארתחשסת עזרא ולמה שתק עזרא לביאת נחמיה לארתחשסתא מן בחיים (ח' 9), יעשה לכהן גדול (73) ויג' זה כמו שאמרו שם בנו ישוע וזה בירושלים והיה כי שם נסמך הכ"ס וכן גם פה, להתחוש וגוי ולבו חסרון גדול והכוונת האחד עד ויגע ה"ט 14) ויג' וגוי ומה שנאמר עוד בימי זרובבל נמצ' ד שם. ז' 2) ויב' זה המעשה שנכחו זהו זה היה בתן נשים רק בני 22) ויירע חשבון, ארץ מאב, כמ"ש כי ע" מאב וגוי (נחמן גיטין ל"א) 31) ואת דמה כי המעשה וקנות עזרא ובמעבה בית אביר על דרך הכתוב אלהים אבל כש

18) כי התן הוא לשכניה בן ארץ וגוי גרעץ
 תמה על זה איך מהרה בזמן י"ג שנים (כי עזרא בא בשנת
 שבע לארתחשסתא ונחמיה בשנת עשרים לו) בטלה תקנת
 עזרא ולמה שתק עזרא? אבל לפי מ"ש להלן כי בין ביאת
 עזרא לביאת נחמיה היה זמן רב כי נחמיה בא שנת כי
 לארתחשסתא מימנו אתי שפיר, ואף כי עזרא היה עוד
 בחיים (ח' 9, י"ב, 36) אבל כבר היה זקן, גם כי אלישיב
 נעשה לכהן גדול והוא היה טוב לטוביה כמסופר להלן י"ג 7.

73) ויגע החדש השביעי וגוי נמשד לסי שאחר
 זה כמו שאמרו המפרשים, ואין זה המעשה של עזרא ג' כי
 שם בנו ישוע וזרובבל את המזבח ועזרא ונחמיה עוד לא היו
 בירושלים והיה זה בזמן כורש מלך פרס, אך זה דבר נפלא
 כי שם נסמך המעשה אל ספר היחש העולים בראשונה (פסוק
 5) וכן גם פה, גם קשה שהלא אמר בפסוק 5 ואקבצה וגוי
 להתיחש וגוי ולבסוף לא נזכר מאומה, וכפי הנראה יש פה
 חסרון גדול והכותב ספר נחמיה דלג מן ויגע החדש השביעי
 האחד עד ויגע החדש השביעי השני, והכן.

14) וימצאו וגוי אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג
 וגוי ומה שנאמר בעזרא ג' 4 ויעשו את חג הסוכות ככתוב
 עוד בימי זרובבל וישוע הכונה שם על קרבנות החג כמ"ש
 במצ"ד שם.

20) ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר, אין
 זה המעשה שנמצא בעזרא ששם היה בחרף ונחמיה עוד לא
 היה וזה היה בתשרי ובימי נחמיה (ח' 9), ופה אין המדובר
 מן נשים רק בני נכר כמו טוביה וכדומה, ועמ"ש להלן י" 31.
 22) ויירשו את ארץ סיהון ואת ארץ מלך
 חשבון, ארץ סיהון הכונה על הארץ שכבש סיהון בארץ
 מואב, כמ"ש כי אש יצאה מהשבון להבה מקרית סיהון אכלה
 עד מואב וגוי (במדבר כ"א). וע"ז ארז"ל עמון ומואב טהרו
 בסיחון (גיטין ל"ח ע"א).

31) ואת בנותיהם לא נקה לבנינו, גרעץ
 ידמה כי המעשה עם רות המואביה שנשאה בעז הוא מתנגד
 לתקנות עזרא ונחמיה, אבל לדעתי יש חילוק גדול בין אשה
 שעזבה בית אביה עמה וארצה ובאה לחסות תחת כנפי השכינה
 ועל דרך הכתוב פה 29 וכל הנכדל מעמי הארצות אל תורת
 האלהים אבל כשאנו נכדל מעמו ומארצו אף שמודה בהקב"ה

צוית את משה
 די משה דברים לו,
 היתה על ההשבה
 כבר כתבתי בכמה
 לות רומי כלל, ומה
 6 והפיצך ה' אלהך
 זרין ובגלות בכל לא
 ה' הוא קושיא בטעות
 ים בכל העולם כמ"ש
 הנ"ל לא יסובב על
 אלהים אחרים עין
 בני ישראל עין ואבן
 ב בהושע ג' כי ימים
 דת השבטים שנקראים
 ימים רבים עד ימי
 וגוי.

ש מך היינו שהפצים
 וראתם, כענין הוציא
 ועמ"ש בתהלים ק"ל.
 מעיר חורונים במואב

ליים ולעשות לו תועה
 בי י"ז 13 כי לפעמים
 השם ערים ועמ"ש שם.
 למען זה שכור הוא

זרו (שם ז' 8) ובעוד
 י כל עוד מלכות אשור
 זשבטים עמו) עוד בתור
 ס"ה שנים נתפורו בכל
 עוד. ועמ"ש בדה"ב ל"ג.

הוא אסור כמו טוביה וסנבלט וכדומה, וע"כ נאמר בתהלים מ"ה
ושכחי עמך ובית אביך.

יא (3) ואלה ראשי המדינה וגו' ראשי המדינה
אינו כמו שרי העם בפסוק א' אלא הכונה כמו בדה"א ט' 2
היושבים הראשונים שחזרו מבבל וישבו בארץ והם עשו ארץ
יהודה למדינה מיושבת אחרי שהיתה שממה זמן רב, ועל כן
נקראו ראשי המדינה, וכן עזרא ב' א' בני המדינה. והספור פה
הוא כמו הספור שם כמו שפ"י הרד"ק ומצ"ד ורבים מחכמי
הנוצרים. כי הכותב פה אחר שסיפר מה שהיה בימי נחמיה
חזר לספר מן היושבים הראשונים בימי זרובבל וישוע ע"ד
להלן סי' י"ב.

יא (1) שריה בן חלקיה וגו' וברה"א ט' עזריה בן חלקיה
וכתב המצ"ד שם שהוא זה בשני שמות, ודומה לזה בין הבאים
עם זרובבל וישוע בעזרא ב' 2 שריה ובנחמיה ז' 7 נקרא עזריה.
יב (22) והכהנים הוי"ו לפירוש היינו הכהנים הלויים.
על מלכות דריוש הפרסי מלת ספר שבפסוק שאחר זה
שייך גם לפה, והיה ספר בשם „מלכות דריוש הפרסי“ (שם
סופר כל קורותיו בימיו) ושמה היו כתובים.

יב (25) שומרים שוערים כמו שפ"י רש"י למעלה י"א
19 בשערי המקדש, כמו בדה"א ט' כ"ג שערים לבית ה'. ויפה
פירש קייל שהכונה פה לא שמות אנשים כ"א שמות משפחות
כמו למעלה ז' 45, וע"כ היו גם בימי יויקים וגם בימי נחמיה.
ופסוק 26 יסובב על השוערים כמ"ש רש"י.

יב (44) לשדי הערים, הסר מלת אשר, כמו אשר לשדי,
או כמלת של.

יב (46) כי בימי דויד, כמו כבימי כמ"ש בישעיה מ"ט.
כי הוא לדמיון.

יג (3) ויבדילו כל ערב מישראל נראה הכונה על
הזכרים ג"כ ע"ד טוביה להלן וכמ"ש בפ"י למעלה ט' 2.

יד (4) ולפני מזה וגו', ובפסוק וי' ובכל זה לא הייתי בירושלים
וגו' ואבא לירושלים וגו' אשר עשה אלישיב לטוביה וגו' מהמשך
הספור פה עם סי' י"ב. ובפסוק א' אומר ביום ההוא
וגו' נראה כי חנוכת חומת ירושלים היתה אחר ביאת נחמיה
לירושלים פעם שנית או שיש איזה חסרון בריש סי' י"ג.

למעלה כבר

3 ויבדילו כל

למעלה בפסוק

(28) ומ

על יודע ועי

מעלי. יוזעפוס

לסנבלט והוא

הול בזמן כב

עוד בעת הה

הח בהן גדו

אחיו ישוע כו

הח קודם בוא

נחמיה למעלה

ימי ארתחש

וארתחשסתא

סימנון הגדול

שם בא לירוש

ד ימי יודע

עוד מימנון מ

ימים ד' שנה

זו אלכסנדר.

(* וקרא

נחמיה הוסיף

נחמיה.

23 הושיבו נשים וגו' כי התקנות שעשה בסי' י' למעלה כבר נשכחו אז. כמו בענין השבת, ומ"ש למעלה פסוק 3 ויבדילו כל ערב מישראל היה אחרי ביאתו פעם שנית כמ"ש למעלה בפסוק ד'.

(28) ומבני יודע בן אלישיב הכהן הגדול סובב על יודע ועי' רש"י י"ב f.10 חתן לסנבלט החורוני ואבריהו מעלי. יוזעפוס מספר כי מנשה אחי הכה"ג ידוע היה חתן לסנבלט והוא נכד יודע (י"ב 11) גם מספר כי ידוע היה כהן גדול בזמן כבוש אלכסנדרוס מוקדון את ירושלים וסנבלט היה עוד בעת ההיא. גם מספר כי יונתן או יוחנן (י"ב 11, 23) היה כהן גדול בימי ארתחשסתא אחו מלך פרס והרג את אחיו ישוע כו'. וגרעין אומר כי יוזעפוס טעה בסדרו כי נחמיה היה קודם ביאת אלכסנדרוס כמאה שנה כו' (*). ודעתי כבר כתבתי למעלה ו' 18 כי טעו האומרים כי נחמיה בא לירושלים בימי ארתחשסתא ארוך היד. אך עזרא בא בשנת שבע לארתחשסתא ארוך היד ונחמיה בא בשנת עשרים לארתחשסתא מימנו הגדול והיה שם עד שנת ל"ב שלו וחזר לבבל ולקץ ימים בא לירושלים פעם שנית ונשאר לפי הנראה בירושלים עד ימי יודע הכהן הגדול וראה את מנשה חתן לסנבלט. ואחר מימנו מלך ארתחשסתא אחו כ"ו שנים (נ"א כ"ג) ואחריו ארסים ד' שנה ואחריו דריוש קאדאמאנוס ששה שנים והוא נפל בידי אלכסנדר.

(* וקראכמאל בשער י"א אומר כי הפסוקים האחרונים בנחמיה הוסיף ידוע הכהן — וטעה מאד כי נראה שם שהכל דברי נחמיה.

וע"כ נאמר בתהלים מ"ה

ינה וגו' ראשי המדינה
זכונה כמו בדה"א ט' 2
בו בארץ והם עשו ארץ
שממה זמן רב, ועל כן
בני המדינה. והספור פה
ד"ק ומצ"ד ורבים מחכמי
מה שהיה בימי נחמיה
בימי זרובבל וישוע ע"ד

ברדה"א ט' עזריה בן חלקיה
ות, ודומה לזה בין הנאים
ובנחמיה ז' 7 נקרא עזריה.
דוש היונו הכהנים הלויים.
ת ספר שנפסוק שאחר זה
זכות דריוש הפרסי" (שם
תבובים.

כמו שפ"י רש"י למעלה י"א
כ"ג שערים לבית ה'. ויפה
ונשים כ"א שמות משפחות
מי יוסיים וגם בימי נחמיה.
רש"י.

גלת אשר, כמו אשר לשדו,

כבימי כמ"ש בישעיה מ"ט.

ישראל נראה הזכונה על
בפ"י למעלה ט' 2.

ובכל זה לא הייתי בירושלים
אלישיב לטוביה וגו' מהמשך
אי אומר ביום ההוא
היתה אחר ביאת נחמיה
החברון בריש ט"י י"ג.

השמות

	שורה	צד	
צריך להיות וע' בא"ע קהלת י"ע"פ בעצלתים.	21	— 3	אחר מלת התחתונים
וכן במדבר י"ג 33 ע"פ הנפילים.	22	— 6	ועזאל
ויכול להיות כי גם הגוים שראה עובר הנ"ל בשלו גדי בחלב אמו.	15	— 21	השדה
וע' איוב א 5 אולי חטאו וגו' וע' זכאים ז' ע"ב.	16	— 23	לוצאטו
והם מחללים את השבת גם בעבור טהרת המקדש כמבואר בתלמוד פסחים בסדר קרבן פסח.	16	— 25	להם עון
ואת הארץ (ירמ' כ"ג). או יודעתי כמו הודעתי, וחסר מלת ללכת.	17	— 26	השמים
אבל בפסוק 26 ונשאו בדרך מצרים הכונה בזה האופן שהכה מצרים כי תבוסתו היתה בשוכו לארצו כמ"ש שם והנביא עשה צחוק בלשון (ווארטשפיל).	21	— 40	יעדתי
סלח כי חטאנו וויא וואָהל (אָבוואָהל) וויר געזינדיגט האבען.	36	— 47	ע"ש
ובברכות נ"א א' נזכר סוריאל שר הפנים.	36	— 59	דאס
וע' בא"ע איכה א' י"ג.	21	— 61	רבים
בראשית לג 8) מי לך כל המחנה וגו'.	31	— 63	ביתה
המפרשים נדחקו פה, והנכון כי מי הוא כמו מה היינו מה צורך לך כמ"ש הא"ע בשם רבי יונה בספר רות ג' 16 על פסוק מי את בתי שהוא כמו מה את והיינו מה מעמדך ע"ד הכתוב בשופטים י"ח 8 ויאמרו להם אחיהם מה אתם.			
שמות כב 4) כי יבער איש וגו' הוא בנין הפעיל יוצא לשלישי כמו שמפרש ושלח את בעירו ובער בשדה אחר. ופה המקום לבאר המשנה בריש בבא קמא ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער ונדחקו בפ"י המבעה. ובתוספתא פה הנוסח והמבעיר וההבער אבל יותר נכון לגרום והמבער בפתח			

הבית בבנין
מבער בשדה
בספרים ונעו

שמו
בהרים,
קול חוזר וו
לו והוא רוד
אויבו כלל.

ישעי
את מי א
נבואתו של
הקודמים צד
הנבואה יש
ואמר לו דג
את העתידות
היו הזיונות
ה' 9 באזני
באזני שמעה
ישעיה לא ד
הפין חי לע
שאל את מי
ה' לדבר עס
וגו', וכן לה
אלי וכן מש

אמר
תפלות ישראל
בנעסאראבינ
את הרבים.

בפיו
תפלת מוסף
נראה לי כי
פרשיות הקו
נוסד על מד

הבי"ת בבנין פיעל, כי מדובר פה על המזיק על הבעיר אשר מבער בשדה אחר כלשון הכתוב, וע"י נקודת חנם נפל טעות בספרים ונעשה המבעה.

שמואל א כו 20 כאשר ירדף הקורא בהרים, האיש הקורא בהרים המכוסים ביערות שומע מקולו קול חוזר (ווידערהאלל) והוא בסכלותו מדמה כי איש אחר משיב לו והוא רודף לבקשהו בחנם כן שאול רודף אותו בחנם כי אינו אויבו כלל.

ישעיהו ו 8 ואשמע את קול אדני אומר את מי אשלח וגו', רבים הבינו מכתוב הזה אשר פה החלה נבואתו של ישעיה, ורבים הוסיפו לאמור כי חמשה הסימנים הקודמים צריכים להכתב אחרי סי' ו" והנכון הוא כי בענין הנבואה יש שני אופנים, האחד שהקב"ה מדבר בעצמו עם הנביא ואומר לו דברי נבואתו, והשני שהנביא רואה ע"י רוח הקדש את העתידות וזה נקרא חזיון במקרא אצל הנביאים, ובדרך זה היו חזיונות החמשה הסימנים הקודמים, וע"כ אומר ישעיה בסי' ה' 9 באזני ה' צבאות ולא אמר באזני אמר ה' צבאות כי הכונה באזני שמעתי מאמר ה' צבאות שאמר אל המלאכים אבל עם ישעיה לא דבר ה' עד הנה, אך פה בשנת מות המלך עזיהו הפץ ה' לשלוח נביא ולדבר עמו בעצמו ענין הנבואה וע"כ שאל את מי אשלח וגו' וישעיה השיב הנני שלחני, ופה החל ה' לדבר עמו, וע"כ אומר בפסוק 9 ויאמר לך ואמרת לעם הזה וגו', וכן להלן ז' 3 ויאמר ה' אל ישעיהו ובסי' ה' ויאמר ה' אלי וכן משם והלאה.

אמר המחבר בימי נעורי חברתי פירוש על סדר תפלות ישראל ונאבד מאתי (שמעתי כי נמצא בעיר קיליע בבעסאראביען). ואיזה ביאורים הם בזכרונני ואביאם פה לזכות את הרבים.

בפיוט יה אלי וגואלי וכו' בסידורי פולין קודם תפלת מוסף ליו"ט נמצא הרוז, ותודה ולעולה וכו' כל קרבניך נראה לי כי פה הוא הקדמה לתפלת מוסף אשר אנו אומרים פרשיות הקרבנות שבתורה שיהא כאלו הקרבנו אותם. והוא נוסד על מדרש הפסוק ויקרא ז' 37 זאת התורה לעולה למנחה

זיות
קחלת
גלתים,
דבר י"ג 33
פילים.
היות כי גם
לא ידע מזה.
וב א 5 אולי
מחללים את
פסחים בסדר
רץ (ירמי כ"ג).
זי כמו הודעתי,
זלת ללכת.
פסוק 26 ונשא
זי תבוסתו היתה
זן (ווארטשפיל).
כי הטאנו וזיא
זכות נ"א א' זוכר
אל שר הפנים.
בא"ע איכה אי"ג.
המנה וגו',
ה היינו מה צורך
16 על פסוק מי
מדך ע"ד הכתוב
בנין הפעיל יוצא
בשדה אחר. ופה
אבות נזיקין השור
זי ובתוספתא פה
זי רפתח

וגוי כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה וכו' (עי' מנחות
ק"י ע"א) והוא אומרו פה ותורה לעולה (כן צריך להיות) וכו'
שתהא התורה שאנו אומרים כאלו הקרבנו הקרבנות.

בסדר תקון הצות, העתיקו מאמרי הזוהר ונמצא
שם "שלחו בני ארעא קדישא לבני דיוספרא וכו', דיוספרא הוא
מלה יונית *διασπορά* ותרגומו באשכנזית דיא צערשטריי-
אונג כן נקרא אז גולת ישראל אשר בארצות יון שישבו
מפוזרים זה פה וזה שם כמו שהיה נקרא אשר בבבל בשם
גולת. וזהו ג"כ הכונה במס' שבת מ"ו ע"א רבי הלך לדיוספרא
כו' היינו שהלך אל יהודי ארצות יון, וכפי הנראה היה אז גם
ברומי ונתודע שם להקיסר אנטינינוס ואז היו המעשיות עם
המערה מביתו לבית הקיסר המסופרים במסכת עבודה זרה
פרק א'.

נחות
וכו
במצא
הוא
מטרי
שישבו
בשם
וספרא
אז גם
יות עם
דה זרה

MEGALE SOD

KOMMENTAR ZU VIELEN SCHWEREN STELLEN IN DER HEILIGEN SCHRIFT

VON
HERMANN HERSCHENSOHN

BUDAPEST, 1906.

Preis 1 Mark 50 pf. Bei Abnahme von 30 St. 30 Mark.

**Zu haben beim Verfasser selbst
in Leipzig-Anger, Stünzerstrasse Nr. 2.**